

**TÜRK BASININDA ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE
1946 – 1950 SEÇİMLERİ SÜRECİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ensar GÖZÜTOK

Kütahya – 2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRK BASININDA ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE
1946 – 1950 SEÇİMLERİ SÜRECİ**

Danışman:
Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Hazırlayan:
Ensar GÖZÜTOK

Kütahya – 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS
TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Üye.....

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Türk Basınında Çok Partili Hayata Geçiş ve 1946-1950 Seçimleri Süreci” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Ensar GÖZÜTOK

Özgeçmiş

1989 yılında Erzurum iline bağı Oltu ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Oltu Yasin Haşımoğlu İlköğretim Okulu'nda tamamladı. Daha sonra tayin sebebiyle ailesiyle birlikte Kütahya'ya yerleşti ve Kütahya Kılıçarslan Lisesi'nde ortaöğretimini bitirdi. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdi. 2011 yılında mezun oldu. 2011-2012 yıllarında pedagojik formasyon eğitimini tamamladı. Yine 2012 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında yüksek lisansa başladı.

ÖZET

TÜRK BASININDA ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ VE 1946 – 1950 SEÇİMLERİ SÜRECİ

GÖZÜTOK, Ensar

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Haziran, 2019, 178 sayfa

2. Dünya Savaşı'nın getirdiği demokrasi hareketleri, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli siyasi değişimlere zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra uzun zamandır ülkeyi idare eden CHP yönetimi, savaşın getirdiği olumsuz sonuçlara karşı gerekli ve yeterli tedbirleri bir türlü alamamıştır. Bu aşamada CHP içerisinde oluşmaya başlayan parti içi muhalefet neticesinde, yeni bir muhalefet partisinin yolu açılmış ve Demokrat Parti kurulmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye'nin 1946-1950 seçimleri sürecinde iç politikada geçirdiği değişime yer verilmiştir. Demokratikleşme süreci çerçevesinde gelişen muhalefet ve bu muhalefetin Türk basınında gördüğü karşılık incelenmiş ve özellikle DP ile CHP arasında ortaya çıkan iktidar-muhalefet çekişmesinin Türk basını üzerindeki yansımalarına değinilmiştir. Ayrıca basının çok partili hayata yaklaşımı da irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Çok Partili Hayat, Türk Basını, Seçim

ABSTRACT**TRANSITION TO MULTI-PARTY LIFE IN TURKISH PRESS AND
1946 – 1950 ELECTIONS PROCESS****GÖZÜTOK, Ensar****M. Sc. Thesis, Department of History****Supervisor: Assoc Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ****June, 2019, 178 pages**

The democracy movements brought by the 2nd World War have set the groundwork for important political changes in Turkey as well as in the whole world. In addition, the CHP governance, which has long managed the country, has not been able to take adequate measures against the negative consequences of the war. At this stage, as a result of the intra-party opposition in the CHP, the path of a new opposition party opened and the Democratic Party was established.

In this study, Turkey's 1946-1950 elections were given a change in domestic policy. The opposition in the framework of the democratization process and the opposition seen in the Turkish press examined the and, in particular, the ruling-opposition dispute between DP and CHP has been addressed to reflections on Turkish Press. Moreover, the press's approach to multi-party life has also been examined.

Keywords: Democracy, Multi Party Life, Turkish Press, Election.

ÖNSÖZ

XX. Yüzyıl Dünya ve özellikle Avrupa tarihi açısından üç büyük trajediye sahne olmuştur. Bunlardan ilki olan I. Dünya Savaşı, imparatorlukların sonunu getirip Avrupa haritasını küçük parçalara ayırırken milyonlarca insanın hayat düzenini alt üst etmiş, unutulmaz acılara sebebiyet vermiştir. Savaşın yarattığı büyük maddi ve manevi yıkım 1929 ekonomik krizini de beraberinde getirmiştir. Bu buhran tüm dünyada büyük etki göstermiş, devletler yüklü borçlar altına girmiş; işsizlik, açlık ve hastalıklar yeni neslin yeni savaşı olmuştur.

Bu sıkıntılı dönemde çözüm arayışları yeni ideolojilere ve dolayısıyla yeni çatışmalara ortam hazırlamıştır. Daha ilk savaşın yaraları sarılmadan II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve insanlık yeniden büyük bir sınavdan geçmiştir. Avrupa, Asya ve Afrika'da hâlâ hafızlarda taze olan büyük felaketler yaşanmıştır.

Bu süreç Türkiye'yi dış politikada zorlu bir sınava sokarken aynı zamanda iç politikada da önemli değişimlerin yolunu açmıştır. Bu değişimlerin en kritik dönemiyse şüphesiz ki tam manasıyla çok partili düzene geçişin sağlandığı 1946-1950 dönemi olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye'nin 1946 ve 1950 seçimleri sürecinde iç ve dış politikada yaşanan gelişmeler ve demokratikleşme süreci çerçevesinde gelişen muhalefet hareketleri incelenmiştir. Bu süreçte, iktidar-muhalefet çekişmesinin Türk basınında nasıl işlendiği irdelenmiş ve çok partili döneme geçişin basına yansımalarına değinilmiştir.

Çalışmam esnasında bana rehberlik eden danışman hocam sayın Prof. Dr. Esra SARIYKOYUNCU DEĞERLİ' ye ve kaynak temininde katkı sağlayan DPÜ Şehit Astsubay Ömer Halisdemir Kütüphanesi Referans Bölümü Sorumlusu sayın Ayşe Nur DÖLEK' e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRK BASININDA CHP'DE PARTİ İÇİ MUHALEFET

1.1. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE PARÇALANMALAR.....	8
1.1.1. 1944 Bütçe Görüşmeleri ve ilk Muhalefet.....	8
1.1.2. Toprak Reformu Yasa Çalışmaları	10
1.1.3. Dörtlü Takrir	15
1.1.4. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın Kabulü	20
1.1.5. Tan Olayı	22
1.1.6. Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçlar ve Basın	27
1.2. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ	45
1.2.1. Basında Yeni Parti Tartışmaları.....	45
1.2.2. DP'nin Kuruluşu ve İlk Tepkiler	51
1.2.3. DP'nin Programı ve İdeolojisi	54
1.2.4. DP'nin Teşkilatlanma Süreci	59
1.2.5. Diğer Partiler.....	60

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK BASININDA 1946 SEÇİMLERİ

2.1. BELEDİYE SEÇİMLERİ	63
2.1.1. DP'nin Boykot Kararı	63
2.1.2. Belediye Seçimlerinin Yapılması	67
2.2. MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ.....	69
2.2.1. Milletvekili Seçimleri Süreci	69
2.2.1.1. Tek Dereceli Seçime Geçiş	69
2.2.1.2. Erken Seçim Kararı.....	73
2.2.2. Seçim Kararı Sonrası Gelişmeler.....	78
2.2.2.1. Partiler Arasında Propaganda Yarışı.....	78
2.2.2.2. Ankara Cinayeti Davası	87
2.2.2.3. Seçimlerin Yapılması ve Sonuçları.....	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRK BASININDA 1946 SEÇİMLERİ SONRASI YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

3.1. RECEP PEKER HÜKÜMETİ VE ÇALIŞMALARI.....	102
3.1.1. Hükümet Programı ve Muhalefetin Yaklaşımı	102
3.1.2. 7 Eylül Kararları	104
3.1.3. 1947 Bütçe Görüşmeleri	107
3.2. DP’NİN 1. BÜYÜK KONGRESİ VE HÜRRİYET MİSAKİ.....	112
3.3. ARA SEÇİMLER VE İZMİR MİTINGLERİ.....	118
3.4. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ.....	122
3.5. HASAN SAKA HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ GELİŞMELER	129
3.5.1. I. Hasan Saka Hükümeti ve Programı.....	129
3.5.2. 1948 Bütçe Görüşmeleri ve DP’de Ayrılıklar	131
3.5.3. II. Hasan Saka Hükümeti ve Ara Seçimler	135
3.6. ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ VE 1949 BÜTÇE GÖRÜŞMELERİ	138
3.7. 1950 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİ GELİŞMELER.....	141
3.7.1. Demokrat Parti’nin II. Olağan Kongresi.....	141
3.7.2. Yeni Seçim Kanunu	143
3.8. 1950 GENEL MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELİŞİ.....	146
3.8.1. Partilerin Seçim Çalışmaları ve Propaganda Süreci	146
3.8.2. 1950 Genel Seçimlerinin Yapılması ve Sonuçları	155
SONUÇ.....	161
EKLER.....	163
KAYNAKÇA	175
DİZİN	177

KISALTMALAR

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	Aynı eser
A.g.e.	Adı geçen eser
A.y.	Aynı yer
BM	Birleşmiş Milletler
BMM	Büyük Millet Meclisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türk siyasetinde demokrasi tartışmaları uzun bir maziye sahiptir. Bu tartışmaların temelinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mevcut iktidarların yetersizliği, siyasi ve ekonomik sorunların çözümlenememesi gibi nedenler yatmaktadır. Gerek Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gerekse Cumhuriyetin ilk yarısında partileşme hareketleri, devletin kötü gidişatına çözüm arayışı çerçevesinde oluşan yeni ideolojiler etrafında oluşmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi’nden itibaren çok sesli siyasi oluşumlara, farklı ideolojilerde siyasi partilere sahne olan Türk siyaseti, Cumhuriyetin ilk yarısına kadar bu süreci oldukça sancılı geçirerek demokratikleşme sürecinde önemli adımlar atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında Kurtuluş Savaşı’ndan yeni çıkmış, devletin ekonomik ve sosyal yönden birçok sorunu çözülmeyi beklemekteydi. Bu süreci yaklaşık 25 yıl tek başına idare eden tek parti ise CHP idi. Yeni kurulmuş olan devletin ihtiyaç duyduğu tüm sosyo-ekonomik yapılanmaları sağlamakla meşgul olan CHP’de özellikle 1929 buhranı ile birlikte birtakım değişik görüşler gözlemlenmeye başlamıştır. Atatürk Cumhuriyet’in kurucusu olarak her fırsatta çok partili düzenin gerekliliği üzerinde durmuş ve rejimin tek partiye götürülmesinin ülkeye zarar vereceği görüşünü paylaşmıştır.¹

Hızlı bir kalkınma sürecine girilen Atatürk dönemi Türkiye’inde, CHP’ye alternatif olarak iki önemli parti denemesi yapılmıştır. Ancak Gerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gerekse Serbest Cumhuriyet Fırkası bu denemelerde başarısız girişimlerden ileri gidememiştir. Yaşanan ekonomik buhrana çözüm olamayan bu girişimlerin devamında bu kez ve II. Dünya Savaşı’nın getirdiği olumsuzluklar üzerine yeni bir döneme girilmiştir. Savaş boyunca yaşanan ekonomik sorunlar ve müttefiklerin etkisiyle yayılan demokrasi fikri Türkiye’de yeni siyasi ve ekonomik fikirlerin oluşmasına ve yeniden partileşme sürecine girilmesine ortam hazırlamıştır. Bu aşamada tam manasıyla çok partili düzene geçişi sağlayan dönemse 1946 seçimleri olmuştur. Bunda en önemli rolü da şüphesiz ki Demokrat Parti üstlenmiştir.

¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Sebepler)*, (İstanbul: İstanbul mat.,1967), s.124

Bu demokratikleşme sürecinin hızlandırıcı en büyük etmeni tüm dünyayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı olmuştur. Birleşik Krallık'tan Rusya içlerine, hatta Akdeniz havzasına kadar her yerde sıcak muharebelerin yaşandığı savaş, Nazi Almanyası ile Musolini yönetimindeki İtalya'nın revizyonist politikaları çerçevesinde 6 yıllık süre içerisinde, Avrupa'da hala hafızlarda taze olan büyük bir yıkım yaşatmıştır. Çekoslovakya ve Polonya'nın işgaliyle başlayan Alman ilerleyişi, Fransa ve Rusya'yı da içine alacak geniş bir alanda devam etmiş, İngiltere ve İskandinav ülkeleri de bundan nasibini almıştır. Başlangıç aşamasında bu durum karşısında sessiz kalan diğer büyük ülkeler, sürecin devamında bu duruma müdahale ederek Almanya liderliğindeki mihver kuvvetlere karşı bir ittifaka girişmişler, özellikle ABD'nin savaşa girmesiyle birlikte savaşın seyrini değiştirmiş ve Almanya hezimete uğratmıştır. Nitekim 1945 yılına gelindiğinde mihverler teslim olmuş ve ağır trajedilere sahne olan savaş sona ermiştir.²

Bu süreç içerisinde Türkiye'nin konumu itibarıyla savaştan etkilenmemesi doğal olarak mümkün olmamıştır. Balkanlar ve Akdeniz havzası üzerinde hakimiyet mücadelesinde bulunun taraflar ile Türkiye, savaşın seyrine göre birtakım temaslarda bulunmuş ve sıkı pazarlıklar yapmışlardır. Bu şartlarda müttefikler Türkiye'yi ilk dönemde savaş dışında tutma gayretine girmiş son dönemdeyse Türkiye'yi kendi yanında savaşa sokmak için baskı yapmıştır. Almanya ise Türkiye ile saldırmazlık anlaşması yaparak karşılıklı güvence almıştır. Tabi ki bu süreci Türkiye açısından sadece ittifak girişimlerinden ibaret görmek yeterli olmayacaktır. Almanya ve Sovyet Rusya'nın Akdeniz'i tehdidi göz ardı edilmemelidir. Nitekim Türkiye savaşın ilk dönemlerinde İtalya'nın güneye ilerleyişinden dolayı İtalya ve Almanya'ya karşı, son dönemlerdeyse boğazları ve Kafkasları tehdidinden dolayı Rusya'ya karşı endişe içinde olmuş ve bu çerçevede yol izlemiştir.

Bu ortamda Türkiye için savaşta "tarafsız kalmıştır" deyimini kullanmak yanlış olur. Çünkü en nihayetinde müttefiklerle bir ittifak yapılmıştır.³ 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile imzalanan ittifak sayesinde kendini Almanya'ya karşı güvenceye alan Türkiye savaş süreci boyunca bu yöntemi kullanarak denge siyasetini izlemiş ve savaş dışı kalmayı başarmıştır. Almanya'nın Rusya ile giriştiği yoğun mücadele Türkiye üzerindeki

² Fahir Armaoğlu, *20.yy. Siyasi Tarihi (1914-1980)*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, Tisa Matbaası, 1986), s.361-406

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1990)*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1991), s.111

baskısının hafiflemesini sağlamıştır. 1942’de bu kez müttefikler tarafından baskı altına alınan Türkiye, Adana ve Kahire konferanslarında savaşa girmesi yönünde telkinlere maruz kalmıştır. Ancak Türkiye bu süreçte birtakım pazarlıklar ve anlaşmalar yapsa da savaşa fiili olarak girmemeyi başarmıştır.⁴¹

Savaş boyunca denge siyasetiyle savaştan uzak kalmayı başaran Türkiye, savaşın etkilerini en az savaşan ülkeler kadar derinden hissetmiştir. Her an savaşa girecekmiş gibi askeri önlemler alan hükümetler, ülkenin tüm imkanlarını ordu için seferber etmiştir. Bu politika ekseninde başlayan ekonomik güçlükler geniş halk kitleleri üzerinde büyük tesir bırakmıştır. Özellikle çiftçi ve köylüler büyük geçim sıkıntısı çekmiş, üretim azalmış ya da üretilen ürünler büyük oranda askerin ihtiyaçları için kullanılmıştır. “Savaş ekonomisi” ne geçilen bu dönemde çalışabilir genç nüfus kışlalarda silah altında hazır bekletilmiş, bu da üretimin büyük oranda düşmesine neden olmuştur. Savaş dönemi hükümetleri iki dönemde iki farklı ekonomik politika gütmüş, ikisi de hedeflediğinin aksine durumu daha da kötüleştirmekten ileri gitmemiştir.

Savaşın ilk döneminde Refik Saydam başbakanlığı döneminde temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik devletçi bir politika uygulanmış, bu kapsamda Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Ancak uyumsuz bir düzende çalışan teşkilatlar bu kanunun pozitif yönde etki yaratması konusunda başarı sağlayamamış, uzun vadeli planlar yerine kopuk, oldubittiye getirilen kararlar kötü gidişe engel olamamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi ise üreticinin kazanç sağlamasına engel olmuş, bu da üretimin gün geçtikçe azalmasına neden olmuştur. Daha sonra yönetime geçen Şükrü Saraçoğlu hükümeti ise farklı bir politika güderek ekonomi üzerindeki devlet denetimini azaltmış, üretim ve fiyatlar üzerindeki baskıyı kaldırmıştır. Buradaki amaç hem üretimi hem de fiyat serbestliğini arttırarak ekonomik canlanmayı sağlamak olsa da bu da pek bir etki yaratmamıştır. Hatta bu politika neticesinde o dönemin en büyük ekonomik belalarından olan karaborsacılık ve stokçuluk zirve yapmış, ürün fiyatları alabildiğine yükselirken geniş halk kitleleri sefalete sürüklenmiştir. Bu önlemler üreticiyi ve orta sınıf vatandaşı yoksullaştırırken birtakım fırsatçıların da aşırı zenginleşmesine neden olmuştur.⁵

⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975), s.731-740

⁵ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998) s.145-150

Savaş ekonomisi halkın en temel ihtiyacı olan ekmeği dahi etkilemiş, karne uygulaması getirilerek ekmek satışında birtakım sınırlamalar uygulanmıştır. Nitekim ağır işçilere 750, sıradan yetişkinlere 375, çocuklara ise 187,5 gram ekmek verilmesine karar verilmiştir.⁶ O dönem gazetecilerinden olan ve ilerde İsmet İnönü'nün damadı olacak olan Metin Toker ekmek meselesini şöyle aktarmıştır: “Evlerde ekmek kavgaları, kim daha çok yedi, kim daha az yedi tartışmaları eksik olmazdı.”⁷ O dönem iâşe müsteşarlığı muavinliği görevinde bulunan ve genel tabloya bizzat şahit olan Şevket Süreyya Aydemir, fırından çıkan bir ekmeği “taşla moloz arası kara bir hamur, daha doğrusu çamur parçası” diye tarif etmiştir.⁸

Saraçoğlu hükümetinin bir başka önemli adımıysa Varlık Vergisi Kanunu olmuştur. Saraçoğlu, savaşın getirdiği ekonomik yük neticesinde, bütçeyi rahatlatmak adına yapılan bu kanun sayesinde, o dönemde en çok çok geliri elde eden tüccarlar ve büyük çiftlik sahipleri gibi sınıflardan bir kereye mahsus olmak şartıyla vergi alınmasını düşünmüştür. Ancak düşündüğünün çok altında toplayabilmiştir. Yapılan planda hedef 465 milyon iken süreç sonunda sadece 221 milyon toplanabilmiştir. Kanunun istenilen verimi getirememesinde birkaç önemli etken vardır. İlk başta söylenmesi gereken durum, bu kanunun azınlıklar üzerinde bir ayrımcılık kanunu olarak görülmesidir ki bu yüzden Avrupa devletlerinin de tepkisini çekmiştir. Bunun yanı sıra kanunun uygulanışı esnasında sürgün ve zorla çalıştırma gibi sert tedbirler de bu kanunun kamuoyundaki algısını oldukça olumsuz bir hale getirmiştir. Bütün bu durum neticesinde kanun istenilen geliri getiremeden Mart 1944 ‘te yürürlükten kaldırılmıştır.⁹

Henüz emekleme sürecinde olan bir ülkenin 50 yıl zarfında biri milli mücadele olmak kaydıyla yaşadığı üç büyük savaş, halkı yorgun ve bıkkın bir vaziyete sürüklemiştir. Bu ortamda özellikle kırsal nüfusun yönetime karşı memnuniyetsizliği gün geçtikçe artmış ve neticesinde girilecek olan siyasi mücadelede kendini yavaş yavaş ortaya çıkarmıştır. Ekonomik sefalet, açlık ve hastalıklardan bıkan halk ve devletçilik anlayışının eksilerinden rahatsız olan birtakım devlet adamları yeni arayışlar içine girerek Türk siyasi tarihinin seyrini değiştirme yoluna girişmişlerdir.

⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1974), s.145

⁷ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), s.27

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Cilt 2, 8. Baskı, 2005), s.203

⁹ Goloğlu, a.g.e., s.173-177

II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin öncülüğünde kurulan batı bloğu ile Sovyet Rusya liderliğindeki doğu bloğu arasındaki çatışmalarının tam ortasında kalan Türkiye, özellikle Rusya'nın yoğun tehditleri karşısında yüzünü batıya çevirmiş ve demokrat cephenin bir parçası haline gelmeye karar vermiştir. Ancak Türkiye için bu iş o kadar kolay gerçekleşmemiştir. II. Dünya Savaşı'nın temelinde faşizm ve Nazizm merkezli totaliter rejimlerin bulunması Avrupa ve ABD kamuoyunda antidemokratik rejimlere karşı olumsuz bir algının gelişmesine sebep olmuştur. Batı ülkeleri bu şekilde yönetilen devletlere karşı olumsuz bir tavır geliştirmiş ve savaş sonrası rejim modelinin liberal demokrasi olması gerektiği yönünde görüş birliğine varmıştır. Bu ortam içerisinde uzun zamandır tek parti yönetimini sürdürmekte olan Türkiye de bu olumsuz tutumdan payını almaktan kurtulamamıştır. Nitekim gerek San Francisco Konferansı sürecinde gerekse Truman doktrininin uygulandığı dönemlerde Türkiye'deki tek partili yönetim yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye'nin tek partili, milli şef idaresindeki yönetimi Avrupa demokrasisiyle uyuşmamış ve ülkenin batı bloğuyla kaynaşmasına engel teşkil etmiştir.¹⁰

Dış politikada bu girilen bu yol vesilesiyle Türkiye'de de artık demokratik düzenin iyileştirilmesi ve halk egemenliğinin pekişmesi üzerine görüşler yükselmeye başlamıştır. Çok sesli, fikir çeşitliliğine sahip bir demokrasinin artık olmazsa olmaz bir durum haline geldiği yönündeki tartışmalar yoğunlaşmıştır. Uzun süren tek parti dönemini irdelediğimizde tek sesli, tek fikirli ve tek karar merkezli bir yönetim anlayışından söz etmek mümkündür. Bu durumdan dem vuran Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, meclisteki bu gidişatın değiştirilmesi yönündeki fikrini şöyle aktarmıştır: "... Tutulan yol şudur: Memleket işleri hakkındaki asıl serbest münakaşalar parti grubunun toplantısında oluyor, orada bir karara varılıyor ve sonra meseleye parti disiplini şekli veriliyor. Bundan sonra mecliste mahdut müzakere cereyan ediyor ve neticede hemen her iş hakkında ittifakla rey veriliyor... Milli birlikle alakası olan davalarda ittifakla verilen kararlar bir kuvvet ifade eder. Bir mebusun böyle meselelerde kendi kanaatini bir tarafa bırakarak ekseriyete uyması vatani bir vazife olabilir. Fakat memleketin her günlük işlerinde ittifakla verilen kararlar, bir hükümet için kuvvet membaı değildir. Aksine olarak hükümeti; ancak hakiki kanaatten doğabilecek olan kuvvet ve

¹⁰ Akandere, a.g.e., 337-340

güven unsurlarından mahrum bırakır...Serbest bir münakaşa neticesinde ve samimi bir kanaatin mahsulü olarak en küçük bir ekseriyetle verilecek itimat reyî bile, bir hükümet için ittifakla verilecek disiplin reyinden daha kıymetlidir. İttifakla rey vermek hükümete yardım değildir. Hükümeti hatalı yolda olup olmadığını kestirmek imkanından mahrum bırakır... Bu takdirde gerçekleşmesi temenniye layık olan çalışma sistemi şu olmalıdır: Memleketin varlığıyla ve müdafaası ile alakası dolayısıyla mutlaka gizli tutulması lazım gelen meseleler hariç olmak üzere her memleket işi, mecliste açık surette konuşulmalı, mebusların reylerini serbestçe kullanmaları zorlaştırılacak yerde teşvik edilmelidir...”¹¹

Yine II. Dünya Savaşı sonrası oluşan demokratikleşme süreciyle ilgili fikirlerini Tan gazetesinde “Dünya “Halkçı Demokrasi” ye Gidiyor” başlıklı başyazıda anlatan Mehmet Zekerîya Sertel ise şu ifadelerde bulunuyor: “... Harpten sonra Avrupa’da kurulacak nizam hakkında Moskova’da müttefikler arasında husule gelen görüş birliğinin temeli şudur: Nazizm ve faşizmin bütün izleri silinecek her tarafta halk hakimiyetine dayanan halkçı demokrasiler kurulacaktır... Dünya halkçılığına halkçı demokratik rejimlere doğru gidiyor. Değil yalnız Alman peyki olan memleketler için, işgal altında bulunan bütün Avrupa milletleri için bu tarihi seyre uymak zarureti vardır... Harp bittikten sonra bütün bu hükümetler yerlerini halkın serbest reyî ile iktidar mevkiine getirilecek halkçı hükümetlere terke mecbur olacaklardır. Avrupa harbinden muzaffer çıkacak olan biricik müessese halkçı demokrasidir...”¹²

Görüldüğü üzere II. Dünya Savaşı’nın seyri tüm Avrupa’yı olduğu gibi Türkiye’yi de ideolojik yönden fazlasıyla etkilemiş ve Türkiye’de demokrasi fikrinin gelişimi kendini gündün güne hissettirmeye başlamıştır. Uzun zamandır devam eden tek partili dönem, Avrupa demokrasilerine uyum amacıyla yola çıkan Türkiye için bir yük haline gelmiş, bu durumdan çıkışın yolları aranmıştır.

¹¹ *Vatan Gazetesi*, 15 Kasım 1943, s.1-3

¹² *Tan Gazetesi*, 29 Kasım 1943, s.1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA CHP'DE PARTİ İÇİ MUHALEFET

1.1. CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE PARÇALANMALAR

1.1.1. 1944 Bütçe Görüşmeleri ve ilk Muhalefet

CHP, kurucu ve inkılapçı bir siyasi oluşum olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atılmasında ve erken dönem yenileşme hareketlerinin uygulanmasında tek başına önemeli bir rol oynamış; milli mücadele sonrası elverişsiz ekonomik ve siyasi şartlarda ülkeyi idare etmiştir. Ancak bu sürecin özellikle son döneminde II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik ve siyasi olumsuzluklara karşı uygulanan politikalar ülke içerisinde memnuniyetsizlik yaratmıştır. Aynı zamanda dünya genelinde oluşan demokrasi havası da ülke içerisinde hem basında hem de mevcut milletvekilleri arasında yeni fikirler doğmasına katkı sağlamıştı.

Yine İsmet İnönü'nün muhalefetin gerekliliğine yönelik söylemleri, demokratik idarenin güçlenmesine yönelik görüşlerinin de bu sürece katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. İsmet İnönü, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada bu konuyla ilgili olarak şöyle söylemiştir: “Halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekamülleri siyasi hayatımızda mütemadiyen tahakkuk ettirilecektir. Milletın murakabesi, idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat edinilmedikçe halk idaresi vardır denilemez.”¹³ İnönü'nün bu söylemi Türk demokrasisinde gerçekleşmesi gereken değişimin önemli işaretlerinden biri olmuştur.

İnönü ile Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren siyasi rekabet içerisinde olan Celal Bayar ise, bu demokrasi söylemleri arasında meclisteki en belirgin ilk muhalif sesi çıkaran isim olmuştur. Bayar, 1943 yılında varlık vergisi hakkında verdiği tavrı ile birlikte meclis içerisindeki muhalefet fitili ateşlenmiştir. Savaş yılları boyunca çok tartışılan bu vergiyi eleştiren ve kaldırılmasını isteyen Celal Bayar'ın bu önergesi mecliste tartışmalara neden olmuş ve nihayetinde kabul edilmemiştir.¹⁴

Celal Bayar bu çıkışını 1944 yılı bütçe görüşmelerinde de devam ettirmiştir. Burada genel bir tenkit yapmak yerine belirli noktalara değinerek eleştirilerde bulunmuştur. Bunlar memurlarla ilgili sorunlar, sıtma hastalığı, tüccarların şikayetleri gibi konulardır. Memurların geçim sıkıntısını dile getiren Bayar durumu şöyle

¹³ Toker, a.g.e., s.18

¹⁴ *Vatan Gazetesi*, 29 Aralık 1943, s.1-3

özetlemiştir: “... Evvelce 100 lira ile geçinen bir memurun bugün 327 liraya ihtiyacı vardır. Bu memur sermayesini kaybetmiş müflis bir tüccara benzemektedir. Bu iflas etmiş memurdan kazanç, buhran içerisinde bulunan memurdan vergi alıyoruz. Bu vergiler kaldırılmalıdır...”¹⁵ Bayar bu sözleriyle hükümetin yönetimini beğenmediğini açıkça dile getirmiştir.

1944 bütçe görüşmelerindeki diğer muhalif sesler ise Kazım Karabekir ve Yusuf Hikmet Bayur olmuştur. Özellikle Bayur, o günden itibaren meclisteki en ateşli muhaliflerden birine dönüşmüş ve hemen her konuda hükümeti tenkit etmeye başlamıştır. Bayur, bütçe görüşmeleri esnasında kürsüde şunları söylemiştir: “Ben iktisadi ve manevi durumumuz üzerinde durmak ve hükümeti tenkit etmek istiyorum. Bu tenkitler ne kadar çok yapılırsa Büyük Millet Meclisinin halk üzerindeki manevi nüfuzu o kadar kuvvetlenir. Buradan halkın şikayetini ne kadar çok aksettirirsek hükümete o kadar yardım etmiş oluruz. Bir defa dış ticaretimiz hakikaten mefluç bir vaziyete gelmiştir. Deniz ticareti azalmıştır. Her şey demiryollarının üzerine binmiştir. Bunlar pahalılık amilidirler. Sonra birkaç yüz bin kişi istihsal sahasından ayrılmış ve müstehlik olmuştur. Fakat bugünkü yüzde beş yüz derecesindeki muazzam pahalılık bunlarla kabili izah değildir. Çünkü dünyanın hiçbir müstahsil memleketinde buna benzer bir şey yoktur... Bizde yalnız ekmek ucuzdur. Diğer ihtiyaçlarımızı karaborsa fiyatına piyasadan temin ediyoruz. Bizde akborsa ile karaborsa farkı yoktur...”¹⁶ Şükrü Saraçoğlu’nun bu tenkitlere karşı yaklaşımını, İsmet İnönü ile bir görüşmesi vesilesiyle öğrenen Metin Toker, İnönü’nün Saraçoğlu için söylediği şu sözlere yer vermiştir: “Korktuğu ve dolayısıyla dikkat ettiği, irtica idi. Hep irticanın iyi niyetlere bulaşacağından endişe ediyordu.”¹⁷

CHP içerisinde oluşmaya başlayan muhalefetin Türk basınındaki en büyük temsilcisi olacak olan ve ilerisinde DP hükümetine de muhalefet ederek hapis cezasına çarptırılacak olan Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, bütçe görüşmelerinde esmeye başlayan bu muhalif rüzgâra köşesinde değinmiş ve tenkit ortamının gelişmesini memnuniyetle karşılamıştır. Celal Bayar, Hikmet Bayur ve Kazım Karabekir’in mebusluk vazifelerini doğru bir şekilde yerine getirdiklerini belirtmişten Yalman şunları yazmıştır: “... Ankara’da diğer memnuniyet verici gelişme ile karşılaştım ki o da

¹⁵ *Vatan Gazetesi*, 23 Mayıs 1944 s.1

¹⁶ *Vatan Gazetesi*, 25 Mayıs 1944 s.1

¹⁷ Toker, a.g.e., s.40

meclisteki tenkit havasının olağan bir şey diye karşılanması ve siyasi hayatımızda yeni bir olgunluk merhalesi yaratmasıdır... Bu manzarayı memleket hesabına yeni bir olgunluk adımı sayarız. Öyle ümit ederim ki hükümet mesuliyetini taşıyanlar, “Sözlerinizden istifade ettik. Bizi irşat ettiniz, icabını yapacağız.” diyerek bildiklerini okumaya devam etmeyeceklerdir...”¹⁸ Bütün bu tartışmalar ve tenkitler içerisinde yapılan oylamada sadece Celal Bayar ret oyu verirken, iki vekil boş oy atmış geri kalan tüm vekiller kabul oyu vermiştir. 167 milletvekili ise oylama sırasında oturuma katılmamıştır.¹⁹

1944 Celal Bayar özelinde kişisel görünen muhalefet 1945 yılına gelindiğinde artık daha da genişlemiş ve güçlenmiş bir duruma gelmiştir. Bu durum ilk olarak Şirket-i Hayriye’nin devletleştirilmesi sırasında mecliste yaşanan oylamada kendini belli etmiştir. Nitekim bu oylamada ret oyları 7’ye yükselmiş ve bu oyların içerisinde CHP’li Recep Peker de yer almıştır.²⁰ Bu tarihten itibaren meclisteki muhalefetin ciddiliği tüm kamuoyu çevresince daha net anlaşılmaya başlamıştır.

1.1.2. Toprak Reformu Yasa Çalışmaları

Toprak ve çiftçilik meselesi Türkiye’nin kuruluş dönemlerinden itibaren önemli bir sorunu olmuş, ekonomisi toprağa dayalı olan ülke için üretimdeki verimlilik, köylü ve çiftçiye sağlanacak imkanlar gibi konular Atatürk döneminden itibaren hep gündemde olmuştur. Nitekim Atatürk bu konunun önemine binaen şu sözleri söylemiştir: “... Türkiye’nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üreticisi olan köylüdür. Bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin ekonomik politikası bu önemli amacının sağlanmasına yöneliktir...”²¹

İşte bu ekonomik politika temelinde Atatürk döneminden sonra da toprak ve köylü meselesi üzerine çalışmalar yapılmış, savaş yıllarında yeterli zaman ayrılmasa da 1945 yılında meclis gündemine getirilmiştir. Geniş toprak sahiplerinin topraklarını kamulaştırarak, çalışan köylüye satışını sağlayıp köylüyü toprak sahibi yapma amacı

¹⁸ *Vatan Gazetesi*, 25 Mayıs 1944., s.1-3

¹⁹ TBMMZC, 7. dönem, 2. yasama yılı, 64. birleşim, 1. Oturum, Cilt:10, s.420-423

²⁰ Akandere, a.g.e., s.354

²¹ TBMMZC, 1. dönem, 3. yasama yılı, 1. birleşim, 1. oturum, Cilt:18, s.5

güden, dağınık toprakların birleştirilmesini öngören ve “Çiftçiyi Topraklandırma” adı verilen bir kanun tasarısı ortaya atılmıştır. Tasarıda genel olarak arazinin devlet için önemine vurgu yapılmış ve bu arazinin verimli bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliği anlatılmıştır. Topraksız olanlara toprak dağıtılarak üretimin arttırılması, çiftçi ocaklarının kurulması, üretimin daha elverişli şartlarda yapılması için teknik ıslahatların gerekliliği, kullanılmayan devlet arazilerinin dağıtılacak topraklara dahil edilmesi gibi durumlara değinilmiş ve halkçılık çerçevesinde köylü mülkiyetinin arttırılmasının amaçlandığına vurgu yapılmıştır.²²

Kanun tasarısının tamamlanmasından sonra tasarıyı incelemek üzere; adalet, bütçe, ekonomi, tarım, maliye, ticaret, anayasa ve içişleri komisyonlarından dörder üye seçilerek “geçici komisyon” kurulmuştur. Bu komisyon yaklaşık üç ay boyunca tasarı üzerinde çalışmış ve tasarı bu süreçte üç kez değişikliğe uğramıştır. İşte bu komisyonun sözlüğünü ise bir süre sonra bu kanuna şiddetle muhalefet edecek olan Adnan Menderes yapmış ve komisyon raporunun sonuna muhalefet şerhi koymuştur.²³

Mecliste o döneme kadar hiç ön plana çıkmamış, adı şanı duyulmamış, sessiz sedasız bir şekilde görüşmeleri takip etmekte olan Adnan Menderes için artık siyaset arenasına gerçek manada giriş zamanı işte bu dönemde gelmiştir. Menderes’in partiden ihracına ve bir muhalif vekil sıfatına kavuştuğu sürecin ilk adımı toprak kanunu meselesiyle başlamıştır. Menderes’in toprak reformuna muhalefedinin altındaki sebep olarak ise Aydın bölgesinde orta ölçekte bir toprak ağası olması gösterilmiştir.²⁴ Menderes ise bu iddialar konusunda, 1957 tarihinde, Akis dergisine verdiği bir demeçte şu sözleri söylemiştir: “Ben çiftliğin başına geldiğimde; anam babam çok evvel ölmüş bulunuyordu. Aradan çok zaman geçmiştir. Sahipsiz kalmış, şurasında burasında birtakım füzuli tasarruflar, işgaller olmuştu. Zeytin yetiştirmek, ağaç yetiştirmek, teşebbüslerine girişilmişti. Ayrıca, köylüler için mühim olarak kullanılabilecek dağ parçaları da vardı. Arazim, tapum altında olduğu halde, bu teşebbüslerin hiçbirine müdahale etmedim. Komşularıyla ve köylülerle bir tek davam olmadı. Tasarrufum altında bulunan fakat istifadelerine bıraktığım araziye, tapu terki suretiyle 1932 senesinde tamamıyla onların tasarruflarına terk ettim... Evvelce çit damın altında yaşayan ve aralarında bulduğum

²² Goloğlu, a.g.e., s.315-322

²³ Süleyman İnan, *Muhalefet Yılarında Adnan Menderes*, (Ankara: Liberte Yayınları, 2006), s.98-99

²⁴ Toker, a.g.e., s.79

bu aziz insanların, şimdi kendi mülklerinde ferah ve bahtiyar olduklarını görmekle ne kadar sevindiğimi bilemezsiniz.”²⁵

İnönü ‘nün, toprak ağalığı konusunda söylediği ve halk arasında yayılan “Batakçı toprak ağasının kökünü kazıyacağım” sözü ise hükümetin bu uygulamadaki niyetini ve kararlılığını açıkça göstermektedir. Mecliste kanun hakkında pek açıklamalarda bulunmasa da yakınında bulunan Fikret Yüzatlı vesilesiyle şu sözünü yayıyordu: “Reformda ısrar edin. Toprak kanununu istemeyen parti, benim partim değildir!”²⁶

Bu dönemde sadece Adnan Menderes değil, Emin Sazak ve Refik Koraltan gibi isimler de kanun üzerinden hükümete yüklenmiştir. Yaşanan bu süreç, artık yavaş yavaş II. Dünya Savaşı’nın gündeminden uzaklaşmakta olan Türk medyasının da birinci sayfalarında yer bulmuş, özellikle Vatan gazetesinde muhaliflerin demeçleri geniş yer almaya başlamıştır. Mecliste yaşanan tartışmaları manşetine taşıyan Vatan gazetesi “Kanunun, umumi bir emniyetsizlik uyandıracak ileri sürülüyor” manşetli haberinde Refik Koraltan’ın meclisteki şu sözlerine yer veriyor: “Demokrasi esasları ile kurulan bir devlette bazı esaslara ehemmiyet vermek ve onlara hürmet etmek lazımdır. Biz, bizi seçenlere malınızı değer pahasından ucuza vereceksiniz diye teklif edemeyiz, kalınmayı yalnız bir zümreye hasredemeyiz. Her şeyde müsavat lazımdır. Ya hep ya hiç... Bu kanunda bir zorluk kokusu vardır.”²⁷

Kanunu tasarısı aşamasında komisyon sözcüsü olan ve meclis görüşmeleri esnasında bu görevini bırakan Adnan Menderes ise kanun hakkındaki ilk konuşmasını 16 Mayıs’ta yapmıştır. Menderes elinde kalın bir dosya ile kürsüye çıkmış, tüm meclisin pür dikkatini çekmiş, dışarda olan vekiller dahi içeri girerek Menderes’in sözlerine odaklanmıştır. Ardından kanun hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “Arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bugüne kadar yaptığı kanunların derinliğine ve genişliğine tesirleri bakımından belki bir önemlisisin üzerinde bulunuyoruz. Benden evvel söz alan kıymetli arkadaşlarımın emek ve bilgi mahsulü olan fikir ve mütalaalarından bu konuda atılacak yanlış bir adımla esasen takatsiz olan zirai ve iktisadi bünyemizi büsbütün sarsmış oluyoruz endişesi açıkça sezilmektedir. Böyle düşünmekte

²⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Cilt 3, 8. Baskı, 2010), s.77,78

²⁶ Aydemir, a.g.e., s.349,350

²⁷ *Vatan Gazetesi*, 15 Mayıs 1945, s.1

çok haklıdırlar. Çünkü toprak kanunu ihtiva edeceği hükümler itibariyle ve tatbik edeceklerin zihniyet, görüş ve kabiliyetlerine göre çok faydalı olabileceği gibi memleketi zirai ve iktisadi perişanlığa düşürecek bir kanun da olabilir. Bizim toprak kanunumuz ne başka memleketlerin kendi türlü ekonomik, sosyal ve politik realite ve temayüllerine göre şekillenmiş olan kanunlarının bir taklidi, ne de yabancı ideolojilerin bir mâkesi ve ne de tek taraflı görüşlerin mahsulü olamaz...”²⁸

Tasarının özellikle 17. maddesi yoğun muhalefete sebep olmuştur. Bu maddede toprağı olmayan ve az toprağı olan ortakçı, kiracı ve tarım işçilerinin çalışmakta oldukları topraklar üzerinde mülkiyet sahibi olmaları yolunu açmaktaydı.²⁹ Önergeyi “Verilen bir takrirden kopan fırtına” manşetli haberiyle veren Vatan gazetesi, Adnan Menderes’in bu düzenlemenin aleyhinde mecliste sarf ettiği sözleri okuyucularına şöyle sunmuştur: “... Bütün memleketin genişliğine ve derinliğine çok yakından alakadar olduğu bu kadar mühim bir meselede hükümetin haftada haftaya fikir değiştirmesi gönle ferah verici bir hal değildir. Bunların tekerrürü anayasa hükümlerini rencide eder. Tek parti olarak kaldıkça bu hal daha da mahzurlu safhalar gösterebilir. Bütün dünyada orta ve hatta büyük işletmelere yer verilir ve yaşatılırken bizde bunların tasfiyesine kalkışmak bütün Türkiye topraklarının küçük küçük parçalara bölünmesini hedef tutmak demektir...”³⁰

Yine muhaliflerden Yusuf Hikmet Bayur da toprak kanununa karşı gelmediğini, tasarının sadece 17. maddesine muhalefet ettiğini söylemiştir. 17. Maddeden dolayı suiistimaller ve sınırlama getirilmeden yapılacak uygulamalar olabileceğine değinmiştir. Ayrıca uygulamanın sadece toprak sahipleri üzerinden yapılmasının haksızlık olduğunu belirten ve maddeyi sosyalist bir anlayışta gören Bayur bu konuda şunları söylemiştir: “... Toprak sahibinin elinden alınırsa şehirdeki arsalar, vurguncunun elindeki milyonlar kalırsa, 2000 dönümün alınması vicdanları rahatsız etmez mi?... Elinden fuzuli olarak toprakları alınanların feryadı senelerce devam eder. Yüzlerce malikane sahibine niçin bir şey söylenmiyor? Samimi olarak söyleyin, şehirlerde, tapuda kıymeti az yazılı arsalar yok mudur?... Nazari olarak sosyalizmin de iyi ve fena şartları vardır. Bunların münakaşasını samimi olarak yapalım... Mülkiyet hakkını tehlikeye ilka doğru değildir...”³¹

²⁸ *Vatan Gazetesi*, 17 Mayıs 1945, s.5

²⁹ İnan, a.g.e., s.107

³⁰ *Vatan Gazetesi*, 2 Haziran 1945 s.1,3

³¹ *Vatan Gazetesi*, 3 Haziran 1945 s.1-3

Türk basını bu dönemle birlikte tam manasıyla iki taraflı bir görüntü içerisine girmiştir. II. Dünya Savaşı döneminde başlayan muhalif basın çalışmaları, savaş sonrası iç siyasetin hareketliliği karşısında sessiz kalmamış ve partici- muhalif basın şeklinde iki kutba ayrılmıştır. Sovyet yanlısı fikir temelinde yazıların çıktığı Tan gazetesi ile muhalif vekillerin propaganda malzemesine dönüşecek olan Vatan gazetesi, her geçen gün artacak olan tek parti karşıtı, muhalif ve eleştirel yazılara ev sahipliği yaparken, Ulus ve Akşam gazeteleri ise iktidarın destekçileri olmuşlardır. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin ise devletçi görüntüsü ve ılımlı yapısı dikkat çekmektedir. Tan gazetesi yazarı Sabiha Sertel görüşülmekte olan kanunun amacına hizmet etmediğine vurgu yaparken, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise kanuna karşı yapılan faşist ve sosyalist yakıştırmalarına karşı çıkmıştır. Bu yazılardan birkaç bölüm şöyledir:

Tan gazetesi yazarı Sabiha Sertel, toprak kanunu görüşmelerinde yaşanan tartışmaların meclisteki büyük toprak sahiplerinin kendi çıkarlarını korumaya yönelik çabalarından başka bir şey olmadığını iddia etmiş ve “Köylü Nerede?” başlıklı yazısında bu konu hakkında şunları söylemiştir: “Mecliste toprak kanunu münakaşa ediliyor. Hatipler çok heyecanlı. Büyük çiftlik sahibi milletvekilleri- mal canın yongasıdır fehvasınca- bütün gayretlerini sarf ederek kanunun kendilerine dokunan kısımlarını tenkit ediyorlar. Hele 74. madde, topraklarının bir kısmını ellerinden alan bir Çakırcalı gibi karşılarına dikilmiş, hepsi bir ağızdan: Bu bir şekavettir diye bağırıyorlar. Kimi bunun hayat emniyetini ellerinden alan bir cebir ve zor vasıtası olduğunu, kimi bunun bir faşist kanunu olduğunu, kimi bunun tam aksi bir sosyalist kanunu olduğunu söylüyor, kimi bunun bir ideoloji kavgası olmadığını, orta köylü işletmelerini korumanın, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmanın bugünkü dünya elişimi karşısında zaruri bir değişme olduğunu söylüyor... Emin Sazak bu kanunun köyü kuşa çevireceğinden şikâyet ediyor. Köyü ve köylüyü kuşa çevirenler, kendilerinin kuşa çevrileceklerinden korktukları için telaş ve heyecan içindedirler. Halbuki kanunu ne böyle sosyalist bir hedefi ne de bu telaşa hak verecek maddeleri var. Bütün konuşmalarda en çok göze çarpan şudur: Kendi hesabına yapılan bir kanun mecliste konuşulurken milletvekilleri bu kanun üzerinde çekişe çekişe pazarlık yapıyorken bu davanın asıl sahibi olan köylü nerede? Mecliste köyü ve köylüyü temsil eden yalnız büyük toprak sahibi çiftçileri görüyoruz. Köylüye verilecek bir karış toprak üzerinde bu kadar heyecana düşenlerin köyü ve köylüyü temsil etmediklerine şüphe yoktur. Topraksız köylünün, az topraklı köylünün bu mecliste bir

diyeceği yok mudur? Kendi hayati meselesi halledilirken, bu davanın asıl sahibi ve onun mümessilleri nerede?”³²

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise kanun hakkındaki köşesinde şu yorumu yapmıştır: “... Atatürk Türkiye’sinin kalkınma hareketlerine karşı şu veya bu şekilde reaksiyon gösterenler, sahiden, öteden beri hep bu taktiğe başvurmuşlardır. İlk Cumhuriyet yıllarında ele alınan halkçılık ve devletçilik gayretlerimizden tutunuz da ekonomide, endüstride, kültürde ve milli eğitimde ne yaptıkça, muhalifler tarafından ya Bolşevizm ya faşizm taklitçiliği diye gösterilmek istenmiştir. Halbuki biz milli kurtuluş hareketine başladığımız sıralarda ortada ne faşizmden ne de Nazizm’den eser vardı. Bolşevizm ise kendi inkılabının henüz ilk savaşlarını tamamlıyordu. Yeni Türkiye’nin dünya görüşünde taklitçiliğe hiçbir zaman yer verilmemiştir ve verilemez de...”³³

İşte bu ortam dahilinde meclisteki küçük çaplı muhalefete karşın yine parti geleneğine uygun olarak yüksek oranda oy alan kanun tasarısı, 11 Haziran 1945’te kabul edilmiştir. Adnan Menderes oylama sırasında mecliste bulunmamış ve dolayısıyla kanunu protesto etmiştir. Ancak yasa meclisten geçse de aslında istediğini alacak olan muhalifler olmuş ve kanun uygulanamamıştır. Bunda iç ve dış siyasetteki durum çok etkili olmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı sürecinde ve sonunda ülkede yayılan Sovyet tehdidi ve ülke içerisinde başlayan partileşme süreçleri bu kanunun CHP aleyhinde bir durum oluşturacağı konusunda endişeye sebep olmuş ve kanun amacına ulaşamamıştır.³⁴

1.1.3. Dörtlü Takrir

CHP içerisinde yükselen muhalefetin en belirgi duruma geldiği dönem şüphesiz ki 1945 yılı olaylarıdır. 1945 genel bütçe görüşmeleri ve devamında yaşanan “dörtlü takrir” olayı, muhalif vekillerin partiden kopuş sürecinin de başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Nitekim bu dönemde yine Emin Sazak ve Yusuf Hikmet Bayur ve Adnan Menderes, Fuat Köprülü gibi isimlerin muhalefeti ön plana çıkmıştır. Hikmet Bayur orta sınıfın yoksulluğundan dem vurmış, devlet dairelerindeki yolsuzluk iddialarına

³² *Tan Gazetesi*, 16 Mayıs 1945, s.1

³³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1945, s.1

³⁴ İnan, a.g.e., s.124,125

değınmiş, ülkenin varlık içinde yokluk yaşadığını, kazancın vurgunculara yedirildiğini söylemiştir. Menderes ise borç yükünün fazlalığından, emisyonun gittikçe artış göstermesinden ve kadroların genişlemesinden bahsetmiş, bunların ülkeye ekonomik yük getirdiğini ve yeni bir zihniyetle hareket edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁵

Bu süreci yakından takip eden gazeteciler ise o günlerde çıkan yazılarında mecliste somutlaşan muhalefetin gerekliliği ve etkileri üzerinde durmuştur. Tan gazetesi başyazarı Mehmet Zekeriya Sertel özellikle Hikmet Bayur 'un vurgunculuğa dair sözlerine yer vererek ona hak vermiş, ancak hükümetin çoğunluk gücüne sahip olması dolayısıyla bu tenkitlerin sonrasında meclisin suskun kaldığını söyleyerek şu ifadelere yer vermiştir: "... Çünkü bütün meclis azası aynı partinin mensuplarıdır. Parti disiplini onları aynı yolda hareket etmeye mecbur eder. Onun için meclis konuşuyor fakat hukukçu tabiriyle "marazi hacette" susuyor."³⁶

Nadir Nadi ise "Tenkitçilerin tenkidi" başlıklı yazısında bütçe görüşmelerinde yapılan tenkitlerin sadece yılda bir iki defa yapılan faydasız tenkitler olmaktan ileri gitmediğini belirtmiş ve bu konuda ön plana çıkan Hikmet Bayur'a şöyle seslenmiştir: "Yılda bir iki defa, gelişigüzel yapılan tenkitlerden yurt adına bir fayda ummak, bir dilim ekmekle bir adamın aylarca yaşayacağını sanmaktan farksızdır. Tenkit muayyen hataları düzeltmek gayesiyle yapılmış ve bir işte hata gören, onu düzeltmeyi kendine iş edinen adamdan devamlı gayretler ister. Bozuk gördüğü taraflarımızı biriktirip biriktirip yılda bir defa tam bütçe kanunu konuşulduğu sırada söyleyivermekle yurttaşlarına faydalı bir iş yapığını sanıyorsa, sayın Hikmet Bayur kendi kendini avutma yolunu iyi bulmuş sayılır... Görülüyor ki bütçe kanunu münasebetiyle hükümeti tenkit eden milletvekilleri, genel olarak fikirsiz ve müphem birtakım sözler söylemekten başka bir şey yapmıyorlar. Prensip yok, bilgi yok, rakam yok ve hepsinden mühimi müspet teklif yok! Dostlar alışverişte görsün kabilinden hep laf kalabalığı!"³⁷

Nihayetinde bütçe görüşmeleri sonra ermiş ve yapılan oylamada 5 ret oyu çıkmıştır. Bunlar Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Mehmet Fuat Köprülü ve Emin Sazak olmuştur. Oylama sonrasında Şükrü Saraçoğlu kürsüye gelerek meclise teşekkür etmekle birlikte oldukça gergin bir görüntü vermiştir. Daha sonra ise Hikmet

³⁵ *Vatan Gazetesi*, 22 Mayıs 1945, s. 1-3

³⁶ *Tan Gazetesi*, 24 Mayıs 1945, s. 1-2

³⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1945 s.3

Bayur, bütçe oylamalarının bir mecburiyetten dolayı çoğunlukla kabul oyu aldığını belirtmiş ve bir güven oylaması istemiştir. Bu kez yapılan oylamada bu gruba dahil olan son isim, eski Başbakan Recep Peker olmuş ve ret oyları 7 ye çıkmıştır. Nitekim Recep Peker de hükümetin bazı değişikliklere gitmesi gerektiğini söyleyerek ret oyu verdiğini açıklamıştır.³⁸ Celal Bayar, Recep Peker'in kendileriyle birlikte olmadığını göstermek maksadıyla bu konuşmayı yaptığını söylemiştir.³⁹ Bütçe görüşmelerinde yaşanan bu yoğun muhalefet, hükümeti oldukça yıpratmış ve neticesinde parti genel sekreterliğine Memduh Şevket Esendal'ın yerine Nafi Atıf Kansu, ticaret bakanı Celal Sait Siren'in yerine de Raif Karadeniz getirilmiştir.⁴⁰

Bütçe görüşmelerinin bitişiyle birlikte artık mecliste tam manasıyla iki grubun varlığından söz etmek mümkün hale gelmiştir. Bir tarafta mevcut hükümete ve tek sesli düzene karşı her fırsatta sesini yükseltmeye başlayan azınlık bir muhalif grup, diğer tarafta yıllardır süregelen parti geleneğini sürdürmeye kararlı ezici bir çoğunluk bulunmaktadır. İşte bu şartlar içerisinde kendi fikirlerini daha da ön plana çıkarmak isteyen muhalifler, bu yoldaki en somut adımlarını dörtlü takriri ortaya koyarak atmışlardır. Bu adımla birlikte Türk siyasetinin seyri değişmiş, tek partili yapının tasfiye süreci başlamıştır.

Parti içindeki dört muhalif isim olan İzmir Milletvekili Celal Bayar, Kars Milletvekili Fuat Köprülü, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes' in imzasını taşıyan önerge 7 Haziran 1945 tarihinde parti meclis grubuna verilmiştir. Önerge verilmesi fikrinin kimden çıktığına dair ise çeşitli görüşler bulunmaktadır. Demokrat Parti döneminde üç dönem milletvekilliği ve devlet bakanlığı yapan Samet Ağaoğlu, 1960 darbesi sonrası Kayseri Cezaevi'nde, Celal Bayar ile birlikte hapiste kaldığı dönemde Bayar'ın kendisine söylediği şu sözü aktarmıştır: "... Dörtlü takririn verilmesi fikri Köprülü ve Adnan Menderes'e aittir. Onlarla parti mevzuunu bu takrir münasebetiyle görüştük. Koraltan'ın dörtlü takrire imza koymasını ben istedim."⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir ise Refik Koraltan'ın şu ifadelerine yer vermektedir: "... Menderes'le konuştum. Parti meclis grubuna müşterek bir takrir vererek, bir reform

³⁸ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1982),s.33

³⁹ Toker, a.g.e., s.86

⁴⁰ İnan, a.g.e., s.133

⁴¹ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), s.85

isteyelim dedim. Dörtlü taktir fikri benden doğdu. İlkten beş kişiydik Hikmet Bayur da bizimle beraberdi. Tam taktir imzalanacağı sırada, imza koymaktan caydı. Hikmet Bayur, taktirin dört imza ile değil, yalnız benim imzamlı verilmesini de teklif etmişti. Taktirin esasını Fuat Köprülü yazdı...”⁴² Bu taktirde o güne kadar meclisteki en büyük muhalefeti gösterenlerden biri olan Hikmet Bayur ‘un olmaması ise ilginçtir. Metin Toker, dört kişinin birlikte hazırladığı taktirin, belgeyi incelemeyen bir oldu bittiyle kendisine imzalatılmaya çalışılmasından dolayı imzalamayı reddettiğini ve bu yüzden bu taktirde isminin olmadığını anlatmış ve yeni kurulacak olan partiye de bu yüzden davet edilmediğini aktarmıştır.⁴³

Önergede hürriyet sınırlamalarının kaldırılması ve siyasal yapının güçlendirilmesi üzerinde durulmuş, parti tüzüğünde birtakım değişimler istenmiştir. Parti gurubuna özetle şu üç madde sunulmuştur:

- 1- Meclis denetiminin anayasaya uygun olarak gerçekleşmesini sağlayacak tedbirlerin aranması,
- 2- Yurttaşlara siyasi hak ve hürriyetlerinin anayasanın gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânı sağlanması,
- 3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki iki esasa tamamen uygun bir şekilde yeni baştan düzenlenmesi.

Bu maddeler sebebiyle taktircilerin niyetleri Türk kamuoyunda da tartışma konusu olmuştur. Tan gazetesinde Mehmet Zekeriya Sertel bu konuda şu yorumlarda bulunmaktadır: “... Celal Bayar ve arkadaşları memleketin hakiki demokrasiye kavuşması için bu kanunlarda değişiklikler yapılmasını ileri sürmüşlerse onlara hak vermemek mümkün değildir. Bu teşebbüs hükümetin demokrasiye doğru gitmek arzusunu anlamak için yapılmış bir deneme olarak da telakki edilebilir. Biz hem otoriter bir rejimin icaplarına uyan mevzuatımızı olduğu gibi muhafaza etmek istiyoruz, hem de memlekette daha geniş demokrasiye geçilmesi arzusunu gösteriyoruz. Bu iki zıddı bastırmak ve bir arada bulundurmamak mümkün değildir. Demokrasiye, hakiki ve geniş demokrasiye geçmek isteğimiz samimi ise, vatandaşların anayasa ile teminat altına alınan

⁴² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), s. 167

⁴³ Toker, a.g.e., s.94

bütün haklarını geri vermeli, otoriter rejimlere has kanun ve tedbirleri kaldırmalı, memleketi hür vatandaşların yaşadığı bir ülke haline getirmelidir. Anayasanın verdiği hakları ortadan kaldırmak hiç kimsenin hak ve salahiyetinde değildir. Anayasanın hükümlerine riayeti namusları üzerine yemin ederek taahhüt eden milletvekillerinden bunu beklemek hakkımızdır.”⁴⁴

Önerge sahipleri, önergenin Atatürk idealine uygun bir önerge olduğunu ve İnönü’nün 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasında demokratikleşmenin güçlendirilmesi yönündeki görüşlerine uygun olduğunu savunmuşlardır. Önergenin kamuoyunda yankı uyandırması amacıyla, takririn sonuna “Takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla arz ederiz.” cümlesini koyan önerge sahipleri bu amacına ulaşamamış ve takrir gizli oturumda görüşülmüştür.⁴⁵ Önergenin tartışılması sürecinde Refik Koraltan sözcü seçilmiş ancak Celal Bayar ve arkadaşlarına karşı yoğun hücumlar yapılmış olmasından dolayı Bayar ve özellikle Menderes bu eleştirilere cevap vermek zorunluluğu hissetmiştir. Özellikle Menderes, ustaca uyguladığı demagoji sayesinde bu saldırılara karşı dik duruşunu bozmamıştır.⁴⁶ Önergenin reddedileceğinden hem takrirciler hem de CHP grubu emin olmuştur. Başbakan Şükrü Saraçoğlu muhaliflere önergeyi geri çekme teklifinde bulunmuş, ancak bu teklif Celal Bayar tarafından “Bu önerge geri alınmak için verilmemiştir” sözüyle karşılık bulmuştur.⁴⁷ 7 saat süren görüşmeler neticesinde önerge oybirliğiyle reddedilmiştir.⁴⁸ Bu önerge girişimi Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuş ve çok partili düzene geçişin en büyük işretlerinden birini vermiştir.

Dörtlü takririn verildiği dönemde San Francisco’daki barış görüşmelerine odaklanmış bulunan Türk basını, takrire yönelik detaylı bilgi sahibi de olmamasından dolayı olaya fazla yer vermemiştir. Ancak takriri yakından takip eden Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi’nde kaleme aldığı “Celal Bayar ve Arkadaşları Ne İstiyorlar” başlıklı köşe yazısında, takrirden istenen kanun değişikliklerinin ülke demokrasisi açısından gerekliliğine vurgu yapmış ve otoriter devlet sisteminin değişmesinin ancak bu yolla çözülebileceğini dile getirmiştir. Sertel memleketin gerçek demokrasiye geçişinin Celal

⁴⁴ *Tan Gazetesi*, 14 Haziran 1945, s.2

⁴⁵ İnönü, a.g.e., s.135-137

⁴⁶ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, Düzenleyen: İsmet Bozdağ, 1986), s.33

⁴⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.34,35

⁴⁸ *Ulus Gazetesi*, 13 Haziran 1945 s.1

Bayar ve arkadaşlarının verdiği tavrın yürürlüğe konulmasıyla mümkün olabileceğini belirterek şu ifadelerde bulunmuştur: “... Biz hem otoriter bir rejimin icaplarına uyan mevzuatımızı olduğu gibi muhafaza etmek istiyoruz, hem de memlekette daha geniş demokrasiye geçilmesi arzusunu gösteriyoruz. Bu iki zıddı barıştırmak ve bir arada bulundurmamak mümkün değildir. Demokrasiye hakiki ve geniş demokrasiye geçmek isteğimiz samimi ise vatandaşların anayasa ile teminat altına alınan bütün haklarını geri vermeli, otoriter rejimlere has kanun ve tedbirleri kaldırmalı, memleketi hür vatandaşların yaşadığı bir ülke haline getirmelidir...”⁴⁹

1.1.4. Birleşmiş Milletler Anayasası’nın Kabulü

Dörtlü tahrir olayının akabinde Dünya siyasetinde yaşanan önemli bir gelişme, Türk siyasetindeki sürmekte olan demokrasi tartışmalarını başka bir aşamaya taşımıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yapılan müzakereler neticesinde San Francisco’da imzalanan 26 Haziran 1945 tarihli BM Antlaşması’nın Türkiye tarafından onaylanma sürecinde meclisteki muhalif kesim yeniden harekete geçmiştir.

BM Anayasasına yönelik meclise getirilen tasarıda şu gerekçeler yer almıştır: “Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulmuş olan Milletler Cemiyeti dünyayı ikinci bir genel savaş felaketinden uzak tutmaya muvaffak olamamıştır; onun bu başarısız akıbetini doğuran sebepler üzerinde durulduğu zaman, belli başlı kusur MC antlaşmasının hükümlerinde değil, fakat daha çok üye devletlerde milletlerarası birlik fikrinin iyice kökleşmemiş olmasında bulunmuştur. İşte bu sebepten dolayıdır ki, yeni örgütün esaslarını hazırlayanlar kâğıt üzerinde teorik mantıki tatmin fikrini bir yana bırakarak barış ve güvenliği sağlam bir fiili esasa dayandırmak hedefine ulaşmaya çalışmalıdır” denilmiştir.⁵⁰

BM Anayasası tasarısının meclis gündemine gelmesiyle birlikte Hikmet Bayur ve Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün eleştirileri de başlamıştır. Bayur, tasarıya olumlu oy vereceğini bildirmekle birlikte BM’deki beş büyük devlete yapılan ayrıcalıklı tutumu eleştirmiştir.⁵¹ Menderes ise BM antlaşmasına yönelik aşırı bir itirazda bulunmamış, genel olarak olumlu karşılamıştır. Ancak, Menderes’in şikâyet ettiği nokta,

⁴⁹ *Tan Gazetesi*, 14 Haziran 1945, s.1-2

⁵⁰ İnönü a.g.e., s.143-144

⁵¹ *Ulus Gazetesi*, 16 Ağustos 1945, s.4

Türk demokrasisinin bu anayasanın gerekliliklerini yerine getiremeyecek bir fiili durumda olduğu yönündedir.⁵² Nitekim meclisteki görüşmelerde bu konuya dair şu sözleri söylemiştir: “... Bize gelince kabul etmekte bulunduğumuz milletlerarası anayasa ile kendi anayasamızın dışında veya onun ruhuna aykırı bir taahhüt altına giriyor değiliz. Ancak olsa olsa fiili durum ile, yazılı anayasamız arasındaki bazı ahenksizliklerin bertaraf edilmesi lüzumu hasıl olabilir ki bu da esasen ana kanunumuzun milletimize karşı taahhüt etmiş olduğu hususların kemal ile yerine getirilmesi demektir. Çok uzun yıllardan beri Türk inkılabının teveccüh ettiği gayelere tamamen uygun ve mutabık düşen Birleşmiş Milletler Anayasası’na iştirakimizi iç rahatlığı, sevinç ve güvenle tasdik edebiliriz.” Menderes’in bu eleştirisine itiraz eden ve yıllardır her vatandaşın kanunların verdiği haklardan istifade ettiğini söyleyen Mümtaz Ökmen’ in ardından Fuat Köprülü’nün kürsüye çıkıp Menderes’in sözlerine desteğini bildirip, Mümtaz Ökmen’in cevabına yönelik açıklamalarda bulunması mecliste büyük bir gürültüye şiddetli tartışmalara sebebiyet vermiştir. Sözü birkaç kez kesilen Köprülü, oluşan ortamı örnek göstererek, sözünü kesen partililere yönelik şöyle demiştir: “... San Francisco paktını imzaladığımız bugün hiç olmazsa başkalarının fikirlerine hürmet etmek, bu fikirleri fena tefsir etmemek lüzumunu anlamalıdır.”⁵³

Mecliste yaşanan bu şiddetli tartışmaları Zekeriya Sertel köşe yazısında şöyle işlemiştir: “... Adnan Menderes’in ortaya attığı bu mevzu üzerinde mecliste cereyan eden münakaşalar hiç hoş olmamıştır. Adeta meclis bu taahhütleri anlamak istemiyor görünmüş ve kendilerine bunu hatırlatmak lüzumunu duyan arkadaşlarını dinlemeye bile tahammül edememişlerdir. Halbuki Birleşmiş Milletler camiasına girmeyi kabul eden meclis, o camia içinde yaşayabilmek için riayeti zaruri olan şartları da yerine getirmek mecburiyeti karşısında bulunduğumuzu göz önünde bulundurmak gerekti. Çünkü Birleşmiş Milletler Anayasası, yalnız dış meseleleri değil, her memleketin iç meselelerini de ilgilendiren hükümleri ihtiva etmektedir. Ve altına imza koyduğumuz bu vesikanın bir kısım maddelerine riayet edip bir kısmını ihmal etmek mümkün değildir...”⁵⁴

Cumhuriyet Gazetesi’nde ise Nadir Nadi’nin muhaliflere yönelik eleştirisi dikkat çekmektedir. Nadi, Adnan Menderes’in meclisteki tutumunu “muhalefet bülbülü”

⁵² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.35

⁵³ *Vatan Gazetesi*, 16 Ağustos 1945, s.3

⁵⁴ *Tan Gazetesi*, 17 Ağustos 1945, s.2

olarak tasvir etmiş ve muhaliflerin mecliste yarattığı tartışma ortamını şu ifadelerle eleştirmiştir: “... Dam kapı konuşmamak, sap erken saman dememek şartıyla söz hürriyetinin pek enfes bir şey olduğundan elbette şüphe edilmez. Ancak bu hürriyeti keyiflerine göre kullanmakta zevk bulanlar, kendi fikirlerin karşı gösterilen her türlü tepkiye de lütfen tahammül etmesini öğrenmelidirler. Büyük Millet Meclisi’nde her şey söylenir demek, orada her şey dinlenir demek değildir. Yersiz lafların karşılığı da ayak patırtısından ibarettir.”⁵⁵

Bu tartışmalar ve yorumlar neticesinde Türk siyasetinde ortaya çıkan bu farklı bakış, demokrasi anlayışının sağlıklı bir şekilde yerleştirilmesi ve yaşama geçirilmesi için yeni bir mücadelenin gerekliliği üzerinde fikir birliği yapmış ve bu mücadele ile birlikte yol ayrımları da kaçınılmaz olmuştur.

1.1.5. Tan Olayı

II. Dünya Savaşı süreciyle birlikte dünyada ortaya çıkan sosyalist-demokrat kutuplaşması, Türkiye için de bir tercih sebebi olmuş ve Türkiye yönünü ABD merkezli demokrat cepheye dönmüştür. Türkiye’de o dönemde tehdit olarak görülen en önemli unsur komünizm olmuştur. Böyle bir ortamda Sovyet Rusya yanlısı bir ideolojiyle yayın yapmakta olan Tan Gazetesi ise doğal olarak tepkilerin odağında yer almıştır.

Bu tepki çeken yazıların ilk örneği olarak Zekeriya Sertel’in 30 Ağustos 1945 tarihli yazısını örnek gösterebiliriz. Sertel, 1945 yılında büyüyen hürriyet istekleri ve demokrasi taleplerinin ülkede bulduğu karşılığı, eski işçileri bakanı Şükrü Kaya’nın kendisine anlattığı bir anıdan örnek vererek şöyle anlatmıştır: “Eski dahiliye vekili Şükrü Kaya, bir gün bize şöyle bir hikâye anlatmıştı: “– Paris’te tahsilde iken bir gün o vakit İstanbul barosu reisi bulunan merhum Abdurrahman Adil, bir hukukçular toplantısına iştirak etmek üzere Paris’e gelmişti. Geldiği gün benimle buluşmak arzusunu gösterdi. Halbuki o gün üniversitede Profesör Paul le roie Bolise’nin münakaşalı bir konferansı vardı. Bu konferansı kaçırmak istemiyordum. O da zaten Paris barosunun verdiği bir ziyafete davetliydi. Ziyafetten sonra üniversiteye gelip beni bulmasında mutabık kaldık. Münakaşalı konferans sosyalizm üzerinde cereyan ediyordu. Talebeden birçok ateşli gençler işçilerin çeşitli haklarından bahsediyorlardı. O arada birdenbire merhum

⁵⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ağustos 1945, s.1-3

Abdurrahman Adil salona girdi ve gelip yanıma oturdu. Bir müddet münakaşayı dinledikten sonra söz istedi. Profesör bu yabancı misafire de söz verdi:– Buyurun, söyleyecek bir şeyiniz mi var? dedi. Abdurrahman Adil: – Evet, dedi. Görüyorum ki sosyalizmden, işçilerin haklarından bahsediliyor. Ben Türkiye’den geliyorum, Müslüman bir avukatım. İslamiyet’in bu meseleyi çoktan halletmiş bulunduğu noktasında dikkatinizi çekmek istiyorum. Profesör sordu: – İslamiyet bu meseleyi nasıl hallediyor? – İslamiyet’te sadaka ve zekât vardır. Servet sahibi Müslümanlar varlıklarının bir kısmını fakirlere sadaka ve zekât ismi altında vermeye mecburdular. Profesör, Abdurrahman Adil’in sözünü kesti: – Bu gençler sadaka istemiyorlar, haktan bahsediyorlar, dedi ve Abdurrahman Adil’i talebinin kahrkahlaları arasında yere oturttu.” Şimdi hükümet ağzıyla konuşan gazeteler: – Hürriyet istediniz, buyurunuz, dedik. İstediginizi verdik. Serbest tenkit hakkı istediniz. Yapın serbestsiniz dedik. Partiler kurmak istiyoruz, dediniz buyurun yapın dedik. İfadeye dikkat buyurulmuyor mu? Memlekette demokrasi ve hürriyet bulunduğundan bahseden bu arkadaşlar, hürriyeti bile millete bir lütuf, bir sadaka gibi verdiklerini söylemekten çekinmiyorlar. Mamafih haksız değillerdir. Bugün Türk matbuatı biraz daha serbest konuşuyorsa, onlara bu hakkı veren kanunlar değil, idare başında bulunanların lütfu ve müsamahasıdır. Çünkü söz ve fikir hürriyetini tehdit eden kanunlar hala yürürlüktedir. Ve hükümet istediği gün kanunların kendisine verdiği hak ve salahiyeti kullanarak istediği gazeteyi kapatabilir ve ağızlara kilit vurabilir. Bunun taze iki misalini de verebilirim. İki gün evlek matbaamıza bir emniyet memuru Tan gazetesinin müddetsiz olarak kapatıldığını bildiren yazılı bir emir tebliğ etti. Bütün diğer gazetelere de Tan gazetesinin kapatıldığı bildirildi. Fakat aradan bir saat geçmeden başka bir emniyet memuru gelip yazılı tebliği geri aldı ve kararın iptal edildiğini bildirdi. Bu suretle gazetemiz fasıla vermeden neşriyatına devam edebildi. Edebildi ama bu tebliğ ile bize başımız üzerinde sallandığını iddia ettiğimiz Demokles kılıcı hatırlatılmış oldu. Bu bize bir nevi ihtar: – Gazetenizi şimdilik kapamaktan vazgeçtik ama, kanunun bize bu hakkı verdiğini ve bu silahın hala elimizde bulunduğunu unutmayınız, demektir... Hükümet ağzıyla konuşanlar bu memlekette hürriyet ve demokrasi mevcut olduğunu iddia ederken ihtiyatlı konuşmalıdırlar. Hürriyete ve demokrasiye doğru gitmek istiyoruz. Fakat otoriter idare sistemine o kadar alışmışsınız ki, yalnız istemek hürriyete ve demokrasiye varmak demek değildir. Söz ve fikir hürriyeti, vatandaşların demokratik

hakları kanunla teyit edilip teminat altına alınmadıkça hürriyet ve demokrasiden bahsedilemez. Çünkü biz sadaka istemiyoruz, hakkımızı istiyoruz.”⁵⁶

Yine Tan Gazetesi’nde bu kez Sabiha Sertel imzalı “Adam Yok” başlıklı yazıda ise tek adam yönetimi eleştirilmiş, yeni fikir ve siyasi kişiliklerin ortaya çıkması için uygun ortamın olmadığına yönelik şu ifadeler yer verilmiştir: “ ... Tek adam ve tek lider etrafında toplanma zihniyeti ilk çağ insanların zihniyetidir. Aşiret, reisinin etrafında toplanırdı. Müridler, şeyhin etrafında toplanırdı. Asker ocağının mensupları, serdarların etrafında toplanırdı. Her toplu kütleyi yürütecek bir çoban şarttı. Modern cemiyette, içtimai teşkilata sahip kütleleri tek lider değil, liderler arar. Bir parti tek lider etrafında kurulmaz. Partinin prensipleri, programı, mücadele usulleri vardır. Bu prensipleri tahakkuka elverişli icra heyetini parti mensupları seçer, bu heyet bir liderler heyetidir... Bizde parti kurulması habisi mevzuu olur olmaz herkesin sorduğu sual budur. Kim lide edecek? ... Adam yok değil, adam var ama, meydan yok, imkân yok, adamı ve imkânı yok eden inhisar var. Bütün liyakatleri, liyakatsizlerin inhisarına alan zümre saltanatı var. Geniş demokrasiden beklediğimiz şeylerden biri de bu zümre saltanatının yerini hakiki bir halk kitlesine terk etmesidir...”⁵⁷ Sertel yaşanmakta olan dönemin tek adam idaresinde bir istibdat dönemi olduğunu, muhaliflerin susturulma çabasının da tıpkı İttihatçıların yaptıkları uygulamalar gibi olduğunu ifade etmiştir. Sertel iktidar yanlılarını, eski İttihatçılarla bir tutarak şu sözleri sarf etmiştir: “... Yalnız bugünkü tenkitlere karşı Halk Partisi erkanının ve gazetecilerinin takındığı tavra bakarak, aşağı yukarı aynı neslin adamları olan bugünkü idarecilerde de aynı zihniyetin hâkim olduğunu söyleyeceğim. Halk Partisi ve hükümeti yapılan inkılabı ve anayasayı hükümsüz bırakan kanunlar çıktığını, memleketin bir istibdat ve tazyik havası içinde çalkalandığını, iktisadi hataların memleketin bir sefalet ve buhrana sürüklediğini görüyorlar. Fakat karşılarında vakıa üzerine tenkit yapıldığı zaman, partinin sarsıldığını görünce: “ – Biliyoruz, icabına bakacağız, yalnız beyefendi duymasın, rahatsız olur.” Zihniyetiyle hareket ediyorlar. Halline mecbur olduğumuz dava halkın rahatı mıdır, beyefendilerin rahatı mıdır?”⁵⁸

Sabiha Sertel Türkiye’deki faşizm tartışmaları üzerinde de her fırsatta durmuş iktidar yanlısı basının söylemlerinin aksine Türkiye’de yoğun şekilde ırkçılığın ve

⁵⁶ Tan Gazetesi, 30 Ağustos 1945, s. 1-2

⁵⁷ Tan Gazetesi, 16 Eylül 1945, s.1

⁵⁸ Tan Gazetesi, 8 Kasım 1945, s.1

faşizmin uygulanmakta olduğu yönünde yorumlarda bulunmuştur. Sertel, Antalya halkevinde verilen bir konferansta Tan ve Vatan gazetelerinin yöneticilerini Yahudi gazeteciler olarak suçlayan, dönemin Maraş Milletvekili Rasih Kaplan'a şu sözlerle yüklenmiştir: "... Üstünde cübbesi, başında sarığı eksik olan bu adam kendini faşist Almanya'da zannediyorsa, kendisine haber verelim, bu ideolojinin kâbesi olan Almanya'da bugün bu propagandayı yapanları ipe çekerler. Yahudi ne demek? Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, ırk, cins, milliyet, mezhep farkı gözetmeksizin, Türk vatandaşı olarak kabul ettiği her ferde müsavi insan hakları tanır. Bu kanuna sadık kalacağına yemin eden bir milletvekili, bu kanuna nasıl aykırı hareket edebilir?... Yahudi olmak ne bir suç ne de hakaret için bir sebeptir. Kaldı ki Tan ve Vatan gazetelerinin sahipleri ve muharrirleri Rasih hocadan çok daha fazla Türk'türler... Halk Partisi'nin idaresi altında olan halkevleri, bir kültür merkezi, her vatandaşa, ırk, din, milliyet farklı gözetmeksizin kapılarını açan bir millet evi ise, burada bir vekil siyasi propaganda, vatandaşlar arasına tefrika soğan bu ırkçı, faşist propagandayı nasıl yapabilir?... Halk Partisi'ne soruyoruz, halkevleri faşistlerin, ırkçıların propaganda ocağı mıdır? ..."⁵⁹

Serteller, Tan Gazetesi'ndeki yazılarının yanı sıra, "Görüşler" adında bir de dergi çıkarmaya ve muhalefetlerini genişletmeye karar vermişlerdir. Tevfık Rüştü Aras'ın aracılığıyla dergide yazı yazmaları konusunda muhalif vekillerle irtibat kuran Sertel çifti ilk etapta takrircilerden söz almıştır. Nitekim derginin "Mecmuamıza yazı yardımlarını vaat edenler" adı verilen kısmında Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gibi isimlere yer verilmiştir. Ancak dergide takrircilerin herhangi bir yazısı yayınlanamamıştır. Takrirciler, yeni bir parti kurma girişimlerinde oldukları bu süreçte, sosyalist görüşleriyle bilinen Sertel çiftinin çıkaracakları dergide nasıl bir tarzda yayın yapılacağı konusunda tereddütlerinin olması, yazma fikrinin gerçekleşmemesinde etkili olmuştur. Kamuoyunda kendilerine yönelik oluşabilecek olumsuz bir fikrin önüne geçmek için derginin çıkmasını bekleyip, duruma göre yazılar yayınlama fikrinde mutabık olan muhalifler, derginin çıkışıyla birlikte yazma fikrinden geri adım atmışlardır.⁶⁰ Nitekim Menderes'in Zekeriya Sertel ile yaptığı görüşmede, Sertel'e

⁵⁹ *Tan Gazetesi*, 17 Ekim 1945, s.1

⁶⁰ İnan, a.g.e., s.169-172

komünist olup olmadığını sorması ve Sertel'in buna kızarak "Kişisel inancıma kimse karışamaz" şeklinde cevap vermesiyle birlikte irtibat tamamen kesilmiştir.⁶¹

Serteller, 1945 yılında meclis içerisinde büyüyen muhalefetle fikir temelinde uyuşmuyor olsa bile, tek partili duruma karşı verilen mücadeleye her fırsatta destek olmuştur. Böylece muhalif tarafı temsil eden ve iktidar yanlısı basının gözünde Tan-Vatan cephesi adını alan bu muhalif grup, komünizm tehdidiyle yatıp kalkan kamuoyunun büyük tepkisiyle karşılaşmış ve "memleket düşmanları" olarak anılmaya başlanmıştır. Özellikle Sertel çiftinin Tan Gazetesi ve Görüşler Dergisi üzerinden sosyalist temelde, Halk Partisi ve İnönü aleyhinde yapılan yayınlar iktidar cephesinde aşırı tedirginliğe ve tepkiye yol açmıştır⁶²

Aralık ayına gelindiğinde bu tepkiler en üst seviyeye ulaşmış ve iktidar basınının büyük etki yaratacak olan kışkırtıcı yazıları peş peşe yayınlanmaya başlamıştır. Nitekim Görüşler dergisinin çıkarılması üzerine Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan ve "Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar" başlığıyla yayınlanan yazıda Görüşler Dergisi'nin G harfinin yazılışına değinilerek, harfin ters çevrilmesi halinde komünizmi simgeleyen orak şeklini aldığı ve bunun kasıtlı yapıldığı iddia edilmiştir. "Ya bunun çekici nerede?" şeklinde bir soruya da yer verilen yazıda şu ifadeler yer verilmiştir: "Demokrasi isteriz, hürriyet isteriz! feryatlarından sonra istenilen demokrasi ile hürriyetin ne olduğunu artık iyice ortaya çıktı. Bu demokrasi, komünist demokrasisi, bu hürriyet, kızıl hürriyettir. Orak-çekice tapanlar, artık maskelerini yüzlerinden atmışlardır. Onlar, aylardan beri açık kapalı yaptıkları tenkitlerde kopardıkları yaygaralarda neyi istihdaf ettiklerini bilhassa son günlerde neşriyat sahasına attıkları "Yeni Dünya" ve "Görüşler" adlı kızıl propaganda organlarıyla daha iyi açıklamışlardır. Onlar, hür ve müstakil Türk vatanındaki demokrasiyi ve hürriyeti beğenmiyorlar. Bu vatani ve milleti Moskova'daki bir rejimin esiri yapmak için, demokrasi ve hürriyet istiyorlar. İstedikleri Sovyet Rusya'dan başka hiçbir yerde tutunamamış bir içtimai akide olan komünistlik de değildir; emperyalist Rus Bolşevikliğidir... Komünistliğin cenneti olan memleketlerde bile bu rejim halk kitleleri için birer cehennem olmuştur. Parti ileri gelenleri zevk ve sefa içinde yaşarken halk sefaletin en fena derecesine düşmüştür. İşte bizim yoldaşlar da Türk Milleti'ni böyle

⁶¹ Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s.406

⁶² Karpat, a.g.e., s.133

zalim bir rejimin cehenneminde yakmak istiyorlar. Fakat bu milletin sağ duyusu kendisini kızıl cehennemine sürüklemek ve sahte hürriyet aşıklığına âşıklığına aldanmayacak kadar kuvvetlidir.”⁶³

3 Aralık 1945 tarihli Tanin Gazetesi’nde imzasız olarak yayınlanan ve “Kalkın Ey Ehl-i Vatan” ve “Bir vatan cephesine lüzum vardır” başlıklarıyla, Namık Kemal’e atıfta bulunarak yazılan yazıda ise Sabiha Sertel’in Görüşler Dergisi’nde yazdığı eleştirilerin cevaplar verilmiş ve halka şöyle seslenilmiştir: “... Kalkın ey ehli vatan! Mücadele başlıyor. Ve başlamak lazımdır. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı uğraşmaya, ona karşı propaganda yapmaya mecburdur... Biz uhdemize düşen vazifeyi yapacağız; susmayacağız. Vatandaşlarımızı uyanık bulundurmaya çalışacağız. Fakat bu kâfi değildir. Mücadele her vatandaşın hakkı ve vazifesidir...”⁶⁴

Bu ağır eleştiri ve tahrik dolu söylemler neticesinde geline 4 Aralık 1945 günü, bir öğrenci hareketliliği yaşanmış; ellerinde Atatürk ve İnönü’nün resimleriyle birlikte, “ne faşistiz ne komünist”, “millet demoktrattır” ve “bundan fazla hürriyet mi istiyorsunuz?” gibi yazıların yer aldığı pankartları taşıyan gençler, halkın da desteğini alarak, sol yayın yapan Tan, La Turqie ve Yeni Dünya’nın yayınevlerine baskın yapmışlar ve buralarda büyük tahribat yaratmışlardır.⁶⁵ Böylece Tan Gazetesi de uzun bir süre yayın hayatından uzak kalmıştır.

1.1.6. Cumhuriyet Halk Partisi’nden İhraçlar ve Basın

1945 yılı boyunca günden güne büyüyerek ortaya çıkan parti içi muhalefet, CHP’de artık tahammül edilemez bir duruma gelmiş gerek CHP’li vekiller gerekse iktidar yanlısı basın tarafından adeta aforoz edilmiş ve yoğun eleştirilere maruz bırakılmıştır. Muhalif kesime “Tan-Vatan” cephesi adı takılmış ve bu cepheye karşı büyük bir

⁶³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1945 s.1.

⁶⁴ *Tanin Gazetesi*, 3 Aralık 1945, s.1-3

⁶⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Aralık 1945, s.1

mücadeleye girişilmiştir. Bu mücadelede başrol ise CHP'nin sözcülüğünü yapan Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın olmuştur.

Atay 1945 yazı boyunca II. Dünya Savaşı sonrası yapılan San Francisco konferansını bizzat yerinden takip etmiş ve ardından yurda dönüşüyle birlikte, mayıs-temmuz dönemi boyunca mecliste yaşananlara yönelik ardı ardına yazılar kaleme almıştır. Bu yazılarında muhalif vekillere ve gazetecilere yoğun hücumlarda bulunmuştur. Buna karşın muhalifler de yine basın yoluyla Atay'a cevaplar vermiştir. Bu süreçte Vatan gazetesi, muhalif vekillerin en önemli silahı olmuş, özellikle Fuat Köprülü bu gazetede adeta bir köşe yazarı gibi davranarak, eleştiri yazılarını gınaşırı yazmaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte Türk basınında iktidar-muhalefet çekişmesi doruk noktasına ulaşmış ve bu çekişme muhalif vekillerin partiden kopuşunu da beraberinde getirmiştir. 1945 yazından itibaren başlayan bu mücadele 1946 seçimleri süreci ve sonrasını da kapsayacak şekilde karşılıklı suçlamalara ve karalama kampanyalarına sahne olmuştur.

San Francisco Konferansı sonrası yurda dönen Atay, ayağının tozuyla yayınladığı yazılarında, toprak reformu, bütçe görüşmeleri ve BM Anayasası süreçlerinde muhaliflerin sergilediği tavır, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşanan gerici fiillere benzetmiş, kinayeli bir üslup içerisinde sert eleştirilerde bulunmuştur. Atay'ın ilk yazısında şu cümleler göze çarpmaktadır: “Nerede ise bize Cumhuriyet tarihini unutturacaklar! Meğer yirmi yıl önce bu memlekette bir şahsi ve keyfi irade kurulmuştur; halkın içinden ve üstünden bir sürü dalkavuk seçilerek bir parti kurulmuştur; Büyük Millet Meclisi şahsi ve keyfi idareye, Anayasa kanunsuzluğa ve yolsuzluğa maske hizmeti görmüştür; ne yapılmışsa halkı aldatmak ve ona hoş görünerek, bir grubun ikbalini ele tutmak için yapılmıştır. Fakat çok şükür ikinci dünya harbini demokrasiler kazanmışlardır. Artık bu tekelciler partisinin ve rejiminin Türkiye’de dahi devam etmesine imkân kalmamıştır. Tanrı’ya bin şükür, yirmi yıl içinde bunaldığımız karanlığın ufkundan hürriyet şafağı söküyor. Memleketi geriye götüren, halkı zulüm altında inleten, vicdan ve düşünme serbestliğini ortadan kaldıran kafalar zihniyetler, şahıslar şahsiyetler bir ayıklanmadan geçecektir. Türkiye’yi parçalamak, onu içinden kemirip devirecek anarşi üstünde kendi nüfuzunu kurmak isteyen bir düşman devlet propagandasının sözlerini hulasa etmiyoruz. Bunlar yirmi yoldan beri hiçbir zaman barışmadığımız ve

bağdaşmadığımız, bundan böyle de kendilerine karşı açıkça savaşağımız muhaliflerimizi yazdıkları ve söyledikleridir. Bütün dünya bilir ki memleketi parçalamaktan ve esir düşmekten kurtaran liderler ve meclis, bu kurtuluşu tamamlamak için yirmi yıl önce ilk dünya harbi sonrasının başlıca inkılabını yapmışlardır. Temelleri, Anayasanın beş maddelerindeki prensipleri üzerine dayanan Cumhuriyet rejimini kurmuşlardır. Bu prensiplerinden hepsine veya birtakımına muhalif olanlar, o vakit, henüz tekkeler, medreseler, derebeyler ve “mütegallibeler”, halkın kafasını ve vicdanını zehirleyen ve karartan zümreler ve tesisler yaşarken, hak görünürüne bürünüp, “ – Bakalım millet sizinle beraber midir... türküsünü tutturmuşlar, şarklı bir otokrasiden garplı bir demokrasiye doğru geçiş devrini buhranlar içine sürüklemek istemişlerdir. Bu fesatlar ve tahrikler yüzünden bazı taraflarda tehlikeli din ve irtica isyanları olmuştur. Anayasanın bu fesat ve tahrikleri önlemek için koyduğu bazı kayıtlamalar, yirmi yıldan beri bu muhalifler için fikir ve vicdan hürriyeti düşmanlığı sayılmıştır. Bu muhaliflerin hepsi softa takımı, saltanatçı veya halifeci değildirler: Milletlerarası liberalizm unsurları da bunlarla beraberdir. Bu unsurlar, bilhassa Türkçülükle iktisadi devletçiliğin, kendilerine bu memleket kaynaklarını bildikleri gibi sömürmek fırsatlarını kapayacağını sezinmişler ve küçük simsar zihniyetlerinin üstünü en parmak demokrasi edebiyatı yıldızları ile süslemişlerdir... Bunlarla açık konuşacağız. Cumhuriyet Halk Partisi, her şeyin daha iyi yürümesinden başka kaygısı olmayan tenkitçilerle, iyi yürüyen şeyleri dahi berbat göstermekte menfaat arayan muhalifler arasındaki farkı gösterecektir. Kusurlarına rağmen ve kolayca tenkit edilecek taraflarına rağmen, inkılap partisinin eseri büyüktür, şerefliidir. Türk milleti için kurtarıcı olmuştur. Bu büyüklük, bu şeref ve kurtarıcılık davasını benimsemeyenler, partide iseler dahi bizden değildirler... Kendi kusurlarımızı saklamak veya kendi eksiklerimizi tamamlamaktan çekinmek gibi herhangi bir zaafa düşmediğimiz kadar, bize topyekûn ve kökten muhalif olanları bizim hayrımıza çalışıyorlar gibi görmek ve göstermek saflığında uzak kalacağız. Harp devrinin her yerde olduğu gibi bu memlekette de yarattığı, büyük bir kısmına çare bulmak elimizde olmayan güçlükleri sömürmek isteyeceklerdir. Hele harbin kati bir sonunu alalım: Onlara vereceğimiz cevap hepsinden daha sade ve bütün milletin ağız birliği ile olacaktır.”⁶⁶

Atay ertesi günkü “Pazar Konuşması” adlı köşe yazısında ise şu sözlere yer vermiştir: “...

⁶⁶ *Ulus Gazetesi*, 18 Ağustos 1945, s. 1-3

Bu yaz sıcaklığında dostlarımı hangi serin fikirlerle ferahlandıracağımı bilmiyorum. İsterseniz açıktan açığa hükümete, alttan alttan rejime çatalım. Bu hürriyetsizlik içinde başka ne yapabiliriz? Ama partiden imişiz, nasıl elimiz kolumuz bağlanarak, kement ve kamçı zoru ile meclise sürüklendiğimizi bilmiyor muyuz? Sanki parti programını okumuşuz, “fiili durum” ile anayasa arasındaki tezatları ölçe tarta söz vermişiz de bugün yirmi yıllık muhaliflerimizden geri kalacakmışız. Yook.. Efendi dostum, sizi bilmem, fakat ben Atatürk vatanı kurtarmıştır, Cumhuriyet hükümetleri demiryolları döşemiştir, birçok fabrikalar kurmuştur, köy enstitüleri ile kırk bin köye eğitim Toprak Kanunu ile yüz binlerce yuvaya tarla dağıtacakmışız diyerek yirmi yıllık muhaliflerimizin ağzından “dalkavuk” kelimesini duyamam. Şu bizim Köprülü kahraman, ben parti eşiğinde yanaşma, doğrusu bu yaşta bu oyuna gelemem... Gerçi muhalifler beni bu türü yazışıma da kızacaklar. Çünkü faşist kafalıdırlar, diktacıdırlar, onlar tenkitçidirler, fakat siz cevap vermeyecekmişsiniz. Vekilseniz hemen düşeceksiniz, kanunsanız hemen değişeceksiniz, gazeteci iseniz susacaksınız. Yalnız onlar halkı sütunları arasına sıkıştırıp alabildiklerine dolandıracaklar. İstedikleri nedir? Demokrasinin bütün gereklerini yerine getirmeli imişiz. Çünkü zafer tek parti rejimlere karşı demokrasiler tarafından kazanılmış imiş... Faşizm ve Nazizm tek parti – çok parti değil, milletlerarası münasebetlerde harpçi ve saldırgan bir zihniyet olarak suçlandırılmıştır. Biz kendi demokrasimizin yirmi yıldır olgunlaşan tabii gelişimi içindeyiz. Milletlerarası münasebetlerde barışçı olarak tanınmışızdır. Biz esir kadına hürriyet, esir vicdana hürriyet, esir tefekküre hürriyet vermişizdir. Bizim kanuni kayıtlarımız bütün şark tarihinde ilk defa bu yurda getirdiğimiz hürriyetleri ortadan kaldırmak isteyenlere karşıdır. Anayasa hiçbir zaman ikinci bir parti kurulmasına engel olmamıştır. Hatta bunun bir iki defa tecrübesi yapılmıştır. Fakat bizzat tecrübeyi yapanlar teşkilatlarının irtica unsurları eline geçmiş olduğunu görerek, garplılık ahengi içinde ikinci parti şartlarının henüz doğmamış olduğunu söylemişlerdir. Bugün de bu imkân vardır. Bugün de her türlü siyasi faaliyetler yalnız anayasanın ve kanunların kontrolü altındadır. İkinci parti ve onun gazetecileri gene anayasadaki prensipler aleyhine hareket edemeyeceklerdi. Din kavgası açamayacaklardır. Laisizmi tanıyacaklardır. Türk milliyetçiliği davalarını kılavuz edineceklerdir...”⁶⁷ Atay, ertesi gün “Gülünç bir şantaj” başlığıyla yayınladığı yazısında ise BM Anayasası’nın gereklilikleri konusunda

⁶⁷ *Ulus Gazetesi*, 19 Ağustos 1945, s. 2

muhaliflerin sarf ettiği eleştirilere karşı cevaplar vermiştir. Sağ ve sol kesimden aynı şekilde hürriyet taleplerinin geldiğini söyleyen Atay, devletin kuruluş döneminde irtica ve anarşiye karşı takındığı önleyici tavrın doğal olduğunu ve bunun bir tenkit malzemesi yapılmaması gerektiğini söylemiştir. CHP içerisindeki fikir ayrılıklarının doğal bir durum olacağını ve hatta muhtemel bir ayrışmadan da çekinilmediğini aktaran Atay, bu fikir ayrılığının temelinde şahsi kıskançlık ve hırsların olmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁸ Atay, köy enstitülerine yönelik getirilen eleştirilere ise “Tenkitlerde bir tenkit” başlıklı yazısında cevap vermiştir. Kendilerini “angaryacı zalimler, hürriyet düşmanları faşistler veya mülkiyet düşmanları” diye tenkit edenlere, derebeylerine ve toprak ağalarına rağmen, köylünün ve kanunların desteği sayesinde, enstitülerin hızlı bir şekilde halkı bilinçlendireceğini, çiftçinin tarlasından en iyi şekilde faydalanabilecek duruma getirileceğini, halkın okur-yazar oranının artacağını söyleyerek tüm iftiralara rağmen kendilerinin haklı olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

Atay’ın bu ağır ithamlar ve eleştirilerle dolu yazıları, muhalif kesimde büyük bir tepki yaratmış, bu yazı dizisine cevap olarak Fuat Köprülü’nün yazıları yayınlanmaya başlamıştır. Böylece seçim dönemine kadar sürecek olan karşılıklı atışma, karalama ve suçlama dolu yazılar, “Geliyorum!” diyen yeni siyasi döneme yön vermiştir.

Köprülü, Atay’ın söylemlerine tepki olarak kaleme aldığı ilk yazıyı “Fikir ve tenkitler” ismini verdiği köşesinde “Açık Konuşalım!” başlığıyla yayınlamıştır. Ataya karşı alaycı bir tavır takınan Köprülü, Atay’ın yazılarının demagojik, üstü kapalı, zikzak çizen yorumlar ve net hedef gösteremeyen ifadelerle dolu olduğu yönünde eleştirmiş şu sözleri sarf etmiştir: “... Falih Rıfkı Atay’ın imzasını taşıyan ve memleketin iç durumuna Cumhuriyet Halk Partisi’nin prensiplerine, meclisin iç ve dışında yer yer beliren muhalefet ve tenkitlerine temas eden bu yazılar, partinin ve hükümetin resmi gazetesi olan Ulus’un baş sütunlarında çıkmasaydı, belki bunları okumak zahmetine dahi katlanmazdık. Lakin bu makalelerin Cumhuriyet Halk Partisi’nin resmî gazetesinde neşredilmiş olması, hatta bazı İstanbul gazetelerinin bunları partinin ve hükümetin maksatlarını açığa vuran bir beyanat mahiyetinde telakki ve tefsir eylemeleri, bizi bu satırları yazmaya sevk etti. Falih Rıfkı Atay’ın ilk üç makalesi, gizli ve açık tehditler,

⁶⁸ *Ulus Gazetesi*, 20 Ağustos 1945, s.1-3

⁶⁹ *Ulus Gazetesi*, 21 Ağustos 1945, s.1

küfürler, alaylarla dört tarafa hücum eden ve böylece siyaset ve matbuat aleminde adeta bir terör havası yaratmak isteyen yazılardır... Ulus başyazarına soruyorum: 1- Yirmi seneden beri Cumhuriyet Halk Partisine muhalefet eden ve hatta bugün de buna devam eyleyen muhalifler kimlerdir? Onlardan ayrı olan tenkitçiler kimlerdir? 2- Parti kalesini içinden fethetmek ve şahıslar etrafında toplamak isteyen şark usulü muhteris politikacılar kimlerdir? 3- Köylüyü topraksız ve mektepsiz bırakmak isteyen orta çağ döküntüsü mütegalibeler kimlerdir? 4- Demokrasiyi bir şantaj vasıtası gibi kullanan demagoglar, yani halk avcıları kimlerdir? 5- Kendilerine dalkavuk dedirmemek için meclis koridorlarında ve merdiven altlarında hükümete ve rejime sinsî hücumlarda bulunanlar kimlerdir?”⁷⁰

Atay, Köprülü’nün bu eleştirileri karşısında onun hem demokrat hem de Türkçü duruşunu sonradan edindiğini ve sonradan bu görüşlerin liderliğine soyunduğunu iddia etmiş ve şu cümlelerle Köprülü’ye yüklenmiştir: “... 25 Ağustos sabahı bir de bakarız ki Cumhuriyet Halk Partisi’nden bir milletvekili bu gazetenin (Vatan Gazetesi) sütunlarında Ulus Gazetesi’nden hesap sormaktadır. Köprülü’yü ciddiye almak adetini yıllardır kaybettiğimiz için, bunu da sadece gülünç bulduk. Fakat herkes içimizde neler olup bittiğini bizim kadar yakından bilmez. Milletvekili seçildiği günden beri bir te defa ne kalemiyle ne ağzıyla bu rejimden hiçbir şikâyetle bulunmayan Köprülü’nün, muhalif gazetelerde birdenbire nasıl kahraman taslağı kesiliverdiğini kolayca kavrayamaz... Şimdi konuşalım: Köprülü ve ben Cumhuriyet Halk Partisi adına milletvekili seçilmişizdir. Hiç kimse ne beni Akşam gazetesindeki masamın başından ne de Köprülü’yü üniversitedeki kürsüsünden zorla söküp almamıştır. Ben ve Köprülü, Cumhuriyet Halk Partisi’nin prensiplerine inandığımızı, parti disiplini içinde, var kuvvetimizle çalışacağımızı “imzalarımızla taahhüt ederek” aday gösterilmemiz ricasında bulunmuşuzdur. Kimse bizim ne kalemimizi tutmuştur ne ağzımızı bağlamamıştır. Ben ikinci meclisten bugüne kadar izam altındaki yazılarda ve kitaplarda neleri beğeniyorsam ve neleri beğenmiyorsam, açıkça neşretmişimdir. O yazı ve kitapları şimdi tekrar imzalarım. Acaba Köprülü ne yaptı? Mecliste veya parti grubunda tenkitlerde bulunmuş olanların muhalif gazetenin dediği gibi “canları yakılmamış olduğunu” benim kadar o da bilir. Eğer bir gün bizim partinin hoşgörülülüğü adına bir heykel dikilmek

⁷⁰ Vatan Gazetesi, 25 Ağustos 1945, s.1-3

gerekirse, Serbest Parti'ye geçmişken bile tekrar içimiz aldığımız Adnan Menderes'in alçıdan kalıbı alınmak lazımdır, desem onun yerine kendi kalıbını teklif edemez. Çünkü Köprülü bu rejimde bir küçük bir şey bile benimsememiş olduğunu hiçbir vakit yazmamıştır veya söyleyememiştir... Bugün anlaşılıyor ki Köprülü, belki de başlangıçtan beri yirmi yıllık muhaliflerimizin fikrindeydi. Fakat Ahmet Emin Yalman kadar bile cesur olmadığı için kendini belirtmek fırsatını, bu devletin, bu rejimin, bu hükümetin iç ve dış baskılar altında zayıf düşeceğini sandığı zamana saklamıştır ve fikrinde olduklarının muvaffakiyetini, tam böyle bir buhran sırasında, parti içinde uyanmasına yardım edeceği bozgunculuk ve parçalayıcılıkta aramıştır... Türk Milleti'ne yıllarca söylediğinin tersini düşünen, düşündüğünün tersini söyleyen inanmamış olduğuna söz veren, içi karaborsa pazarı, fırsat düşkünü sözüm yabana aydınları genç ve asil Trük demokrasisinin karakter örnekleri olarak mı göstereceğiz?... Dalkavuklar, inanmadıkları halde bize inanır görünenler, bizden olmadıkları halde kendilerini bizden zannettirmek için yüzlerini tersine yüzüne, sözlerini tersine yüzüne kullananlardır. Onlar bizden değil, gerekirse biz onlardan hesap soracağız.”⁷¹

Atay'a yönelik sorduğu sorulara karşı aldığı bu cevapları yetersiz bulan Köprülü ise 6-7 Eylül 1945 tarihlerinde Vatan gazetesinde yer alan ve “Yalancının Mumu” başlığıyla çıkan yazılarında Atay'ın her dönemin moda görüşüne göre bir ideolojiyi savunduğunu iddia etmiş, ayrıca bir insanın da otuz yıl önceki dünya görüşünden dolayı yargılanamayacağını, böyle bir durumda bir zamanlar hilafeti savunana kişilerin yıllar sonra CHP içerisinde yer almalarının abes bir durum oluşturacağını söylemiştir. Köprülü, Atay'ın üslubuna ve iddialarına şöyle değinmiştir: “... Falih Rıfkı Atay bir hafta hazırlıktan sonra, küfür ve yalan dolu, ifadesi bozuk bir yazı ile mukabele etti. Cevap verdi demiyorum; çünkü suallerimin hiçbirine cevap vermeyen bu zavallı yazıda, fikir ve mantık namına hiçbir şey yoktur ve baştan başa adi şahsiyatla doludur. Benim gibi bütün Türk okuyucularının da hüviyetini pek iyi bildikleri Falih Rıfkı Atay'dan zaten başka türlü bir mukabele beklenemezdi. “Üslup, tıpkı insandır” düsturunun en iyi örneği olan bu sarsak, şaşkın, bulanık satırlar, üstünde hiç imza taşımasa bile kimin kaleminden çıktığını açıkça anlatıyor... Falih Rıfkı Atay'a kendi dili ile cevap veremeyeceğimden dolayı müteessir değilim. Gerçi herkese alıştığı dille hitap etmek caiz ve belki de lazımdır.

⁷¹ *Ulus Gazetesi*, 2 Eylül 1945 s.2

Lakin ne yazık ki bunu yapmak elimden gelmiyor... ⁷² Köprülü, Atay'ın iddia ettiğinin aksine partiye henüz kuruluş aşamasında, ideolojisine güvenerek hem de mebus olmadan girdiğini, üniversite hocalığı dönemindeyse günlük siyasete girmeyi düşünmese de fikirlerini her fırsatta paylaştığını aktarmıştır. Atatürk döneminde çıkarılan Latin Alfabesi 'ne muhalefet ettiğini ve alfabenin tatbiki konusunda kurulacak olan bir teşkilata liderlik yapması yönünde yapılan öneriyi reddettiğini anlatmıştır.⁷³

Basın mücadelesinde Atay'a karşı cephe alan bir başka isim ise Ahmet Emin Yalman olmuştur. Yalman-Atay arasında başlayan ve çoğu zaman kişiselleştirilen şiddetli tartışmalar, 1945-46 süreci boyunca iktidar-muhalefet yarışının merkezinde yer almıştır. Bu yarışın ilk hamlesi sayılacak yazı ise Ahmet Emin Yalman'ın, CHP'de demokratikleşme yolunda değişimlere yönelik önerilerini sıraladığı "Yapılacak iş var" başlıklı yazısı olmuştur. Yalman bu yazısında partiye yönelik düşüncelerini şöyle sıralamıştır: "... Bu mesele; yalnız kılık, şekil ve harici itibar davası da değildir. Yapılacak işlerimiz vardır. Disipline dayanan bir devirden hürriyete dayanan bir devre intikal için her sahada harekete geçmek ve yeni bir hava yaratmak zaruretindeyiz. Harice güven telkin edebilmek için; ilk önce memleketin içindeki hal ve şartların vatandaşlara güven telkin edecek yolda gelişmesi lazımdır. Umumi hayatımız; seri ve esaslı kararlara ait mesuliyetin taşınmasını mümkün kılacak bir çekidüzene kavuşmalıdır. Her tarafta haklı tenkitlere maruz bulunan ve kanunların ruhuna uygun olmayan bir sistemle ve kendi kendini feshetmesi beklenene bir meclisten gelecek kuvvetlerle bu kadar hayati işler başarılamaz, böyle nazik ve buhranlı bir devir karşılanamaz. Memleketteki idare şekilleri defalarla değişmiş, fakat gene her defasında aynı nevi arızalar gelişmiştir. Artık bu defa; bu gibi fena istidatları önleyebilmemiz için bütün vaziyetin yeni ve geniş bir ruhla sevk ve idare edilmesine ve idealsiz ve seciyesiz meslek politikacılarının kırtasiyecilerin ortalığı karartmalarına meydan bırakılmamasına lüzum vardır... Vatandaşlar arasındaki ahenk, sevgi ve karşılıklı saygı bir saniye bile sekteye uğramamalı, bu ahenkli hava içinden yeni bir iş birliği ruhu, vakarlı ve şerefli bir siyasi hayat doğmalıdır. Bunun için hatıra gelebilecek adımlar şu şekilde hulasa edilebilir; 1- Halk Partisi derhal fevkalade kongre akdederek tek inhisar partisi şeklini terk eder. Cumhuriyet; bütün milletin devamlı umumi menfaatlerini ve varlık haklarını temsil eden bir makam olması

⁷² *Vatan Gazetesi*, 6 Eylül 1945 s.1-2

⁷³ *Vatan Gazetesi*, 7 Eylül 1945 s.1-4

dolayısıyla herhangi bir parti ile olan münasebeti kesilir. Gene ekseriyet sahibi partinin programını tatbik etmekle beraber bütün vatandaşlar tarafından benimsenmesi ve kanunların seyyan bir surette tatbiki bakımından tam istiklal sahibi olması lazım gelen hükümetin; parti ile olan münasebetine de makul bir düzen verilir ve hükümet reisinin parti umumi reis vekili olması kaidesi kaldırılır. 2- Parti meclis grubu toplanarak, anayasanın ruhuna uygun olmayan kanunların ve usullerin tadiline, seçim usulünün bir dereceli olmasına karar verir. Aynı zamanda vasilikten hürriyete intikal devresine ait fevkalade bir tedbir olarak da yeniden seçilemeyen, resmi bir vazifeye geçmeyen ve kurulu bir serbest mesleği olmayan mebuslara bugünkü maaşlarının hayatları müddetince ödenmesini kararlaştırır... 3- Meydan serbest olunca ve iktidar mevkiindeki parti , iyi niyetini ve memleket sevgisini ve menfaatini her şeyin üstünde tuttuğunun müspet teminatını bütün bu kararlar şeklinde ortaya koyunca; memlekette bugüne kadar siyasi hayata karışmayan çiftçileri, işçileri, dürüst iş adamlarını, doktor, mühendis, avukat gibi serbest meslek sahiplerini, kol ve kafa ile çalışan diğer emek sahiplerini temsil edecek ve halkı arzu ve ihtiyaçları içine kök salabilecek, canlı partilerin esaslı bir surette kurulmasına imkan hasıl olur. 4- Meclis toplanır, meclis grubunun kararlarına kanuni şekiller verilir. Meclis fesih kararı verir, yeni seçime gidilir ve yeni bütçeyi yeni meclis tasdik eder...”⁷⁴

Atay, Yalman’ın bu yazısına karşı sert bir tutum sergilemiş, Yalman’ın adını vermeden şöyle eleştirmiştir: “... Gene biz bir iyilik edip muhaliflerimiz için bir demokrasi sınıfı açalım. Demokrasilerde karakter ve bilginin rolünün ne olduğunu onlara biz öğretilim. Çünkü yarın demokrasiye bilgisizler gibi, karakersizlere ve ahlaksızlara da yer arayanlar çıkabilir. Nitekim İstanbul gazetelerinde şimdiden yer bulmuş olduklarını sananlar bile vardır. Fakat Türk Milleti’nin tecrübesi olmuştur ve acıdır: O ahlak ve bilginin birbirini tamamlamadığı şahıslardan yoğurulma partiler rejiminin bir milleti hürriyete değil, ölüme götürmüş olduğunu bilir. Kendinden bilir, komşularından bilir, yakın ve uzağından bilir.”⁷⁵ Atay, Yalman’ın istek ve önerilerine ise şöyle cevap vermiştir: “... Acaba neler yapmalı imişiz? Millete diyeceğiz ki: “ – Affedersin, ben sana seni temsil ediyorum, sen bana beni temsil ediyorsun, demekle yirmi küsur yıldır birbirimizi aldattık. Gerçekte sen bir sürüsün, ben de bir tekerciler rejimiyim. Artık bu

⁷⁴ *Vatan Gazetesi*, 25 Ağustos 1945, s. 1-3

⁷⁵ *Ulus Gazetesi*, 26 Ağustos 1945, s.2

oyunu durdurmak sırası gelmiştir: Cumhur reisinin herhangi bir parti ile ilgisini keselim. Hükümetle de partinin münasebetlerine başka bir düzen verelim (Yani başbakanı parti genel başkan vekili olmaktan çıkaralım.) Fakat biliyorsunuz, bizde meslek edinen memurlardır, zavallılar aç kalacaklar, bunlardan seçilmeyecek olanlara yaşadıkları müddetçe bugünkü aylıklarını verelim. Bu serbest meydanda muhalif partilerle beraber, biz başsız onlar başlı, biz zalim onlar mazlum, biz diktacı onlar hürriyetçi, karşına gelelim. Eğer bizi bırakıp bütün oylarını onlar için kullanırsan, bu radyo, uçak ve atom bombası devrinin tehlikelerinden kurtulursun!” ... O halde açıkça haber verelim: Bunların hepsi ne kadar gülünç ve yalansa, hiçbirisi de o kadar olmayacaktır... Türkiye rejiminde normal olmayan hiçbir şey yoktur... Biz yeni dünyaya şerefle, gururla, bir büyük demokrasinin müttefiki, ikinci büyük demokrasinin dostu olarak giriyoruz değil, girdik bile!... Türk Milleti’nin mukaddes egemenlik hakkına karşı, hiçbir hususi gazeteci tehdit savuramaz. Tezatta olan onlardır ve gittikçe tezatlarının içine batacaklardır. Biz muhalif değiliz, diyenler, bakınız ne imişler: Efendiler, bu millete manda devri hikayelerini hatırlatmayınız!”⁷⁶

Bu yoğun demokrasi tartışmaları ve gerilen ortam karşısında, Başbakan Şükrü Saraçoğlu medya mensuplarını bir araya getirerek II. Dünya Savaşı’nın henüz yeni bittiği ancak dış tehditlerin devam ettiği böyle dönemlerde, ülke içerisindeki birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapmış, basın özgürlüğü kapsamında matbuat kanununda yapılacak iyileştirmeleri anlatmıştır. İsim vermeden Tan-Vatan cephesinin “Hürriyet isteriz, demokrasi isteriz. Bunları süratle vermezseniz yabancı devletler zorla bunu size verdireceklerdir.” söylemi içerisinde olmalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve şu açıklamaları yapmıştır: “Siyaset alanında birbirine uzak sandığımız bu iki gazete muhalefet safında birleşmişler ve böylece iki üç birleşir kaidesine yeniden delil vermişlerdir. Asılınca bu çeşit politikadan çektiğimiz derin ıstıraptan sonra, hala içimizde böyle düşüncelerin bulunması her Türk’ü hayrete düşürmüştür... Hürriyet isteyen, demokrasi isteyen iki gazete ile beraber kendi kendimiz soralım: Acaba biz hür değil miyiz, acaba biz demokrat değil miyiz? ... Harp biter bitmez mağluplardan başka hemen bütün devletler demokrat olduklarını ilan etmekte tereddüt göstermedi. Tek çatlak ses Türkiye’den çıktı. Bir milletvekili kürsüsünden “Anayasamız demokrattır amma fiiliyat

⁷⁶ *Ulus Gazetesi*, 27 Ağustos 1945 s.3

demokrat değildir” dedi. Bu sözü iki İstanbul gazetesi uzun alkışlarla karşıladı. Biraz sonra da kanunlarımızda demokrat olmayan hükümler aranmaya ve sayılmaya başlandı... İnsan bir taraftan “ben muhalif değilim” diyen ir adamın acı yazılarını okurken, diğer taraftan İngiliz Parlamentosu’nda “ben muhalifim” diyen adamların sözlerini işitiyor ve böylece gazetelerimizi milletin münakaşa kabiliyetini olgunlaştırmak kudretinden hala çok uzak olduğuna inanacağı geliyor... Bizde demokrasi yok mudur, biz demokrat değil miyiz? Ben bu sorunun cevabını 20 senelik Türk tarihinde aramak lazım geleceği kanaatindeyim. İstiklal Harbi’ni kazanan başkumandan ve arkadaşları memleket idaresini ellerine aldıkları zaman önlerinde bir boydan öbür boya yanmış, yıkılmış bir vatan, ezilmiş ve azaltılmış bir millet, çürümüş bir idare buldular. Türk Milleti’ni yaşatmak ve kuvvetlendirmek için Türk vatanındaki Asyalı müesseseleri yıkmak ve bunların yerine medeni ve Avrupalı abideler dikmek lazım geliyordu. Bu işlerin akıllara sığmayan zorlukları karşısında bir an tereddüt etmeyen o büyük adam ve arkadaşları kararlarını verdiler. Birbirini takip eden büyük meclisler de yeni teşebbüsler ve kararlarla ilk kararları takviye ettiler ve genişlettiler... Böylece mütevekkil ve oturan Türkiye, yerini inkılapçı ve yürüyen Türkiye’ye bıraktı... Görülüyor ki işe başlarken, yürürken ve düşünürken hedeflediğimiz sadece müterakki ve medeni bir Türk devleti, gene müterakki ve medeni bir Türk Milleti yaratmaktır. Biz bu yollarda yürürken zaten fitri olan kabiliyetimizin yardımıyla demokrasi yolunda da çok geniş bir mesafe almış bulunuyoruz... İnkılaplar eserlerini korumak için almış olduğumuz şu veya bu tedbirleri yeni bir tetkike tabi tutmak daima mümkündür. Elverir ki doğrudan doğruya bir irtica olan hilafet, şariat, medrese, fes, Arap harfi, imtiyazlı şirketler gibi irtica maddeleri için mevcut tedbirlere dokunulmasın ve hatta icap ediyorsa bu tedbirler şiddetlendirilsin... Bugüne kadar gazetelerde devam eden münakaşalarda da irtica maddelerinde hiçbir serbestlik istenilmediğine göre aradaki ihtilaf çözülmez bir ihtilaf değildir. Esasen Cumhuriyet rejimi bütün hayatında irticaya karşı sert ve haşın olduğu nispette, ileri fikirlere karşı çok yumuşak davranmış ve bunları sırası geldikçe benimsemekte tereddüt etmemiştir. Halk Partisi’nin altı oku dimdik ayakta durmaktadır. Ve her çeşit faaliyetler bu okların gösterdiği istikamette inkişaf etmektedir ve inkişaf edecektir...”⁷⁷

⁷⁷ *Ulus Gazetesi*, 6 Eylül 1945 s.1-2

Saraçoğlu'nun bir yandan ülke içi birliğe vurgu yaptığı bir yandan da irtica tehlikesi karşısında devletin tutumunu yinelediği bu konuşmasında değindiği en çarpıcı noktalardan biri şüphesiz ki Menderes'in meclisteki konuşmalarına yönelik sarf ettiği sözlerdir. Meclisteki BM Anayasası görüşmelerinde mevcut anayasanın fiili açıdan demokrat olmadığı yönündeki eleştirisini “çatlak ses” olarak değerlendiren Saraçoğlu'nun bu söylemi, bu kez de Menderes'i Vatan Gazetesi sütunlarında konuşmaya itmiştir. Adnan Menderes Vatan Gazetesi'nde yayınladığı “Başbakan'ın demeci münasebetiyle” başlıklı yazısında, Saraçoğlu'nu bu toplantıyı düzenleme ihtiyacı duymasına, Atay'ın yazılarındaki şahsi ve şiddetli saldırılar sonucu oluşan sert iklimin sebep olduğunu ve başbakanın bu müdahalesinin olumlu bir durum olduğunu belirtmiştir. Ancak Saraçoğlu'nun demecinde, şiddetli tarizlerin ve tehditlerin bulunmasından da rahatsızlık duyduğunu söylemiş ve yeni münakaşa ortamının başbakanın kendi idaresine alınmaya çalışıldığını iddia etmiştir. Bunların yanı sıra, başbakanın demokrasi ve hürriyet konularındaki açıklamalarının çok eksik olduğunu, ülkenin tek partili ve tayin mahiyetindeki seçim düzeninden kurtulamadığından dem vuran⁷⁸ Menderes yazısını şöyle tamamlamıştır: “Demecin müspet tarafları inkılap eserlerini korumak için alınmış tedbirlerin yeni baştan tetkike muhtaç olduğunu ve hilafet, şeriat, medrese, fes, Ara harfleri be imtiyazlı şirketler gibi irtica mevzuu olan maddeler dışında her şeyin serbestçe konuşulabileceği hakkındaki ifadeleridir. Bu sözlerden, anayasanın Türk Milleti'ne vadetmekte olduğu hak ve hürriyetlerin ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalamakla bu pakta dahil milletlerle karşılıklı borçlandığımız esasların yerine getirileceği, kısacası hürriyet ve demokrasiye gidileceği manasını çıkarabilir miyiz? Bütün dünyaca meşhur olan dört hürriyetin ve siyasi, iktisadi, içtimai yurdumuza yerleşmesinin gaye olduğunu başbakanın lisanından pürüzsüz ifade olunduğunu işitmek isterdik. Gönül isterdi ki siyasi olgunluğundan kimsenin şüphe etmesi caiz olmayan Türk Milleti'ne karşı demokratik hak ve hürriyetler; daha açık ve daha kesin olsun ve kurulmakta olan dünyanın ahengine uymayacak sesler memleketimizden işitilmiş olmasın.”⁷⁹

Falih Rıfki Atay ise Saraçoğlu'nun konuşmasını memnuniyetle karşılamış ve onun bu toplantıdaki tavrına, Tan-Vatan cephesinin doğrudan doğruya rejime karşı başlattıkları savaştan kaynaklık ettiğini vurgulamıştır. Başbakanın demokratlığı ve milli

⁷⁸ Vatan Gazetesi, 13 Eylül 1945, s.1-2

⁷⁹ Vatan Gazetesi, 14 Eylül 1945, s.2

egemenliğe olan inancı üzerinde duran Atay muhaliflerin hürriyet anlayışlarını şu sözlerle eleştirmiştir: “... Hürriyet yalnız bir tarafa sövüp saymak, milli tesirleri alabildiğine tahkir etmek hakkı veren bir şey değildir. Hürriyet hiçbir kayıt tanımayan, hiçbir milli kaygı gütmeyen bir başıboşluk da değildir. Hürriyet Anayasa ve kanunlar saygısını başta tutarak herkes için ve herkes tarafından vatandaşlık haklarının serbestçe kullanılmasıdır. Eğer bir iki gazeteci bu serbestçe kullanmayı memlekette otorite denen ne varsa onu yıpratmak ve yıkmak, anayasanın koruyucu disiplinini ortadan kaldırmak, Cumhuriyeti kuran inkılapçı partiyi dağıtmak ve halkı teşkilatsız bırakmak şartında görülüyorsa kendileri tam bir gaflet içindedirler. Muhalefet dediğimiz vakit yurt ve halk sevgisini ülkü edinen vatandaşlarımızdan bazılarını bizimle birleştirmeyen fikir ayrılıklarının efendice, açıkça, serbestçe tartışılmasını anlıyoruz. Bunu vazife edinmek isteyenlerin kanunların eski veya yenileşecek hükümlerinden faydalanıp faydalanmamaları tamamıyla kendilerini, ancak bu fırsatı da rejim düşmanlarının Türk Milleti’ni kurtuluş yolunda bir daha alıkoymak için sömürmek isteyenlerin suikastı en başta bizi, cumhuriyetçileri ilgilendirir...”⁸⁰

Basında oluşan bu gergin ortam, adeta iki ayrı partinin, iki farklı ideolojinin çatışmasına dönüşmüştür. Halbuki bu tartışmalar esnasında gerek Menderes gerekse Köprülü henüz partiden ihraç edilmemişlerdir. Ancak görünen o ki bu iki isim de muhalif tarafa geçtikleri günden beri CHP’ den çıkarılacaklarını biliyorlar, hatta bunu bekliyorlardı.⁸¹ Muhalefetin basın cephesinde şiddetlenmesiyle birlikte beklenen durum gerçekleşmiş ve 1945 sonbaharına gelindiğinde partiden ayrılış süreçleri başlamıştır. Bu sürecin ilk muhatapları ise özellikle basın yoluyla hükümete yüklenerek parti idaresini fazlasıyla rahatsız eden Adnan Menderes ve Fuat Köprülü olmuştur. CHP Genel Sekreterliği’nden, 6 Eylül 1945’te Adnan Menderes’e, 11 Eylül 1945’te ise Fuat Köprülü’ye yönelik gönderilen yazılarda, tutum ve davranışlarının parti tüzüğüne aykırı olduğu, gazetelerde çıkan yazıların parti aleyhinde bir görüntü çizdiği bildirilmiştir. Ayrıca parti yönetimine yönelik bu tavırların hangi gerekçelere dayandığının açıklanması da istenmiştir. İki vekil de verdikleri cevaplarda yaptıkları işlerin parti tüzüğüne ters olmadığını, bilakis parti kuralları çerçevesinde parti ve memleket menfaatine hareket ettiklerini belirtmişlerdir. Akabinde toplanan parti divanı 21 Eylül 1945’te iki vekilin de

⁸⁰ *Ulus Gazetesi*, 7 Eylül 1945, s.1-3

⁸¹ Toker, a.g.e., s.101

parti ile olan ilişkilerinin kesilmesine karar vermiştir.⁸² Adnan Menderes partiden ihracını radyodan öğrenmiş ve o sırada kendisine sorulan yeni parti ihtimalini ise “Bir saat önceye kadar Cumhuriyet Halk Partisi azası olduğuma göre tabiatıyla böyle bir şey düşünmüş değilim” şeklinde cevaplamıştır.⁸³

Falih Rıfkı Atay, Ulus Gazetesi’ndeki köşe yazısında Menderes ve Köprülü’nün ihraç edilmelerini oldukça olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiş, parti içerisinde olup da parti düşmanlarıyla aynı safta yer alan insanların her yerde aynı cezaya tabii tutulacağını ifade etmiştir. Hatta bu kişilerin, halkın gözünde siyasi ömürleri bitmiş kişiler olarak görüldüğünü iddia etmiştir. Parti içerisinde tenkit ve kontrolün olmazsa olmaz bir durum olduğunu, ancak bu tenkidin parti disiplini ve programının dışına taşmaması gerektiğini aktaran Atay, muhaliflerin düştüğü hatayı şu ifadelerle dile getirmiştir: “... Hem bizden fazla bizden hem bizim muhalif ve düşmanlarımız kadar bize karşı... Böyle bir tuhaf durum ilkokula bu yıl başlayan Türk çocuğuna bile izan edilemez. Hiç kimsenin gizli bir niyeti olup olmadığını bilemeyiz. Fakat, anayasayı Türk vatandaşlarına verdiği siyasi haklarından faydalanmak yerine partiyi içinden çözmeye ve yıkmaya uğraşmak ve bir muhalif parti ile belki uzun sürecek mücadeleyi herhangi oyunla tez elden kazanmak taktiğini güden Tan-Vatan cephesine alet olmak, gafletten de ileri gelse affedilmez bir suçtur...”⁸⁴

Cumhuriyet Gazetesi başyazı Nadir Nadi de Atay ile yakın görüşlerini belirttiği yazısında muhaliflerin durumunu şöyle özetlemiştir: “... muhitte imkân bulan bir insan gönlü ne dilerse kafasından ne geçerse onu basıp yayabilir. Siyasi bir partiye bağlı olan bir milletvekili de vicdanından kopan inançları parti toplantılarında, hatta meclis kürsüsünde açığa vurabilir. Fakat kendi partisinin prensiplerini inkâr edercesine haller takınarak hem partide kalmak hem de muhalefet yapmak çok tuhaf bir şeydir... Türk efkarının üç aydan beri öğrendiği iddiaları onlar acaba yıllardan beri parti toplantılarında müdafaa ediyorlar mıydı? Anayasaya aykırı buldukları kanunların değiştirilmesi için daha önce mecliste mücadeleye girmişler miydi? Girişmiş olsalar bile ya parti

⁸² Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s.393-394

⁸³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Eylül 1945, s.3

⁸⁴ *Ulus Gazetesi*, 23 Eylül 1945 s.1

çoğunluğuna uymak yahut da parti ile alakalarını kesip ondan sonra açıkça muhalefete geçmek daha doğru olmaz mıydı? ...”⁸⁵

İhraçların ardından, Vatan Gazetesi’nde bu iki vekilin birer beyannameleri yayınlanmıştır. Köprülü, demecinde şu ifadelerde bulunmuştur: “Parti divanı tarafından her zaman olduğu gibi bu defa da oy birliğiyle verilen bu kararı, memleketin bugünkü rejimine nazaran, pek tabii telakki ettim. Daha ilk kuruluşundan beri mensubu olduğum Cumhuriyet Halk Partisi’ni idare tarzını demokratik ruha göre ıslah ederek partiyi kuvvetlendirmek için Adnan Menderes ve diğer iki arkadaşla birlikte teşebbüsler ve tekliflerde bulunmuştuk. Hiç anlayamadığımız sebeplerle, bu teklifimiz şiddetle reddedildi. Biz de anayasa ruhunun memlekette tamamıyla hâkim olması, yani demokrasinin tesellisi için meclis müzakerelerinden matbuatta fikirlerimizi aksettirmek lüzumunu duyduk. Partinin ve memleketin yüksek menfaatlerine tamamıyla uygun olan bu vicdani ve samimi hareket karşısında partiyi idare edenlerin nasıl bir telakki beslediklerini bu akşamki karar bütün açıklığı ve acılığı ile gösterdi. Kimin haklı olduğuna hüküm vermek hak ve salahiyeti yalnız ve yalnız Türk milletine aittir. Ben milletvekili sıfatıyla vazifemi yapmaya bütün kuvvetlimle devam edeceğim.” Menderes ise, arkadaşlarıyla birlikte verdikleri takririn anayasanın gerekliliklerinden doğduğunu, parti idaresinin bu teklifleri iyi karşılamadığını ancak memleketin yüksek menfaatleri için bu çalışmaları yapmakla ısrarcı olacaklarını söylemiştir.⁸⁶

Fuat Köprülü de yayınladığı ve “Demokrasi düşmanları” başlığını attığı yazısında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte başlayan demokrasi ruhunun günden güne zedelenerek azaldığını, tek parti yönetiminin vazifesini gereği gibi yerine getiremeyeceğini, ilk dönem irtica eylemlerine karşı samimi olarak alınan önlemlerin son dönemde kötü niyetli bir hale getirildiğini anlatmıştır. Hükümet anlısı Atay’ın demokrasi karşıtı yazılarından örnekler veren Köprülü, oluşan siyasi ortamı şöyle ifade etmiştir: “... Bütün bu hareketlerde, iş başında bulunanların samimi ve iyi niyetlerle hareket ettiklerinden asla şüphe edilemez. Lakin, bir takım içtimai zaruretler, kontrolsüz kala hiçbir ferdin kendini kurtaramayacağı ruhi zaaflar, vehim ve tereddütler, bulanık vaziyetlerden faydalanarak şahsi menfaatler sağlamak isteyen “kraldan fazla kral

⁸⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Eylül 1945, s.1-3

⁸⁶ *Vatan Gazetesi*, 22 Eylül 1945, s.1-3

tarafı” bazı politikacıların tahrikleri, siyasi hürriyetlerin baltalanmasında elbette müessir olmuş, ölçüyü kaçırmıştır... Bugün anayasanın temin ettiği siyasi hak ve hürriyetlerini tamamıyla kullanmaya azmetmiş olan Türk Milleti’nin, demokrasi yolundaki kuvvetli hamlesini durdurabilecek hiçbir kuvvet tasavvur edilemez. Milli ve siyasi şuuruna, kendisine fuzuli vasilik etmek isteyenlerden çok daha azla sahip olan halkımızın aklı selimine, itidal ve muvazenesine, sarsılmaz iradesine her suretle inanabiliriz. Bunu hala anlamak istemeyenler ya millete inanmayan menfi ruhlu cahiller veya kötü niyetli gafilidir... Son on beş yıllık siyasi ve fikri hayatımızda, faşizm ile Nazizm’in İtalya ve Almanya’da, komünizmin Rusya’da vücuda getirdiği muhteşem maddi eserlere hayran olan bir takım sathi görüşlü insanların totaliter prensipleri, yani hürriyet ve demokrasi düşmanlığını nasıl hareketle müdafaa ettiklerini daima gördük. O sırada memleketimizde tek parti sisteminin “münakaşası imkânsız bir siyasi akide” haline gelmiş olduğunu ve siyasi hürriyetlerin çok silik bir hale geldiği göz önüne alınırsa, bu gibi geri ve mürteci nazariyeler için zamanın ve muhitin tamamıyla uygun olduğu kolaylıkla anlaşılır. İşte bu vaziyette, tek parti sistemi, disiplinli hürriyet, hakiki milliyetçiliğin tam zıddı olan mutaassıp ve korkunç ırkçılık nazariyeleri, parti tarafından çıkarılan veya himaye edilen gazete ve mecmualarda, irili, ufaklı birçok muharrirler ve siyasetçiler tarafından şiddetle müdafaa olundu... Demokrasi ruhu, kendisine düşman fikirler taşıyanların kanaatlerine dahi hürmet etmeyi icap ettirir; yeter ki bu fikirlere sahip olanlar samimi ve açık olsunlar. Yüzlerine demokrat maskesi geçirip demokrasiyi arkadan bıçaklamaya kalkan kimseler, eğer mert ve samimi iseler, onunla karşı karşıya gelsinler ve ruhlarına hâkim olan totaliter prensipler namına mücadeleye girişsinler... Dünkü demokrasi düşmanlığını, bugün demokrasi aşığı sıfatıyla millet karşısına çıkmak istemeleri, faydasız bir oyundan başka bir şey değildir.”⁸⁷

Ahmet Emin Yalman, iki vekilin ihracının CHP için olumsuz, ülke içinse yeni bir siyasi teşekkülün oluşabilmesi bakımından oldukça olumlu bir durum olduğunu ifade ettiği yazısında ihraçları şu şekilde değerlendirmiştir: “... Fiilen memleket ölçüsünde bir varlık mevkiini tutan ve karşısında başka bir parti bulunmayan bir siyasi teşekkül; disiplin üzerinde değil, geniş prensipler üzerinde durmak zaruretindedir. İki milletvekili, hiçbir prensibe karşı gelmemişlerdir, aksine olarak bunların asıl hedefe göre tatbikini

⁸⁷ *Vatan Gazetesi*, 25 Eylül 1945, s.1-3

istemişlerdir. Kendileri de sevilen, hakkıyla saygı gören kıymetli vatandaşlardır. Parti bunlardan mahrum kalmayı göze alacak yerde kendi bünyesi içinde bu gibi unsurları mihver halinde koymalı ve çok muhtaç olduğu zindeleşme hareketine bu yoldan varmalıydı. İdeal ve medeni cesaret sahibi iki kıymetli şahsiyeti kendinden uzaklaştırmakla şunu ispat etmiştir ki zindeleşmek, dertleri serbestçe münakaşa etmek ve halkın sevgisini kazanmak ihtiyacını hala duymamış, eski disiplin ve itaat gidişinden ayrılmaya hala karar verememiştir. Fuat Köprülü, Adnan Menderes; “Biz Halk Partisi’nin asıl ruhunu temsil ediyoruz. Hakikate partiden ayrılanlar biz değiliz, bizi çıkarmaya karar verenlerdir” demekle tamamıyla haklıdırlar...”⁸⁸

Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel, yapılan ihraçlara değindiği köşe yazısında parti içerisinde yıllardan beri muhtelif görüşlerde kişiler olduğunu, bu durumun milli ve kişisel menfaatler çerçevesinde sürekli geri planda bırakıldığını belirtmiş ancak; toprak kanunuyla birlikte farklı menfaatlerin çatışması neticesiyle muhalefetin oluştuğunu ve tenkitlerin başladığını söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “... Bütün bu tenkitler, mütalaalar ve teklifler partinin bünyesinde bir istihalenin vücuduna ihtiyaç bulunduğunu gösteren emarelerdi. Fakat parti divanı ve meclis grubu, ya zamanı münasip görmediği veyahut bu lüzuma kani olmadığı için, parti içinde beliren bu cereyana kulaklarını kapadı. Ne kongreyi toplamaya yanaştı ne de partiyi kuvvetlendirecek teşebbüslere girişti... Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in partiden çıkarılmaları, partinin bünyesinde belirmediği görülen çatlağı kapamaya kâfi gelecek midir? Zannetmiyoruz. Çünkü partide ve mecliste tenkit edenler bu iki zattan ibaret değildir. Son defa hükümete itimatsızlık reyini veren en az daha altı mebus vardır. Henüz meydana çıkmamış kimseler de bulunabilir.”⁸⁹ Sertel’in yazısında iştret ettiği diğer muhalifler elbette Celal Bayar, Refik Koraltan ve Hikmet Bayur’dur. Nitekim ilk iki vekilin ayrılışından sonra, aradan pek bir zaman geçmeden diğer muhalifler de ayrılmaya başlamıştır.

Meclis içindense ilk tepkiyi Celal Bayar vermiş ve ilk etapta partiden olmasa bile, milletvekilliğinden istifa etmiştir. Bu istifayı 26 Eylül 1945 ‘te verdiği tek cümlelik bir dilekçeyle yapan Bayar, istifası hakkında detaylı açıklamalarda bulunmaktan geri durmuş; kamuoyu, istifa gerekçesi hakkında pek aydınlatılmamıştır. Bu yüzden istifanın

⁸⁸ *Vatan Gazetesi*, 23 Eylül 1945, s.1

⁸⁹ *Tan Gazetesi*, 24 Eylül 1945, s.1-2

sebepleri üzerine farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimileri, Bayar'ın istifasını aktif siyasetten ayrılacağına, kimileriye CHP'ye bağlılığına yormuştur. Yine o dönemde yeni bir partinin kurulma ihtimali de tartışılmaya başlanmıştır.⁹⁰

Bayar'ın vekillikten istifasına yönelik Tan Gazetesi'nde bir yazı kaleme alan Zekeriya Sertel, bu istifanın arkasında Bayar'ın çektiği iki ıstırabın etkili olduğunu söylemiştir. Bunların Atatürk'ün kurduğu parti prensiplerinden uzaklaşmak ve iç ve dış politikada yine Atatürk'ün çizdiği yoldan sapmak olarak açıklayan Sertel, Bayar'ın istifasının, partinin temel prensiplerinden uzaklaşanlarla buna karşı çıkanlar arasındaki ayrılığın belirginleşmesi manasına geldiğini belirtmiştir.⁹¹

İki vekilin ihracına yönelik diğer bir tepki ise bir başka tavrirci olan Refik Koraltan'dan gelmiştir. Koraltan, Vatan Gazetesi'ne verdiği demeçte tahrir sürecini özetledikten sonra parti idaresinin gerçekleştirdiği ihraçların, tüzükte hiçbir şekilde haklı bir dayanağı olmadığını belirtmiş ve şu ifadelerde bulunmuştur: “ ... Bu durum göre; parti esaslarından ayrılanlar, çıkarılan arkadaşlarımız ve kendimiz değil, böyle bir kararı vermiş olanlardır. Vaziyeti hulasa için şunu diyeceğim: Bir siyasi parti; millet hakimiyetinin gayesi değil, bir vasıtasıdır. Partinin varlığının hikmeti de ortaya koyduğu ve tatbik mesuliyetini halka karşı üzerine aldığı prensiplerden ibarettir. Ben ve arkadaşlarım prensiplerin bozacak yerde tamamıyla tatbikinden başka bir şey istemedik. Bunu isteyen iki arkadaş partiden ihraç yolunda verilen bir karar, parti prensiplerine aykırı bir karardır... İhraç kararları, parti nizamnamesinin sarıh maddelerinin hükümlerine aykırı olarak verildiğine göre parti prensipleriyle beraber disiplinine de uygun hareket edilmediği kanaatindeyim.”⁹²

Koraltan'ın bu açıklaması, onun da diğer arkadaşlarıyla aynı kaderi paylaşmasına zemin hazırlamıştır. İhraçlar ve Bayar'ın istifası sonrası, 3 Ekim 1945'te basın mensuplarıyla bir araya gelerek açıklamalarda bulunan başbakan Şükrü Saraçoğlu, verilen kararların doğru olduğunu ve kendisinin de bu kararlarda imzası olduğunu söylemiş, ayrıca bu konuda Refik Koraltan'ın demecini de uygun bulmadığını ifade

⁹⁰ Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s.395

⁹¹ *Tan Gazetesi*, 4 Ekim 1945, s.1-2

⁹² *Vatan Gazetesi*, 2 Ekim 1945 s.3

etmiştir. Akabinde parti grubunda söz alan Koraltan, verdiği demeç konusunda kendisini savunmaya çalışsa da başarılı olamamış ve o da partiden ihraç edilmiştir.⁹³

Koraltan yapılan ihracı hiç vakit kaybetmeden yine Vatan Gazetesi'ne bir demeç vererek şöyle değerlendirmiştir: “Verilen bu karar beklenmekte idi ve beklendiği şekilde de sonra erdi. Bu karar ile bir defa daha anlaşılan hakikat şudur: 12 Haziran 1945(1945) tarihinde dört imza ile parti meclis grubuna verdiğimiz müşterek karar, araya beş aylık bir zaman girdikten sonra ne kadar isabetli bir noktaî nazarı ifade ettiği bugün anlaşılmış bulunuyor. Bugünkü parti grubundaki münakaşalarda dahi bu hakikat bütün açıklığıyla ve kıymetle belirmiş bir haldedir. Parti ekseriyeti gerek nizamnamemiz ve gerek programımızın anlaşılmasında bizden ayrılmış bulunuyorlar.”⁹⁴

Refik Koraltan'ın ihracının hemen ardından 3 Aralık 1945'te bu kez bir istifa yaşanmış ve daha önce vekillikten çekilen Celal Bayar, bu kez partisinden istifa etme kararı almıştır. Bu istifa, Türk siyasetinde yeni bir dönemin ilk adımı olmuş ve yeni bir partinin kurulması düşüncesi o günlerde konuşulmaya başlanmıştır.⁹⁵

Bu dört tavrircinin dışında kalan beşinci muhalif vekil olan Hikmet Bayur ise bu ihraçlardan nasibini alan son muhalif olmuştur. 22 Ocak'taki 1946'daki CHP grup toplantısında alınan kararla partiden ihraç edilen Bayur,⁹⁶ tavririn verildiği dönemde Bayar'ın ekibiyle yaşadığı görüş ayrılığı nedeniyle yeni kurulması düşünülen partiye de girmemiş ve meclisteki muhalefetini tek başına sürdürmeye devam etmiştir.

1.2. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ

1.2.1. Basında Yeni Parti Tartışmaları

Türk kamuoyu, 1945 yazından itibaren, meclis içerisinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde yeni bir siyasi yapılaşmanın izlerini hissetmeye başlamıştır. Toprak kanunu ve bütçe görüşmeleriyle başlayan ve dörtlü tavririn ardından yaşanan ihraçlarla son bulan bu süreç, Türk siyasetinde gerçekleşecek olan yeni atılımların tartışılmaya başlanmasına sebep olmuştur. Uzun süren tek parti yönetiminin getirdiği eksiklikler, Avrupa'da

⁹³ Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s.396

⁹⁴ *Vatan Gazetesi*, 28 Kasım 1945, s.1

⁹⁵ Bayar, a.g.e., s.37

⁹⁶ *Vatan Gazetesi*, 23 Ocak 1945, s.1

yaşanan demokratik gelişmelerle birleşince, ülke içerisinde çok partili düzene duyulan ihtiyaç yeniden filizlenmiştir. Bu çerçevede yeni siyasi partilerin kurulma ihtimali yönünde fikirler ortaya atılmıştır.

Bu sürecin başlangıcı olarak ise İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşma kabul edilmektedir. İnönü 19 Mayıs kutlamaları münasebetiyle yaptığı konuşmada şu ifadelere yer vermiştir: Bu yükselişin en belirgin işaretlerinden biri ise İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 yılında yaptığı tarihi konuşmadır. İnönü, Türk basınında tam sayfa yer bulacak olan bu konuşmasında, gençlere yönelik hitabında şu sözleri söylemiştir: "... Türk gençleri! Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartıyla, gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Meclis'in şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat; halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur... Türk Milleti İkinci Cihan Harbi'nde siyasi ve manevi bakımdan, temiz ve başarılı bir imtihan geçirmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda olan gelişmesine devam edecektir..."⁹⁷ İnönü bu konuşmasıyla hem demokratik dünyaya karşı Türkiye'nin de demokratikleşme yolunda olduğu imajını vermiş hem de iç siyasette yeni fikirlerin önünü açmıştır. Bu tarihten itibaren Türk demokrasisi hızlı bir şekilde yeni oluşumlara ve değişimlere doğru ilerlemeye başlamıştır. İnönü'nün yaptığı bu konuşma Türk siyasetinde yeni bir döneme girileceği yönünde yorumlamalara sebebiyet vermiş ve demokratik gelişmeler çerçevesinde yeni siyasi partilerin kurulacağına dair müjde niteliği taşımıştır. Bu tarihten itibaren, yeni parti iddiaları, Türk basınında yavaş yavaş kendine yer bulmaya başlamıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 2 Haziran 1945 tarihli basımında "Yeni Parti" başlıklı haberde şu ifadelere yer verilmiştir: "Memlekette yeni bir Demokrat partisi kurulacağı hakkında gazetelerde bir haber çıkmıştır. Bu hususta Ankara'dan çekilen bir kısım telgraflarda ezcümle deniyor: "Milli

⁹⁷ *Ulus Gazetesi*, 20 Mayıs 1945, s.1-2

Şef'in 19 Mayıs bayramında gençliğe hitap eden nutkunda söylediği gibi harp şartları ve darlıkları ortadan kalktıkça memlekette demokrasi idaresinin daha ziyade inkişafına meydan verilecektir. Gene Milli Şef'in söylediği gibi bu inkişaf, memleketin mukadderatına akim tek müessese olarak Millet meclisi tarafından yapılabilir. Son bütçe müzakerelerinde mecliste cereyan eden uzun ve çetin müzakereler, bazı işler etrafında ileri sürülen açık ve sert tenkitler, bugün tek partiden ibaret olan mecliste dahi milli murakabenin tam şekilde yapıldığını göstermektedir..." Kurulacağı söylenen yeni parti için ileri sürülen isimler arasında Recep Peker ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan da vardır... Başka bir rivayete göre de son bütçe müzakerelerinde tenkitlerde ileri giden milletvekilleri Halk Partisi'nden ayrılarak kısmen yeni partiyi teşkil edecekler, kısmen de müstakil gruba iltihak edecekler ve grubun kendisinden beklenen vazifeyi daha başarılı bir şekilde yapmasını temin eyleyeceklerdir. Ankara'daki gazeteciler yeni bir demokrat parti kurulacağı hakkındaki şayialarla ilgili olarak isimleri geçen bazı zevata görüşmüşlerdir. Bunlardan hemen hepsi böyle bir teşebbüs yapılmamış olduğunu söylemişlerdir."⁹⁸ Metin Toker, İnönü'nün yeni bir parti kurulması yönündeki beyanını daha eskiye dayandırmış ve dörtlü takririn verildiği dönemdeki şu sözlerine yer vermiştir: " – Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve arı bir parti olarak mücadeleye girişsinler."⁹⁹ İnönü'nün bu açıklamalarından, demokratik dünyanın yükseldiği bir dönemde, Türkiye'nin ihtiyaç duymakta olduğu muhalefete ve yeni partilere sıcak baktığı anlaşılabilmektedir.

Bu konuyu Türk basınında tartışmaya açan ilk isimlerin başında ise Tan Gazetesi yazarı Zekeriya Sertel gelmektedir. Sertel, mecliste henüz devam etmekte olan münakaşaların tam ortasında, gazetede yayınladığı "İkinci Bir Parti Kurulabilir mi?" başlıklı yazısında Ankara'da oluşan siyasi ortam içerisinde, yeni bir partinin kurulacağına dair söylentilerin yayıldığını, bu söylentilerin bile çıkmasının, yıllardır süren tek parti sistemine karşı oluşan bir ihtiyaçtan ileri geldiğini söylemiştir. Ancak yirmi beş yıllık siyasi süreç ve mevcut kanunların, yeni bir partinin kurulmasına elverişli olmadığını anlatan Sertel, herhangi bir cemiyetin kuruluş sürecinde önünde birçok engelle karşılaşacağını belirtmiştir. Sertel kimsenin bu ortamda kendini öne atarak yeni bir partiye girişemeyeceğini, bunun yapılabilmesi için, kurulan teşkilatlar üzerinde himaye kuran

⁹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1945, s.1-3

⁹⁹ Toker, a.g.e., s.91

CHP'nin, bu politikasından vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sertel meclis içerisinde oluşan muhalefetin, yeni bir parti kurma ihtimalini ise şu sözlerde dile getirmiştir: "... Bu taktirde ikinci parti ancak meclisin içinden çıkabilir. Gerek bütçe ve gerek toprak kanunu müzakereleri, mecliste bulunan parti azası arasında fikir ayrılıkları bulunduğunu göstermiştir. Bunların içine açıktan açığa rey vererek muhalefete geçmek cesaretini gösteren yedi milletvekili vardır. Bunlar meclis içinde yeni bir partinin nüvesini teşkil edebilirler. Bugüne kadar açıktan açığa muhalefet cephesinde yer almaya cesaret edemeyenler de zamanla bu nüve etrafında birleşerek ikinci bir parti vücuda getirebilirler. Fakat şimdilik mecliste de böyle bir cereyanın mevcut olduğunu gösterecek hiçbir emare yoktur..."¹⁰⁰

Falih Rıfkı Atay ise yeni bir parti ihtimaline karşı CHP'nin aynı kararlılıkla yoluna devam edeceğini, geçmişte denenmiş olan parti teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının CHP'den kaynaklanmadığını aksine, bunlardan üzüntü duyduklarını dile getirmiştir. Muhalefetin ısmarlama bir şekilde oluşturulmasının sakıncalarına değinen Atay bu konuda şu açıklamaları yapmıştır: "... Bu sırada bütün vatandaşlar, Türk demokrasisinin sağlam ve iyi temeller ve gelenekler üzerine kurulmasını isterlerse yahut kendilerine bu hatırlatılırsa, bunu "ısmarlama bir muhalefet" arzu ediliyor gibi göstermemek lazımdır. Çünkü gene demokrasi rejimlerindeki parti ve basın hürriyetlerinin sağlam ve iyi temeller ve gelenekler üzerine kurulmuş olanları ile kurulmuş olmayanları arasındaki farkı ve onun bir taraf için mesut olduğu kadar öbür taraf için korkunç sonuçların da gördük. Vatandaşları şahıslar ve şahsi hırslar etrafında bir parçalamaya değil, açık fikirlerden ve prensiplerden yoğrulmuş parti programları arasında saflarını seçmeye davet etmek muhalefet mi ısmarlamaktır? Yoksa Türk demokrasisinin selametini mi aramaktır? ..." ¹⁰¹

Ahmet Emin Yalman ise Atay'ın aksine, geçmişte yapılan muhalefet denemelerinin sadece farklı görüşteki kişileri ayıklamak niyetiyle yapıldığını, bu muhalefetin arkasından gidenlerinse sonunda acı çektiklerini belirtmiştir. Yalman gündeme gelen yeni parti girişimlerine yönelikse şu sözleri söylemiştir: "... Bugün de yeni parti diye ortada ancak pek küçük şahsi teşebbüsler görülüyor. Bunların bir kısmı

¹⁰⁰ *Tan Gazetesi*, 4 Haziran 1945, s.1-2

¹⁰¹ *Ulus Gazetesi*, 22 Ağustos 1945, s.1-3

kaybedecek bir şeyi olmayan kimseler tarafından oynanan talih oyunlarıdır, kimi yeni parti ihtiyacını hükümete hoş görünecek bir şekilde karşılamak ve mevki kapmak sevdasının mahsulüdür. Arada memlekete hizmet emelinin mahsulü olan teşebbüslerin de bulunduğu inkâr edilemez. Fakat profesyonel politikacıların değil, iş gücü sahibi vatandaşların faaliyete geçebilmeleri için başlangıç olarak, Halk Partisi'nin ve hükümetin iki şey yapması lazımdır: Mazideki fena tecrübelerin izlerini ortadan kaldırmak, samimiyeti hakkında filli deliller göstermek..."¹⁰²

Yalman'ın yazısında küçük teşebbüs olarak nitelendirdiği girişim, varlıklı bir iş adamı olan Nuri Demirağ'dan gelmiş ve Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Hükümetin 5 Eylül 1945'te kuruluşuna izin verdiği partinin, tek dereceli seçim ve üniversite özerkliği gibi konulardaki taleplerine karşı hükümetin karşı çıkmayacağı bildirilmiştir.¹⁰³ Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşu iç siyasette pek bir yankı uyandırmamıştır. Bunda partinin tam manasıyla bir muhalefet partisi görüntüsü vermemesi etkili olmuştur. Nitekim İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli meclis açılış konuşmasındaki sözleri bunun en önemli emaresi olmuştur. İnönü, mecliste yaptığı konuşmada ekonomi ve eğitimle ilgili gelişmelere yönelik birtakım değerlendirmelerde bulunduktan sonra, ülkedeki demokratik gereksinimlerle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: "... Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk Milleti'ne yakışmaz olarak daima itham edilmiştir. Büyük meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır... Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre demokrasinin kendi için özelliklerini bulmaya mecburdur..."¹⁰⁴

¹⁰² *Vatan Gazetesi*, 23 Ağustos 1945, s.1

¹⁰³ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, (İstanbul: İletişim Yayınları,1991), s.14-15

¹⁰⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1945, s.1-5

İsmet İnönü'nün bu konuşması, 19 Mayıs nutkunun yarattığı etkinin üzerine çıkmış, Türk kamuoyunda zaten tartışılmakta olan yeni parti ve muhalefet meselesi, en ciddi boyutlara ulaşmış ve artık yeni bir muhalefet partisinin kurulacağına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır.

İnönü'nün nutkundan hemen sonra, “Muhalefet Yaratmak” başlıklı bir yazı kaleme alan Nadir Nadi, konuşmada değinilen meseleleri değerlendirmiş, geçmişte yaşanan parti denemelerinin başarısızlığında, o dönemki muhaliflerin ülkeyi frenlemekten ziyade, hilafet yanlısı görüşleriyle geriye götürmek maksadında bulunmalarının etkili olduğunu belirtmiştir. Nadi, yazısının sonunda muhalefet ve demokrasinin gerekliliği konusundaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir: “... Başarısızlıkla biten bu denemelere rağmen, bize bir muhalefet partisi her halde lazımdır. Yalnız bu kendiliğinden ve kolaylıkla oluverecek işlerden de değildir; sosyal ve politik bünyemizin temel yapısında birtakım şartların olgunlaşıp gelişmesine bağlıdır. Demokrasi prensiplerine nazaran fikir ve düşünce serbestliği inhisar altında tutulamayacağına göre birden fazla muhalefet partilerinin aramızda serpilip genişlemesi imkanlarını da daima göz önünde tutmak lazımdır. Bu taktirde demokrasi rejiminin mutlaka en iyi bir idare sistemi sayılacağını da iddia edemeyiz. Fransa'yı mahveden, Almanya'nın başına Hitler'i getiren, her şeyden önce, bu memleketlerde bir zaman kör, topal yürümeye çalıştığını gördüğümüz demokrasi idaresi değil midir? ...”¹⁰⁵

Ahmet Emin Yalman da İnönü'nün bu nutkunu büyük bir memnuniyetle karşılamış ve iç politikaya yönelik açıklamalarını şu sözlerle yorumlamıştır: “ ... Dahili siyaset bakımından nutkun kelimelerinden ziyade ruhunun ve neticesinin üzerinde durmayı faydalı görüyoruz. Nutkun umumi manası, ileriye doğru iyi bir adım atıldığı yolundadır. Tek noksanın memlekete bir ikinci parti bulunmamasını, bu yolda yapılan iki tecrübenin neticesiz kalmasını bir talihsizlik teşkil ettiğine, basın ve cemiyetler kanunu gibi bazı kanunlardaki muayyen maddelerin tadilinde fayda ve zaruret bulunduğu, ikinci bir partinin içtihatlarına saygı gösterileceğinde, fikir ihtilaflarının vatandaşlar arasında düşmanlık yaratmasına meydan bırakmayacağına dair ileri sürülen fikirler,

¹⁰⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Kasım 1945, s.1-3

ilhamlar ve tavsiyeler demokrasi gelişmemizde yeni bir sahaya vardığımızı dalâlet etmektedir...’’¹⁰⁶

Bu gelişmeler çerçevesinde, 1945 yılı sonlarına gelindiğinde, artık Türk siyasetinde yeni bir sayfanın açılmakta olduğu herkesçe malum olmuş ve iki yıldır esmekte olan demokrasi rüzgârı, çok partili siyasi düzenin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

1.2.2. DP’nin Kuruluşu ve İlk Tepkiler

CHP içerisindeki muhalefetin parti dışına çıkarılmasıyla birlikte, takrircilerin Demokrat Parti serüveni de böylece başlamıştır. Celal Bayar, CHP’ye istifasını verirken bir yandan da yeni partinin programı ve ismi üzerinde arkadaşlarıyla muhtelif yerlerde bazen ikili bazen dörtlü toplantılar düzenleyerek fikir alışverişinde bulunmuşlardır.¹⁰⁷

Bayar, parti kurma sürecinde iken, eski bir dostu ve ittihatçı olan Hüseyin Cahit Yalçın’dan bir mektup almıştır. Yalçın mektubunda genel ortamın yeni bir partiye müsait olmadığını ve parti kurma fikrinden vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Bayar ise Yalçın’a şu cevabı vermiştir: “Biz partiyi kuracağız. Kendimize güveniyoruz. Millete sonsuz bir itimadımız var. Memleketin başına bir savaş afeti gelecekse o zaman kendimizi ilk ateşe atacak olanlar da biz olacağız. Bundan emin olunuz.”¹⁰⁸

Bu kararlılık çerçevesinde Bayar ve arkadaşları 7 Ocak 1946 tarihinde partinin kuruluşuna dair dilekçeyi İçişleri Bakanlığına vermişlerdir. Dilekçeyi takrir döneminde de sözcü seçilmiş olan Refik Koraltan teslim etmiştir.¹⁰⁹ Partinin kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü olmuştur. Partiye beşinci kişi olarak, yine CHP’den istifa eden Cemal Tunca katılmıştır. Parti’nin adı Demokrat Parti simgesi ise demir kırat olmuştur. Parti üç organlı bir yapıyla kurulmuştur. Bunlar: Parti başkanlığı, genel yönetim kurulu ve merkez haysiyet divanıdır. Parti dilekçesinin verilmesinin ertesi günü yapılan toplantıda, gizli oylama ve oybirliğiyle Celal Bayar parti genel başkanı seçilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁶ *Vatan Gazetesi*, 2 Kasım 1945, s.1-3

¹⁰⁷ Bayar, a.g.e., s.39

¹⁰⁸ Bayar, a.e., s.37-38

¹⁰⁹ İnan, a.g.e., s.179

¹¹⁰ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş* (1946-1950), s.41-42

Demokrat Parti'nin kuruluş müjdesini, dilekçenin verilmesinden bir gün önce duyuran Vatan Gazetesi, Celal Bayar'ın partinin kuruluşuyla aktardığı bilgilere yer vermiştir. Bayar, açıklamalarında, partinin kurucularının dört takrirci olduğunu ve başka bir ismin eklenmeyeceğini, partinin resmi bir gazetesi olmayacağını ve tüm basın organlarıyla dostluk ilişkilerinin olduğunu ve kongrenin bir yıl içerisinde yapılmasının düşünüldüğünü ifade etmiştir.¹¹¹

Demokrat Parti'nin kuruluşu Türk kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve dilekçenin verilmesinin ve hükümetçe onaylanmasının ardından basın mensuplarıyla bir toplantı yapmışlardır. Partinin danışıklı bir muhalefet partisi olmadığını ifade eden Celal Bayar gazetecilere şu açıklamaları yapmıştır: "... Biz partimizi aşağıdan yukarıya kurmak istiyoruz. Parti tüzüğünde bu temin edilmiştir. Parti nizamnamesini ve programını hazırladık. Bunun üzerine münakaşa etmek, değişiklikler yapmak hakkı kongrede olacaktır. Biz kongrede her azamızın fikrinden istifade edeceğiz. Kongre isterse, biz müessisleri idare heyetine ithal eder, istemezse etmez. Bu usulde tamamen demokratik bir usuldür... Anayasamızın hükümleri mahfuzdur. Prensiplerimizle anayasa arasında hiçbir ahenksizlik yoktur. Anayasa Kemalizm'in tam bir ifadesidir. Anayasada geniş bir demokratik ruh vardır." Geçmişte olumsuz neticelenen parti denemeleri hakkında ise Fuat Köprülü şu yorumda bulunmuştur: "... Memlekette milli irade ve milli hakimiyetin tam tecellisini temine çalışacağız. Atatürk memlekette bir ikinci parti kurulması lüzumuna tamamen inanmıştı. O zaman inkılap henüz çok yeni idi. Üstelik bugünkü tecrübeler de yoktu... Bugünkü şartlar tamamen değişiktir. Memleket siyasi bakımdan tamamen olgunlaşmış, inkılap yerleşmiştir. Bu memleketin olgunluğuna inanıyoruz. Maksudımız memlekette mevcut veya kurulacak yeni partiler arasında anlaşmazlık, ihtiras ve husumet yaratmak değildir. Arzumuz ve gayemiz programımızın esasları dahilinde çalışmaktır." Bir muhabirin yeni partinin sağ mı sol mu olduğuna yönelik sorduğu bir soruya ise Bayar "Demokrattır" derken, Menderes: "Belki iki parmak daha soldur." cevabını vermiştir.¹¹²

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte, Türk kamuoyunda, genel anlamda olumlu bir hava esmiş, Türk demokrasisinde eksik olan muhalefet partisinin ortaya çıkması ülke açısından yararlı bir gelişme olarak görülmüştür. Ancak yeni partinin ülkeye

¹¹¹ *Vatan Gazetesi*, 6 Ocak 1946, s.1-3

¹¹² *Vatan Gazetesi*, 8 Ocak 1946, s.1-2

getireceği olumlu yanların yanı sıra, vereceği muhtemel zararlar konusunda muhtelif görüşler ortaya çıkmıştır.

Ahmet Emin Yalman Demokrat Parti'nin kuruluşunu ülke için hayırlı bir gelişme olarak tanımlamış ve oluşturulan parti programının ciddi şekilde yapılan bir çalışmanın ürünü olduğunu ifade etmiştir. Yalman ortaya çıkan eserin, dört kişinin şahsi teşebbüsünden ibaret olmadığını, ülke genelinde halk hakimiyetine duyulan genel özlemin bir sonucu olduğunu söylemiştir. Yalman yeni partinin kuruluşuyla birlikte üç tehlikeli gruba ise şöyle dikkat çekmektedir: "... Yeni partinin kuruluşundan fayda umarak, üç nevi kara kedi faaliyete geçecektir. Fakat bunların hepsi bilsinler ki bu teşebbüste kendilerine iş ve ekmek yoktur. Birinci nevi kara kediler, harici düşmanlardır. Bunları kendileri; tek parti istibdadı altında yaşadıkları için ikinci bir partiyi bir tefrika alameti sanmaya meylederler ve ümide düşerler. Halbuki bu biçareler böyle bir gaflet gösterecek olurlarsa ancak kendi kendilerini aldatırlar. Çünkü birbirine saygı gösteren ve her ikisi de rejim çerçevesi içinde bulunan iki siyasi parti; milli birliğimizi zaafa düşürmez, aksine olarak, bunun daha şuurlu daha salâhiyetli, daha canlı bir şekilde ifade edilmesine hizmet eder... İkinci nevi kara kediler; her berraklığı, her kanunlu ve istikrarlı gidişi yadırgayan ve vasilik sistemlerinin hasretini duyan kimselerdir ki bunlar da ne yapsalar ; Halk Partisi'nin vatansever ve iyi niyet sahibi unsurları ile Demokrat Parti'nin aynı nevi unsurları arasında hüküm sürecek memleket, rejim ve harici tehlike tesanütünü bozamayacaklar ve usulde ayrılan, fakat memleketin iyiliği gayesinde birleşen vatandaşların karırlıklı saygı ve sevgisini zaafa uğratamayacaklardır. Üçüncü nevi kara kedilere gelince, bunlar yeni parti ile halk arasına girmelerine ihtimal olan ihtiraslı ve hodbin unsurlardır. Yeni parti en ziyade bu nevi kara kedilerden zarar görebilir. Çünkü bunlar; memleketimizde çok ince bir sanat haline giren hulûskarlık ve nabızgırlık sanatından istifade ederek yeni partiye sokulmak ve bunu bir prensip partisi halinden çıkarıp bir yaran partisi haline sokmak çarelerini arayabilirler. Yeni parti bu nevi kafa kedilere şimdiye kadar mukavemet edebilmiştir. İleride de basiretini uyanık tutacağını ümit etmek isteriz..."¹¹³

Falih Rıfkı Atay ise Ulus Gazetesi'nde yayınladığı yazısında, demokrasi hayatının bir eksikliğinin giderildiğini söylemiş ve yeni partinin kurulmasına yönelik

¹¹³ *Vatan Gazetesi*, 7 Ocak 1946, s.1-3

demokrasi yolunda hep hissettiği korku ve ümitlerini şöyle dile getirmiştir: “... Bizim daima iki korkumuz ve bir dileğimiz olmuştur: İki korkumuz, devrim iktidarına karşı yabancı ideolojilere hizmet eden veya bizzat rejim düşmanı olanların, bir demokrasi memleketi vatandaşlarının en tabii hakkını serbestçe tartışmak, beğendikleri prensipler etrafında toplanmak veya benimsedikleri topluluklardan ayrılmak haklarını sömürmeleri ve Türkiye’de demokrasi tekamülünü baltalamaları idi. Dileğimiz de bu memlekette garplı bir demokrasi düzeninin kurulması idi. Çünkü bu olmazsa, Türk devrimciliği, başlangıçtan beri yapmayı üstüne aldığı vazifeleri yerine getirmemiş olacaktı... Rejim düşmanlığı kaygısı olmadıkça, iki partinin hatipleri ve muharrirleri arasındaki tartışmaların ve yazışmaların ancak vatan ve halk faydasına olacağı asla şüphe götürmez... Maksat vatana ve halka ve bu rejime, milli egemenlik rejimine hizmettir... Herkes kendi partisinin ve hepsi beraber memleketin hizmetinde: parolamız bu olmak lazımdır. Biz susmanın ve susturulmanın cezasını, hayatımız içinde bugün yaşamakta olduğumuz vatanın bir iki misli ile ödemiş bir nesildeniz. Gene bizler, hürriyeti anarşiye ve demokrasiyi demagojiye soysuzlaştıran facialar içinde milyonlarca evlatlarını kurban vermiş nesillerden gelmekteyiz. İkisinin ortası vardır: selamet ondadır ve bu ortayı bulacağız.”¹¹⁴

Bu görüşlerden de anlaşıldığı üzere, ülkenin geçmiş demokrasi tecrübeleri ve geçirmekte olduğu savaş sürecinde ortaya çıkan tehdit ve tehlikeler, girilen yeni dönemde kaygı uyandıran en temel iki noktayı işaret etmektedir. Bunlardan biri Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren var olan rejim karşıtlığı, diğeryse Sovyet Rusya merkezli oluşan komünist ideolojidir. Çok partili hayata geçişte en çok dikkat çekilen ve üzerinde titizlikle durulan bu iki durum, Türk siyasetinin gelecek dönemlerine de şekil vermesi bakımından oldukça önemlidir.

1.2.3. DP’nin Programı ve İdeolojisi

Demokrat Parti’nin kuruluşuyla birlikte tüzüğünün yanı sıra programını da yayınlanarak Türk kamuoyuna duyurulmuştur. İki ana bölüme ayrılan programda,

¹¹⁴ *Ulus Gazetesi*, 8 Ocak 1946, s. 1-2

demokrasi ve liberalizm kavramları ön plana çıkmış, devletçilik anlayışına karşı özel teşebbüslerin desteklenmesi yönünde bir anlayışa yer verilmiştir.¹¹⁵

Partinin genel ilkelerinin yer aldığı birkaç madde şöyledir: “1- Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur. 2- Partimiz, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunu kanıdır... 9- Milli iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, milli hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz. 10- Milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasını, seçim kanunumuzda, bu esasa göre ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.... 14- Partimiz, laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar; din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır. Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve tesanütü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine asla müsamaha olunmamalıdır... 17- Devletçiliği, iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollarıyla hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması, manasında anlıyoruz. Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleriyle genel menfaatin telifi ve korunması zaruretiden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur... 44- Devletin doğrudan doğruya girişeceği iktisadi teşebbüsler şu mahiyette işler olmalıdır: a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği, yahut yeter ve yakın kâr görmediği için girişemeyeceği, fakat, bütün

¹¹⁵ Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1990), s.13

ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayi ve büyük enerji santrallerini korumak; bugün olduğu gibi demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek; b) Milletin, gelecek nesillere de şamil, daimi menfaatleri bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak; Devlet girişeceği iktisadi işlerde kazanç maksadından ziyade, benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydıyla, milli ekonominin gelişmesi ve halk ihtiyaçlarının karşılanması gayeleriyle hareket eder...”¹¹⁶ Programda yer verilen maddelerde de görüldüğü üzere, Demokrat Parti, devlet idaresinin özel teşebbüs üzerindeki hakimiyetini kırarak liberal bir ekonomik düzene geçişi hedeflemektedir. Ancak devletçiliğe de tamamen karşı değildir. Nitekim İngiliz Daily Mail Gazetesi’nde DP’nin politikasıyla ilgili yayınlanan bir yazıyı düzeltme gereği duyan Adnan Menderes, gazetede iddia edildiği gibi DP’nin ekonomik devletçiliğe karşı olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: “... Demokrat Parti, hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaatle ahenkli ve içtimai adalet mülahazalarına da uygun bulunan faaliyetlerine zarar vermeyecek hadler dahilinde ve iktisadi devletçilik prensibinin gösterdiği yollarda, devletin iktisadi hayatı düzenleyebileceğini ve umumi menfaatin gerekli kıldığı hallerde ve sahalarda da doğrudan doğruya iktisadi teşebbüslere girişmesinin vazifesi icabı bulunduğu kanidir; ve devletin iktisadi alandaki vazifelerinin dayanacağı prensipleri programında açıklıkla tespit etmiş bulunuyor.”¹¹⁷

Celal Bayar ve arkadaşları bu programı yayınlamadan önce nazik bir jest olması amacıyla önce İsmet İnönü’ye sunmayı uygun görmüşlerdir. Bayar’ın randevu talebine İnönü’nün olumlu yanıt vermesi üzerine, Çankaya’da bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmede programı inceleyen İnönü, Bayar’a programda Terakkiperverlerde olduğu gibi “İtikadı diniyeye biz riayetkârız” diye bir madde olup olmadığını sormuş, Bayar da kendisine öyle bir maddenin olmadığını, programlarında laikliğin dinsizlik olmadığına yönelik bir maddenin yer aldığını söylemiştir. İnönü bu kez köy enstitüleriyle uğraşılıp uğraşılmayacağını ve dış politikada ayrılık olup olmadığını sormuş ve yine Bayar’da “Yok!” cevabını almıştır. Bunun üzerine İnönü, programı kendi açısından onaylamıştır.¹¹⁸

¹¹⁶ *Vatan Gazetesi*, 8 Ocak 1946, s.5

¹¹⁷ *Vatan Gazetesi*, 23 Mayıs 1946, s.2

¹¹⁸ Toker, a.g.e., s.112-113

Demokrat Parti'nin liberalizm idealiyle yayınladığı bu program özellikle muhalif medyada büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Kaldı ki liberal bir dünya görüşüne sahip olan Ahmet Emin Yalman, daha parti kurulmadan bir hafta önce yayınladığı bir yazıda devletçiliğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir zarureten doğduğunu ve yüksek maliyete rağmen gerekli üretimin yapılamadığını, ülkenin bu tecrübeleri yaşadktan sonra bu şekilde devam edilmesinin ülkeyi iflasa sürükleyeceğini savunmuştur. Devletin, hususi teşebbüsleri serbest rekabet ortamında ortaya çıkarabileceğini, kalite ve ucuzluğun artması için imkânlar sunması gerektiğini, bir yandan da vurgunculuğu ve kaçakçılığı engelleyerek ülkenin zarar görmesini engelleyebileceğini söyleyen Yalman, bu yolla ülkenin refah ve gelişiminin sağlanacağını ileri sürmüştür. Yalman, ayrıca yabancı sermayenin de dikkatli bir şekilde yönetilmesi halinde ülkeye girmesinin faydalı olacağı görüşündedir.¹¹⁹

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise Demokrat Parti'nin programının CHP'nin programıyla çok benzer özellikler taşıdığını, ana prensipler itibariyle bir fark olmadığını savunmuş, bu durumun da normal olduğunu söylemiştir. Programların bu kadar benzer olmasının Demokrat Parti için hem olumlu hem de olumsuz durumlar yaratabileceğini anlatan Nadi, Demokratların bu programı yayınlayarak, “ilerde iktidar olurlarsa halimiz nice olur?” şeklinde bir söylemin önüne geçtiklerini belirtirken diğer yandan da politikasının benzerliği neticesinde genelde CHP'den ayrılacak vekillerden oluşacak bir “küskünler partisi” olma ihtimali üzerinde de durmuştur. Nadir Nadi, iki parti programındaki tek ayrı noktanın ekonomik anlamda olduğunu ifade etmiştir. İki partinin sağ veya solda olma durumunu CHP'nin yapacağı hamlelere bağlayan Nadi, bu durumu şöyle özetlemiştir: “... Şu hâlde CHP de bütün vatandaşları kucağında görmek isteyen olağanüstü zamanlara mahsus bir devrim partisi olmaktan çıkmalı, bünyesini tasfiye ederek belli ve kesin bir sosyal-ekonomik programının yürütücüsü olmalıdır. O zaman iki partiden biri, ötekinin biraz sağında veya biraz solunda yer almış bulunur. Bu, gerçekleştirmeye çalıştığımız milli demokrasimizin ilk hayırlı neticesini teşkil edecektir.”¹²⁰

¹¹⁹ *Vatan Gazetesi*, 25 Aralık 1945, s.1-3

¹²⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1946, s.1-3

Demokrat Parti yayınladığı program itibarıyla hem egemen sınıfa hem de yoksul kesime hitap etmiş, bu da ilerde geniş halk kitlelerinin partiye yönelmesinde etkili olmuştur. Programdaki toprak kanunu, özel teşebbüs ve Kemalist ideolojiye yönelik maddeler üst sınıfın ilgisini çekerken, işçi hakları, sağlık sorunları gibi maddelerle de yoksul kesimde yankı uyandırmıştır.¹²¹ Bu program dahilinde Demokrat Parti'nin işçi meseleleri açısından sol, toprak kanununa yönelik yaklaşımı ve özel teşebbüse olan ilgi neticesinde de sağ bir görüntü çizdiği görülmektedir.¹²²

Partinin bu iç politikasının yanı sıra dış politikaya yönelik olarak, Celal Bayar'ın Vatan Gazetesi'ne yaptığı açıklamalar önemlidir. Bayar, verdiği beyanda dış politikaya yönelik şu görüşlerini paylaşmıştır: “ Partimizin dış siyaseti hakkındaki umumi prensipleri programımızın hususi bir maddesinde çok açık olarak izah edilmiştir. Biz, yer yüzündeki bütün milletlerin eşit haklara malik olmalarını, kolektif emniyet ve komşuluk esasları dairesinde milletlerarası bir işbirliğini, hülasa Atlantik Beyannamesi'nin ruhuna tamamiyle uygun bir barış dünyası, hakiki bir milletler birliği kurulmasını istiyoruz. Atatürk'ün Türki istiklalini, dünya barışını hedef tutan dış siyaseti, partimizin de daima sadakatle takip edeceği yoldur. Bugünkü dış durumumuz hakkındaki sorunuza gelince: Türkiye istiklaline ve toprak bütünlüğüne uzaktan yakından tevcih edilebilecek herhangi bir tehdit karşısında milli haysiyet ve şerefın emrettiği tek yolda yürümek için bütün yurttaşlar arasında ufak bir düşünce farkı bulunabileceğine asla ihtimal verilmez. Bu münakaşa götürür bir siyaset mevzuu değil, bir milli varlık davası, vatan aşkımızın ve yüzlerce yıllık bir tarihin yarattığı milli karakterimizin tabii icabıdır.”¹²³

Parti programında CHP'nin politikalarından ayrılan ve tek parti döneminde eksikliği beliren noktalarına değinen DP yönetimi, böylelikle CHP'nin de birtakım değişimler ve yeniliklere gitmesine ön ayak olmuş, programda değinilen birçok düzenleme seçim sürecinde ve sonrasında CHP hükümeti tarafından uygulamaya konulmuştur.

¹²¹ Timur, a.g.e., s.36

¹²² İnan, a.g.e., s.181

¹²³ Vatan Gazetesi, 11 Ocak 1946, s.3

1.2.4. DP'nin Teşkilatlanma Süreci

Demokrat Parti'nin resmen kurulmasıyla birlikte CHP'den ayrılan Cemal Tunca'nın bir dairesi partinin merkez binası olarak hizmet vermeye başlamıştır.¹²⁴ Bu tarihten itibaren partide genişleme ve büyüme hareketi hız kazanmış, parti Anadolu'nun çeşitli yerlerinde teşkilatlar kurmaya başlamıştır.

Demokrat Parti'nin ilk kurulduğu dönemlerde iktidar tarafından dostça bir tavırla karşılandığı görülmektedir. Bunun altında ise partinin ülke genelinde geniş çapta bir teşkilatlanmaya gitmeyeceği ve ciddi bir muhalefet partisi görüntüsü vermeyeceği düşüncesi yatmaktadır. Halk Partisi yıllardır kendisine bağlı olarak yaşamış olan taşra halkının bu yeni muhalefet partisine pek destek vermeyeceği düşüncesini taşımaktaydı. Ancak bir süre sonra DP'nin hızlı gelişimi, onun gerçek anlamda bir muhalefet partisi olduğunu göstermeye başlamıştır. Nitekim DP teşkilatına katılım kasaba ve köylerde artmaya başlamış, daha parti programı dahi yayınlanmamış olmasına rağmen taşra halkı yerel teşkilatları kurarak partiye katılmaya başlamıştır. Bu durum CHP kanadında muhalefete karşı dostça tutumun değişerek gün geçtikçe sertleşmesinde etkili olmuştur.¹²⁵

Partinin ilk şubesi 2 Şubat 1946'da Samsun'da açılmıştır. İlk şubenin Samsun'da açılması, Atatürk'ün milli mücadele yolculuğuna benzetilerek büyük heyecan uyandırmıştır. Daha sonra Ethem Menderes'in öncülüğünde Aydın, Zühtü Hilmi Velibeşe'nin öncülüğünde Ankara ve Ekrem Hayri Üstündağ'ın liderliğinde İzmir'de teşkilatlar kurulmuştur. Kenan Ömer Öner ise İstanbul'daki teşkilata ön ayak olmuştur. Bu teşkilatlanmanın yanı sıra Demokrat Partiye katılımlar da gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Nitekim Yusuf Kemal Tengirşek, Refik Şevket ve Emin Sazak gibi eski CHP'liler yönlerini Demokrat Parti'ye çevirmiş, Mart 1946'ya gelindiğinde 16 il ve 36 ilçede parti örgütlenmesi tamamlanmıştır.¹²⁶

Parti teşkilatına çoğunlukla eski CHP'lilerin katılmakta olması, Demokrat Parti'nin muvazaa¹²⁷ bir parti olduğu yönündeki tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Celal Bayar parti teşkilatlanması hakkında Vatan Gazetesi'ne verdiği bir beyanda, bu konuyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır: "... Kabul etmek icap eder

¹²⁴ Toker, a.g.e., s.118

¹²⁵ Karpat, a.g.e., s.136

¹²⁶ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.43

¹²⁷ Muvazaa: Danışıklı, anlaşmalı anlamlarına gelir.

ki partimiz bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunun da başlıca sebebi, partimizin bir muvazaa eseri olarak doğduğu ve serbest parti gibi geçici bir hareketten başka bir şey olmadığı hakkında şayi olan ve her tarafta birden yayılan tenkitler ve telakkilerdir. Her ne kadar bu şayia ve telkinler gün geçtikçe kuvvetini kaybederek tesirsiz hale gelmişse de fikirlerin aydınlatılması bakımından, bunlar üzerinde kısaca durmayı faydalı görmekteyim. Muvazaa, iki taraflı bir anlaşmanın eseri olmak icap eder. Ve iki tarafı da küçülten bir hareket olur. Evvelce yaptığım bir konuşmada ifade ettiğim gibi, ne Halk Partisi' ne ve ne de partimize böyle küçültücü bir hareketi isnat etmeye imkân yoktur. Esasen Demokrat Parti'nin doğuşu seyrini takip eden umumi efkâr, bu yanlış telkini derhal reddedecek derecede kâfi delillere sahiptir..."¹²⁸

1.2.5. Diğer Partiler

1946 sürecinde gerçekleşen çok partili hayata geçişte, Demokrat Parti'nin en büyük rolü oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu sürece katkı yapan tek parti Demokrat Parti değildir. Özellikle sol görüşlü teşebbüslerle kurulan ancak siyasi ömrü pek uzun olmayan siyasi partiler de bu dönem içerisinde teşekkül etmiştir.

Daha önce de değindiğimiz gibi bu dönemde kurulan ilk siyasi parti, Nuri Demirağ liderliğindeki Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Ancak bu parti o dönemde gerçekten aranan muhalefet partisi görünümünden çok uzak kalmış ve varlığı pek etki yaratmamıştır. Hatta partiye karşı, partinin kurulmasından önce başlayan bir alaycı yaklaşım söz konusu olmuş ve Demirağ'ın gazetecilere sık sık verdiği kuzu ziyafetlerinden dolayı partinin adı "kuzu partisi" namını almıştır.¹²⁹

Demokrat Parti ve Milli Kalkınma Parti'sine nazaran daha farklı bir ideolojiye sahip olan diğer muhalefet partileriye sol eğilimlerinin kurbanı olmuşlardır. Bu partiler içerisinde en kayda değer olanı, Şefik Hüsnü Demer'in liderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisidir. Parti, programında sosyalist temelli, halkçı, bir anlayışa yer vermiştir. Sendika, köylü hakları ve çalışan emekçi hakları üzerinde duran parti, irtica ve faşizme karşı mücadele yürütme gayesiyle yola çıkmıştır. Ancak bu parti kısa süre sonra sıkıyönetim komutanlığınca kapatılmıştır.¹³⁰ Tan Olayı'nda olduğu gibi,

¹²⁸ *Vatan Gazetesi*, 14 Mart 1946, s.1-3

¹²⁹ Toker, a.g.e., s.96

¹³⁰ Timur, a.g.e., s.

bu süreçte de kamuoyunun ve hükümetin sol partilere karşı geliştirdiği tavırda, komünist rejim tehdidi etkili olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK BASININDA 1946 SEÇİMLERİ

2.1. BELEDİYE SEÇİMLERİ

2.1.1. DP'nin Boykot Kararı

Nisan 1946 tarihine gelindiğinde DP, ülkedeki tüm muhalif kanadı kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Böyle bir ortamda git gide geniş kitleleri etkisi altına alan DP'nin halk gözünde programı veya görüşlerinden çok muhalif olması yeterli gelmiştir.¹³¹ Gittikçe büyüyen bu gücün CHP karşısındaki ilk sınavı ise yerel seçimler olacaktır. Ancak bu ilk etapta oy mücadelesinden ziyade seçim tarihi üzerinden yaşanmıştır.

Erken seçim tartışmalarının referans noktası ise Celal Bayar'ın 23 Nisan 1946 tarihli Tasvir Gazetesi'nde yayınlanan sözleridir. Bayar, gazeteye verdiği demeçte bazı şartların sağlanması halinde erken seçime bile hazır olduklarını söylemiş ve bu sözleri iktidar cephesinde hemen karşılık bulmuştur.¹³² Nitekim Falih Rıfkı Atay 27 Nisan 1946 tarihli yazısında Bayar'ın bahsettiği şartların 26 Nisan 1946 tarihli CHP grup toplantısında verilen kararlar itibarıyla yerine getirildiğini yazmıştır.¹³³ Böylece CHP grubunda hazırlanan tasarı meclis gündemine girmiştir.

Belediye seçimleri kanun tasarısı, mecliste yeniden yoğun bir münakaşa ortamının doğmasına sebebiyet vermiştir. Kanunun kabul edildiği gün söz alan Adnan Menderes, yapılmakta olan değişikliğin, henüz yeni yeni teşkilatlanmaya başlayan siyasi yapının önüne bir engel teşkil edeceğini ve belediye seçimlerinin erken bir vakitte yapılmasının yeni kurulmakta olan siyasi partilere birkaç ayın dahi esirgenmediği anlamına geldiğini söylemiştir. Menderes bu şartlarda yapılacak olan seçimin millet iradesini yansıtamayacağını da vurgulamıştır. Refik Koraltan da bu kanun değişikliğinden önce yapılması gereken başka değişikliklere ihtiyaç olduğunu söylemiş ve kanun tasarısını eleştirmiştir.¹³⁴ Kanun tasarısı bu eleştirilere rağmen iktidar vekillerinin verdiği çoğunluk oyla meclisten geçmiştir.¹³⁵

Erken seçim kararı sonrası DP yönetiminin takınacağı tavır merak konusu olmuştur. Derhal bir toplantı yapan parti teşkilatı CHP'nin aldığı bu karar karşısında

¹³¹ Karpaz, a.g.e. s.,136

¹³² İnan, a.g.e., s.181-182

¹³³ *Ulus Gazetesi* 27 Nisan 1946, s.2

¹³⁴ *Vatan Gazetesi*, 30 Nisan 1946 s.1-3

¹³⁵ İnan, a.g.e., s.190

seçimlere katılmama kararı almıştır. Bu konuda bir açıklama yapan DP idaresi, seçimlere katılmama kararını ve bunun gerekçesini şöyle açıklamıştır: “... Demokrat Parti şunu arz etmek ister ki, seçimlere girip girmemek hususunda karar verirken elinde tuttuğu ölçü parti menfaati ölçüsü değil, yalnız ve yalnız memleket menfaati ölçüsü, takip ettiği tek gaye de yurttta milli irade ve hakimiyetin birden fazla partilerin varlığı ile teyit olunması ve yurttaş hak ve hürriyetlerinin daha esaslı teminat altına alınmasıdır. Partimizin bu gayenin gerekleştiniğini görmekle belediye meclislerinde ve BMM’de tek yer kazanmamış dahi olsa kendini bahtiyar sayacaktır. İşte bugünkü durumu böyle bir ruhla tetkik eden ve yalnız kendi mensuplarına karşı değil, memlekete ve tarihte karşı omuzlarına yüklenen ağır fakat şerefli mesuliyeti tamamıyla müdrik bulunan DP, hükümet partisinin aldığı seçim yenileme kararlarını demokratik zihniyete ve görüşlere aykırı bulduğunu ve bunların demokratik bir inkişafa hizmet etmek değil, bilakis bu inkişafı önlemek gibi bir netice vereceğini ve bu şartlar altında seçimlere iştirak mesuliyetini kabul ettiği taktirde Türk demokrasisinin istikbali hesabına bir hata işlemiş olacağı kanaatine vardığını açıkça ifade etmeyi bir borç sayar...”¹³⁶

Muhaliflerin erken seçime karşı gösterdikleri tepkiyi Ulus Gazetesi’ndeki köşesinde, “Hep istedikleri bu değil miydi?” başlıklı yazısında değerlendiren Falih Rıfkı Atay, genel seçimler öncesinde belediye meclislerinin seçimle yenilenmesinin, ileride yaşanabilecek olumsuz durumların önüne geçmesi bakımından oldukça doğru bir karar olacağını söylemiştir. Atay muhaliflerin hazırlıksız olduklarına yönelik iddialarına ise şöyle cevap vermiştir: “... Acele seçim yaparak yeni muhalefet partileri “büyük ölçüde tavazzuh etmeden” onları bir olupbitti karşısında bırakmak istiyormuşuz!... Hem milletin Cumhuriyet Halk Partisi’ne ve bugünkü meclise itimadı olmadığı hakkında alabildiğine tereddüt havası yaratmaya çalışmak, hem de millet karşısında imtihan verme sırası geldiği vakit bu türlü iddialar ortaya atmak doğru değildir. Halk gerek belediye seçimlerinde gerek meclis seçimlerinde, ş u veya bu partiye bağlı veya bağımsız, istediği adaylara oy verecektir. İddia olunduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı umumi bir itimatsızlık varsa, her tarafta onun adaylarına karşı gelecek adaylar da var demektir. Parti kurultayının daha geç toplanacağı yayıldığı vakit “İşte işte, vaatleri hep manevradan ibaret!” diye haykırışmak hepsinin bir ağızdan istediği yeni seçimlere karar verildiği vakit: “İşte, işte,

¹³⁶ Vatan Gazetesi, 9 Mayıs 1946, s.1-2

aceleye getirecekler!” diye söylenmek, doğru olmamaktan da aykırı bir şeydir. O vakit şuna hükmedilir: Cumhuriyet Halk Partisi’ne halkın itimadı olmadığını söyleyenler, hakikatin bu olmadığını, hatta bunun aksi olduğunu biliyorlar; fakat Cumhuriyet Halk Partisi’ne halkın itimadı olduğunu gösterecek seçimlerin yapılmasındansa, havayı bulanık tutma taktiğini kendi isteklerine daha uygun buluyorlar...”¹³⁷

Atay’ın aksine DP’nin seçimlere katılmama kararına destek veren Ahmet Emin Yalman ise, ilk etapta seçimlere katılım konusunda DP yönetiminden farklı olarak, ne kadar zorluk ve engel olursa olsun DP’nin seçimlere katılması ve süreçte yaşadığı olumsuzlukları halka anlatarak ondan sonra seçimlerden çekilmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak DP’li yetkililerle yaptığı görüşme sonrasında onlara hak vermeye başladığını söylemiştir. Yalman, iktidarın devlet gücünü tamamıyla elinde tuttuğu ve kendi lehinde kullandığı, anayasaya aykırı birçok kanunu değiştirilmesini sürüncemede bıraktığı bir ortamda, körü körüne bir yarışa girmenin manasızlığını kavradığını belirtmiştir. Böyle bir durumda seçimlere girmenin sadece iktidarın meşruluğuna hizmet olacağını savunmuştur.¹³⁸

Yalman, DP’lilerin seçime girmeme konusundaki en önemli gerekçelerinden biri olan devlet başkanlığı meselesine de değinmiş ve parti başkanlığı ile devlet başkanlığının birlikte yönetilme durumunun sakıncalarını şu şekilde ifade etmiştir: “... Devlet başkanlığı bir sıfat değildir; devlet otoritesini her türlü ayırıcı tesirlere karşı korumak, milletin ezeli ve edebil menfaatlerini temsil etmek, umumi hayatta muvazene, ahenk ve güven hüküm sürmesine amil olmak yolunda çok mühim, çok asil ve çok vakarlı bir vazifesi vardır. Parti ihtirasının ağır basması neticesinde bu vazife görülemez bir hale gelirse memleket çok büyük muhataralarla karşılaşır. İstikrarsız bir manzara arz eden dünya karşısında milli bünyemiz kuvvetlenecek yerde zaafa uğrar. Hakiki manadaki demokrasinin olgunluk imtihanını geçirirsek harici şeref ve itibar kazanırız. Bütün Orta Şark ve bütün dünya için iyi bir örnek teşkil ederiz, müttefiklerimizin ve dostlarımızın manevi yükünü paylaşıyoruz, dünyanın bu kısmında güvenilecek bir istikrar amili oluruz. Devlet makamına düşen vazifelerin sahipsiz kalması neticesinde bütün bu imkanların memleket için elden kaçması tehlikesi vardır. Bugün umumi hayatımızda beliren çok kötü

¹³⁷ *Ulus Gazetesi*, 29 Nisan 1946, s.1-4

¹³⁸ *Vatan Gazetesi*, 9 Mayıs 1946, s.3

istibdatlara bir an evvel gem vurulmazsa, parti görüş ve menfaatlerinin çok üstünde olan devlet ve millet menfaatlerine sahip çıkmazsa, bunlar demokrasiye mahsus karşılıklı saygı ve vakur ruhu içine sağlama bağlanmazsa neler olabilir? Bunu düşünmek bile insanı titretir. O zaman; memlekette kendi yolunu biricik hak yolu sayan, her itiraz edeni kendinin değil, memleketin düşmanı bilen bir tek parti ruhu gittikçe kabaracaktır...”¹³⁹

DP’nin aldığı bu karar sonrası, İsmet İnönü’nün parti kurultayında seçime girmeyecek olanlara yönelik değerlendirme dikkat çekicidir. İnönü şu sözleri söylemiştir: “... Son zamanlarda, bazı memleketlerde, seçime iştirak etmemek taktiği görülmüştür. Bunun manası, yabancı devletlere karşı, memleketin iç idaresinin itham etmektir. Kendi iç idaremizi, yabancı devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim. Bundan başka, iktidara karşı siyasi parti teşkil edip, samimi olarak bizim idaremizi beğenmeyen vatandaşları topladıktan sonra, onları oy sandığı başına gitmekten men etmek, vatandaşları meşru mücadele yolundan ayırmak demektir...”¹⁴⁰ İnönü’nün bu ifadeleri, DP idaresini seçimlere katılıp katılmama konusunda zor durumda bırakmıştır. Hatta Celal Bayar, İnönü’nün bu konuşmasıyla kendilerini vatan hainliğiyle itham ettiğini ve eğer bu şekilde bir görüntü verilirse partinin kapatılma tehlikesiyle bile karşılaşabileceğini düşünmüştür.¹⁴¹ İnönü’nün kongredeki sözlerine karşılık bir beyanname yayınlayan Bayar, seçimlerin acele şekilde yapılması için uğraşıldığını ve bunun bir emrivakiye sebebiyet verdiğini dolayısıyla böyle bir durumu DP’nin kabul edemeyeceğini dile getirmiştir.¹⁴² DP’nin bu ortam dahilinde İnönü’yü de haksız çıkarmak maksadıyla seçimlere gizlice katılmayı düşündüğüne yönelik iddialar ortaya atılmışsa da, seçimlerden hemen sonra Vatan Gazetesi’ne bir mülakat veren Celal Bayar ise, DP’nin seçimlere katılmama konusunda kararlı durduğunu, ülkenin hiçbir yerinde aday listesi çıkarılmadığını, ancak DP’nin henüz parti teşkilatı dahi kurmadığı bazı yörelerde münferit olarak listeler yapıldığını ve bunun DP’nin seçime gizli olarak katıldığına kanıt gösterilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁴³

¹³⁹ *Vatan Gazetesi*, 15 Mayıs 1946, s.1-3

¹⁴⁰ *Ulus Gazetesi*, 11 Mayıs 1946, s.2

¹⁴¹ Bayar, a.g.e., s.54-55

¹⁴² *Vatan Gazetesi*, 14 Mayıs 1946, s.1

¹⁴³ *Vatan Gazetesi*, 10 Haziran 1946, s.1-2

DP'nin seçimlere yönelik takındığı tavır CHP içerisindeki ılımlı grubu oldukça rahatsız ederken, diğer aşırı grup tarafından olumlu karşılanmıştır. Aşırı gruba göre, daha önce olduğu gibi yeniden çok partili bir deneme yapmak tehlikeye ve istikrarsızlığa yol açabilirdi. Nitekim DP yönetiminin ülkeyi dolaşarak yaptıkları kampanyalar da bu grubu doğrular niteliktedir. Öte yandan CHP içerisindeki ılımlı grup ise seçimlerin çok partili bir ortamda gerçekleşmesinin daha yararlı olacağını ve böyle bir durumun CHP'yi daha da güçlendireceğini savunmuştur.¹⁴⁴

2.1.2. Belediye Seçimlerinin Yapılması

Bu ortam dahilinde gerçekleştirilen belediye seçimleri, beraberinde yolsuzluk iddialarını da getirmiştir. Daha önce seçime katılacağını bildiren Milli Kalkınma Partisi bu iddialar üzerine bir bildiri yayınlayarak seçimlerden çekildiğini duyurmuştur.¹⁴⁵ Nitekim Birçok yerden seçimde usulsüzlük yapıldığı yönünde şikâyet gelmiştir.

Bağımsız milletvekili Hikmet Bayur, meclise seçimlerdeki iddialarla ilgili bir soru önergesi vermiş ve seçimler sırasında, polislerin kapı kapı dolaşıp herkesi oy vermeye zorladığını, akşam 17'den sonra bile, bekçilerin oy vermeyenlerin kapısına gidip onları sandık başına çağırdığını söylemiştir. Yapılan uygulamaları anlatan Bayur, bu şartlarda yapılan seçimlerin ne serbest ne de gizli oyla yapılmadığını aktarmış ve hükümetten bu konu hakkında açıklama istemiştir. Soru önergesini cevaplayan İç İşleri Bakanı Hilmi Ural ise seçimlerin dürüst yapıldığını, yapılan bazı şikâyetlerin kişisel olduğunu, polislerin seçimler sırasında listelerde ismini bulmayanlara yardım amacıyla evleri gezdiğini ifade etmiştir.¹⁴⁶

Seçimlerin ertesi günü Vatan Gazetesi, "Vatandaşların çoğu, tek parti gidişine taraftar değil" manşetiyle çıkmış ve halkın seçimlere olan ilgisizliği şu ifadelerle aktarılmıştır: "Halk Partisi'nin bütün propagandalarına, gayretlerine ve baskılarına rağmen birçok vatandaşlar, reylerini kullanmamışlar ve murakabeli idare hasretini duyduklarını böylece belirtmişlerdir." Yine aynı gün gazetede bir yazısını paylaşan Ahmet Emin Yalman da seçimlere olan katılım hakkında şu yorumlarda bulunmuştur: "Dün cereyan eden seçimlerin yurdun her tarafında rakam olarak ne şekilde ifade

¹⁴⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (İstanbul: Hil Yayınları, 1990), s.31

¹⁴⁵ Toker, a.g.e., s.154

¹⁴⁶ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.49

bulacağını bilmiyoruz. Fakat rey sandıkları etrafında beliren ruh; hiçbir tereddüde meydan bırakmayacak kadar sarihtir. Türk milleti, tek parti inhisarını ve murakabesiz ve keyfi gidişleri tasvip etmediğini apaçık göstermiştir. Yapılan propagandalar karşısında halkın görüşünün berraklığını kaybetmediği, ne istediğini bildiği ve rey iradesini sükûn ve vakarla ortaya koymanın yolunu bulduğu da meydana çıkmıştır... Tenkitçileri halk nazarında lekelemek için gayet çirkin usullere başvuruldu. Tek parti inhisarına devam etmek istenildiği hiçbir fiile teyit edilmeyen tatlı söz yığınlarıyla nikaplanmak ve gizlenmek istendi. Halbuki millet hakikati apaçık gördü ve sarf edilen gayretleri, Halk Partisi'nin lehine değil, aleyhine kaydetti... Şimdi umudumuz şudur: Umarız ki Halk Partisi, milletin iradesindeki manayı nihayet kavramaya gayret edecektir. Tek parti gidişini ne şekilde olursa olsun yürütmeye çalışmanın kendisi için de memleket için de felaketler doğurabileceğini iş iştin geçmeden anlayacak, diğer siyasi partilerle dürüst iş birliği yolları arayacak, milletvekili seçimlerinin bu memlekette istikrarlı, kanunlu ve güvenli bir idare kurulmasına ve şahsi iktidar gidişlerinin ebedi bir surette tasfiye edilmesine meydan verecek surette cereyanına imkân temin edecektir..."¹⁴⁷ Yalman, seçimlerin yapıldığı siyasi ortamı ise "Ganimet galibindir" şeklinde tanımlayarak, seçimlere giden süreçte uygulanan demokrasinin gösterişte kaldığını ve bu şekilde sahte bir demokrasinin en ağır istibdattan daha kötü sonuçlara sebebiyet vereceğini belirtmiştir. Demokrasinin keyfi iradeye karşı bir fren görevi görmesi gerektiğini aktaran Yalman, görünüşte var olan ancak gerçekte olmayan bir demokrasinin vatandaşları aldatmaktan başka bir şey olmayacağını savunmuştur. Yalman'a göre, çalışmadan, hile ve sahtekarlıkla mal elde eden bir kişiyle millet iradesini görmezden gelerek, el çabukluğu ile iktidara sahip olmak aynı manaya gelmektedir.¹⁴⁸

Seçim tartışmalarının yanı sıra sonuçlarına yönelik de ilginç veriler bulunmaktadır. Bazı gazetelerde DP ve MKP'nin, seçimlere katılmamasına rağmen bazı illeri kazandığını sayfalarına taşımıştır.

Demokrat Parti, belediye seçimlerinde halkın katılım oranının düşük olduğunu iddia etmiş ve özellikle teşkilatlandığı bölgelerde kullanılan oyların aşırı az olduğunu görmüştür. DP yetkilileri bu durumun kendilerine olan halk güveninden kaynaklandığını

¹⁴⁷ *Vatan Gazetesi*, 27 Mayıs 1946, s.1-4

¹⁴⁸ *Vatan Gazetesi*, 28 Mayıs 1946, s.1-3

düşünmüşlerdir. İç işleri bakanı Hilmi Uran ise, 31 Mayıs 1946'da mecliste yaptığı konuşmada, seçime katılım oranının yüzde ellinin üstünde olduğunu ve il merkezleri ortalamasının yüzde altmış dört olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴⁹

Neticede seçimlere CHP tek başına katılmasına rağmen bazı yerlerde DP ve Milli Kalkınma Partisi'nin seçimi kazandığına dair haberler yayılmıştır. Vatan Gazetesinin haberine göre, Afyon, Urfa ve Osmaniye gibi şehirlerde DP ve MKP aday çıkarmamalarına rağmen oy almıştır.¹⁵⁰

2.2. MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ

2.2.1. Milletvekili Seçimleri Süreci

2.2.1.1. Tek Dereceli Seçime Geçiş

Tek dereceli seçim tartışmalarının başlangıç noktası, İsmet İnönü'nün daha önce de değindiğimiz 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasıyla birlikte başlamıştır. İnönü bu konuşmasında tek dereceli seçim müjdesini şöyle vermiştir: "... Bu zaman milletin yeni seçime bir hazırlık devresi olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir..."¹⁵¹ İşte bu konuşma, ülkede gelişen demokrasi ruhunun bir başka adımlarından birini işret etmiş ve Türk siyaseti tek dereceli seçim tarzıyla tanışma evresine ulaşmıştır.

İnönü'nün bu konuşmasının ardından, 1946 yazına kadar geçen süreçte gerek basında gerekse de İnönü'nün bizzat katıldığı toplantılarda, tek dereceli seçime dair değerlendirmeler yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde bu konu hakkında bir yazı yayınlayan hukukçu ve öğretim üyesi Yavuz Abadan tek dereceli seçimin getirilerini şöyle açıklamıştır: "... Bir memleketin siyasi hayatında iki dereceliden tek dereceli seçime geçişin, yalnız bir teknik ve şekil değişikliği olmaktan çok ileri bir mana taşıdığı söz ve şüphe götürmez. Gerçekten halk idaresini temsil işi, hakiki demokrasinin en nazik ve ehemmiyetli esas meselesidir. Bir memlekette demokrasinin kökleşmesi için, milletin varlık ve yaşayışı bakımından ehemmiyetli siyasi kararları verip uygulayacak devlet

¹⁴⁹ İnan, a.g.e., s.200

¹⁵⁰ Vatan Gazetesi, 28 Mayıs 1946, a.y.

¹⁵¹ Toker, a.g.e., s.105

organlarının halk iradesini hakkıyla temsil edecek şekilde teşkil olunmaları, diğer bu uzuvların, kendilerini milletin daimî denetine bağlı duymaları esas şarttır. Bu sebeple modern demokraside, milli siyasetin tayini için temsilci bir organın seçilmesini ve halk tarafından, halk için, halktan gelme bir hükümetin kurulmasını sağlayacak seçimlerle halk dileğinin açığa çıkarılması devletin belli başlı ödevleri sırasına girmiştir... Bütün medeni ve ileri memleketlerde demokratik seçimin müşterek vasfı, vatandaşların genel, gizli ve vasıtasız oy hakkıdır. Milletin iradesini temsil edecek meclisin seçilmesinde vatandaşların genel, daha doğrusu eşit oy hakkına sahip olmaları halkçılığın ana prensibidir. Ancak bu sayede halk çoğunluğunun dileği, açık bir surette belli olabilir. Bu sebeple seçim kanunlarından vatandaşların aynı imkanlardan faydalanmalarına engel olacak farklı hükümlerin yer almaması gerekir... Tek dereceli seçim esasının kabulü ile, seçim usulümüzü, büyük demokrasilerinkinden ayıran son fark da ortadan kalkmış olacaktır. Prensip bakımından halkın, kendi temsilcilerini başkalarının delaletine hacet kalmaksızın, doğrudan doğruya seçmesinden daha tabii ve makul bir şekil düşünülemez. Tek dereceli seçimin, gerçek demokrasi geleneğine ve vatandaşlık şerefine en yakışan bir usul olduğu, her türlü şüphe ve tereddüdün dışındadır... Şu noktayı şimdiden belirtmek isteriz ki, tek dereceli seçimin ilk iyi ve müspet tesiri, mevcut veya kurulacak partilerin milletvekilleri adaylarını halkın dileğine uygun olarak seçme gayretlerinde kendini gösterecektir. Tek dereceli seçime doğru atılan adım, halkımızın siyasi olgunluğuna güvenin en canlı ifadesidir...”¹⁵²

Bu dönemde yükselişe geçen demokratikleşme hareketleri CHP’nin de birtakım değişikliklere gitmesinde etkili olmuştur. Nitekim 10 Mayıs 1946’da olağanüstü toplanan CHP kongresinde İnönü’nün “Milli Şef” ve “Değişmez Başkan” unvanları kaldırılmış, genel başkanın dört yılda bir seçilmesine karar verilmiştir. Ayrıca DP gibi bir muhalefet partisinin kurulmuş olmasından dolayı, CHP içerisinde muhalefeti temsil etmekte olan Müstakil Grup, işlevini yitirdiği için feshedilmiştir¹⁵³. Hemen ardından 14 Mayıs 1946’da meclis başkanlığına sevk edilen milletvekili seçimi hakkındaki kanun tasarısı ile birlikte ülke siyasetinde beklenen büyük adım atılmış ve tek dereceli bir sisteme geçiş sağlanmıştır. Bunun için hazırlanan yasa tasarısının gerekçesinde, ülkenin imparatorluk devrinden cumhuriyet rejimine geçişine değinilmiş, bu yolda demokratik kriterlerin esas

¹⁵² *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1946, s.1-3

¹⁵³ Ahmad, a.g.e., s.29

alındığı ve halk idaresinin gerekliliği çerçevesinde milletin kendi vekillerini doğrudan doğruya seçmesi esasına dayanan bir kanunun oluşturulması gerektiği anlatılmıştır.¹⁵⁴

Mecliste işlenmeye başlayan bu yeni durum şüphesiz ki gazetelerde de kendine yer bulmuştur. Kanun tasarısının gündeme gelmesi üzerine Ulus Gazetesi'nde bir yazı yayınlayan Nihat Erim, tek dereceli seçim sistemine geçişi önemli bir dönüm noktası olarak görmüş ve halkın büyük çoğunluğunu okuma yazma bilmemesine rağmen böyle bir seçim durumuna adapte olabilecek ve herhangi bir yaygara veya kara pazarcılığa imkân vermeyecek kadar soğukkanlı ve sağduyulu olduğuna dikkat çekmiştir. Erim, böyle bir duruma erişebilmenin temelinde Türklerin devlet kurma ve yönetme becerisinin yattığını ve CHP'nin de bu kabiliyete güvenerek hareket ettiğini belirtmiştir. Erim'e göre tek partili geçen uzun süreçte CHP iktidarlarının doğrudan millet güvenine dayanmadığına dair getirilen eleştiriler de yeni seçimle birlikte son bulacaktır.¹⁵⁵

Kanun tasarısının meclis görüşmeleri yapılırken DP'li vekiller tasarıyı genel olarak olumlu karşılamakla birlikte eksiklikleri üzerinde de eleştirilerde bulunmuşlardır. Adnan Menderes meclis görüşmeleri esnasında seçim sandık kurullarındaki eksikliklere, oylamanın gizliliğinin önemine ve nispi temsil usulünün gerekliliğine değinmiş, bu konulardaki eksikliklerin de düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hükümet yetkilileriye bu öneriler aleyhinde fikir beyan etmiş ve yaşanan tartışmalar neticesinde 277 beyaz oy alan tasarı kanunlaşmıştır. Oylamaya 177 milletvekili katılmamıştır. Bu isimlerin arasında Falih Rıfkı Atay, Ali Çetinkaya, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi isimler yer almaktadır.¹⁵⁶

Tek dereceli seçim kanunuyla birlikte mecliste iki önemli kanun değişikliği de yapılmıştır. Bunlardan birincisi cemiyetler kanunu iken diğeryse basın kanunun 50. maddesidir. Dernekler yasasındaki değişikliklerle, derneklerin hangi durum ve şartlarda kapatılabileceği ve mallarına el konulabileceği belirlenmiş, basın kanunundaki değişiklikleyse yayın ve bası organlarının kapatılma yetkisi hükümetten alınıp mahkemelere verilmiştir. Adnan Menderes basın kanunu görüşmeleri esnasında, bu

¹⁵⁴ İnan, a.g.e., s.201

¹⁵⁵ *Ulus Gazetesi*, 2 Haziran 1945, s.1-5

¹⁵⁶ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.50-51

kanunun var olmasının bile gereksiz olduğunu, herhangi bir Avrupa demokrasisinde basın kanunu adıyla bir kanun bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁷

Kanunun mecliste geçmesinden sonrası yaklaşan bir değerlendirmede bulunan Nihat Erim'in muhaliflere yönelik kaleme aldığı yazısı çok dikkat çekmektedir. Erim, "Demokrasi gaye midir vasıta mıdır?" başlığıyla yayınladığı yazıda, muhalif kesimin demokrasi üzerinden demagoji yaparak demokrasi kavramının Türk Milleti'nin iyiliği ve refahına hizmet etmekten çıkardıklarını savunmuş ve demokrasinin demagogların malzemesi olması durumunda en kötü siyasi sistem olacağını iddia etmiştir. Erim bu konuda yapılması gereken uygulamayı ise "bir müddet için hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek ve yukardan aşağı bir otorite tesis etmek" olarak betimlemiştir.¹⁵⁸

Erim'in bu yazısı kamuoyunda büyük tepki çekmiş ve eleştirmiştir. Erim, bu yazısında demokrasiyi bahane ederek anarşiyi kışkırtanlara karşı sert bir devlet tutumunu kastetmiş olsa bile, sert hücumlardan kurtulamamıştır. Özellikle yazısında kullandığı "şal" sözcüğü onun ilerde "Şalcı Nihat Erim" diye anılmasına yol açmıştır.¹⁵⁹

Erim'in bu yazısına en sert tepkiyi şüphesiz Ahmet Emin Yalman vermiştir. Yalman Erim'i ve dolayısıyla CHP'yi şu sert sözlerle eleştirmiştir: "... Acaba bu satırlar, milletvekili Nihat Erim'in şahsi fikirleri midir? Eğer öyle ise milletvekili Nihat Erim'in hukuk profesörü Nihat Erimle her türlü fikir ve ideal alakasını kesmesi için politika kasesinden bir iki yudum çekmesi kâfi gelmiş demektir. Milletvekili Nihat Erim, siyaset ilmi ve sanatı üzerinde zihin yoran ve devlet nazariyelerini ortaya atan belli başlı müelliflerin kanaatinin hürriyet cenazesini kaldırmak ve yukarıdan aşağı bir otorite tesis etmek zemininde olduğunu söylüyor. Acaba kastettiği "belli başlı müellifler; başta Makyavel olmak üzere, faşist ruhunu taşıyan ve devleti esas, milleti köle sanan istibdat yardakçıları değil midir?... Demek ki iktidar mevkiinin politika havasında öyle hassalar var ki Nihat Erim gibi değerli bir hukuk alimini az bir zaman içinde bu hale koymaya kâfi geliyor... Mühim olan nokta şudur: Ulus, Halk Partisi'nin resmî gazetesidir. Bunun sütunlarındaki fikirleri şahıs kanaati diye karşılayamayız. Bu itibarla bu çok ağır manalı yazı hakkında bizzat Halk Partisi'nden açık izahat beklemek vatandaşların hakkıdır. İktidar mevkiindeki Halk Partisi; hürriyetin üstüne bir şal örtmek ve demokrasiyi yıkarak

¹⁵⁷ İnan, a.g.e., s.221-231

¹⁵⁸ *Ulus Gazetesi*, 30 Mayıs 1946, s.1-3

¹⁵⁹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.49-50

yukarıdan aşağı bir otorite, yani istibdat kurmak emelini mi besliyor? Türk Milleti'nin anayasasını ve demokrasi taahhüdünü tatmin etmek üzere birleşik milletler anayasasına bastığımız imzayı ret ve inkâr etmek tasavvurunda mıdır? ...”¹⁶⁰

2.2.1.2. Erken Seçim Kararı

Belediye seçimleri ve tek dereceli seçim kanunuyla meşgul olan meclis gündeminin, asıl büyük meselesi haziran başı itibariyle ortaya çıkmıştır. Bu meseleye dair ilk işaretler ise 4 Haziran 1946 tarihli gazetelerde kendine yer bulmuş, Vatan Gazetesi haberde seçimlerin 21 Temmuz'a alınacağı yönünde bilgiler vermiştir.¹⁶¹ Nitekim 10 Haziran 1946'da toplanan meclis, milletvekili seçimlerinin yenilenmesine, başka bir ifadeyle erken seçime gidilmesine karar vermiştir.¹⁶²

Erken seçim kararının gerekçelerine yönelik olarak çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. CHP'nin bu hamleyle, henüz yeni kurulmuş olmasına rağmen iktidarı hedefleyen bir partinin hevesini yok etme amacı güttüğü bu görüşlerden birisidir. Nitekim seçimlerin yakın tarihte olacak olması DP'nin hızlı teşkilatlanmasında etkili olmuştur. Bu görüşün yanı sıra DP'nin henüz net bir ideoloji ve politika çerçevesi çizmemiş olmasından dolayı dinci ve gerici bir anlayış takınmaları tehlikesine karşı, rejimin güvenliği açısından erken seçim kararı alındığı da ileri sürülmektedir.¹⁶³

Bu tartışmalı karar basın organları üzerinde de etkisini göstermiş, iktidara yakın gazetelerde memnuniyetle karşılanırken, muhalif basının eleştirilerine maruz kalmıştır. Atay, bu konu üzerinde yorumlarını paylaştığı köşe yazısında erken seçim kararıyla birlikte ülkenin iç ve dış tehditlere karşı daha güçlü bir konuma geleceğini savunmuş ve rejim karşıtlarının seçimlere katılım konusunda yapacağı çalışmaların önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Atay erken seçim kararının milletin selametini düşünmekten başka hiçbir gaye gütmeyeceğini söylemiştir. Ulusa hürriyetini kazandıran, Cumhuriyet rejimini getiren ve ülkeyi 2. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden koruyan CHP

¹⁶⁰ *Vatan Gazetesi*, 1 Haziran 1946, s.1-4

¹⁶¹ *Vatan Gazetesi*, 4 Haziran 1946, s.1

¹⁶² *Vatan Gazetesi*, 11 Haziran 1946, s.1

¹⁶³ Karpat, a.g.e., s.137

yönetimine karşı gelişen yıkıcı muhalefete cevabı yine halkın vereceğini savunan Atay, muhalifleri bozucu, yıkıcı ve baltalayıcı olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁴

Belediye seçimlerinden sonra genel seçimlerin de erkene alınmasıyla DP cephesi yeniden bir kararsızlık yaşamış, belediye seçimlerinde yapıldığı gibi bir boykotun yapılıp yapılmayacağı merak konusu olmuştur.¹⁶⁵ Nitekim seçim tarihinin 21 Temmuz olarak belirlenmesiyle birlikte DP'ye seçim çalışmaları için sadece bir aylık bir süre verilmiş oluyordu. Bu konuya yönelik Cumhuriyet Gazetesi'nden Doğan Nadi'ye bir mülakat veren Celal Bayar, seçimlere katılmaları konusunda kamuoyundan yoğun bir baskı geldiğini, belediye seçimlerinden sonra partiye çok sayıda katılımın gerçekleştiğini ve taşra teşkilatında görev alma taleplerinin arttığını söylemiş, genel seçimlere katılıp katılmayacakları hakkındaki kararı ise yapılacak parti toplantısında vereceklerini belirtmiştir.¹⁶⁶

DP'nin ikinci boykot ihtimali ve Celal Bayar'ın bu söylemi üzerine Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde bir yazı kaleme alan Abidin Daver Bayar'ın sözlerine göndermede bulunarak seçime katılımın sadece bir parti meselesi değil memleket meselesi olduğunu, demokratikleşme ve inkılap yolunda ülkenin ilerlediği böyle bir dönemde seçime katılmama durumunun hayal kırıklığı yaşatacağını söylemiştir. Daver Türkiye'deki tek partili dönemin Almanya, İtalya veya Sovyet Rusya'daki rejimlerle bir olmadığını savunmuş ve çok partili düzene geçişin gecikmesinin temelinde yatan sebeplerin bu ülkelerle aynı olmadığını belirtmiştir. Daver, DP yönetiminin, muhalefetini demokrasi istekleri üzerinden yürüttüğü bir ortamda, seçimlere katılmama durumunun manasız olacağını ima etmiştir. Yine seçimlerin erken alınmasının DP'ye oy açısından pek bir etkisi olmayacağını iddia eden Daver, DP'nin seçimlere iktidara gelme düşüncesiyle girmesinin ihtimal dışı bir hayal olduğunu savunmuştur. Abidin Daver İngiltere'den örnekler vererek, iktidara ulaşmanın belli bir zaman alması gerektiğini, DP'nin henüz bir yıllık bir parti olarak gireceği ilk seçimde iktidara gelme iddiasında bulunmaktan çok muhalefet olmayı hedeflemesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁶⁷ Yine Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin de bu konu üzerinde kaleme aldığı bir

¹⁶⁴ *Ulus Gazetesi*, 11 Haziran 1946, s.1-3

¹⁶⁵ Toker, a.g.e., s.150

¹⁶⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1946, s.1-2

¹⁶⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mayıs 1946, s.1-4

yazıda benzer düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Nadi, “Muhalefetin birinci vazifesi” başlıklı yazısında, meşrutiyetten itibaren ülkede denenen çok partili siyaset denemelerinin başarısızlığının temelinde, asıl amacından uzak hedeflerle kurulan muhalefet partilerinin olduğunu aktarmış; DP’nin de benzer bir konuma düşmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. DP’nin henüz birkaç aylık mazisinin olduğunu, ülkeyi yönetebilecek yeterli tecrübeden uzak olduğunu belirten Nadi, DP’nin önceliğinin iktidarı ele geçirmekten ziyade güçlü bir muhalefet oluşturmak olduğunu, aksi taktirde önceki muhalefet partilerinin yaşadığı benzer sonları yaşayacağını savunmuştur.¹⁶⁸

Bayar’ın Nadir Nadi’ye verdiği mülakatta işaret ettiği toplantıda birçok üst düzey DP mensubu seçimlere girmeme yönünde görüş belirtmiştir. Ancak özellikle taşra teşkilatının katılım konusundaki ısrarı ve partinin meclis dışında kalma ihtimali seçimlere katılma konusundaki görüşün daha ön plana çıkmasını sağlamıştır. Partinin meclis dışında kalmasının yaratacağı muhtemel olumsuz etmenler bu kararda önemli rol oynamıştır.¹⁶⁹ DP yönetimi, bu toplantı sonrası yayınladığı beyannamede, devlet başkanının tarafsız olması gerektiğini vurgulayarak devlet başkanlığıyla parti başkanlığının tek elde toplanmış olmasının diğer partileri zor durumda bıraktığı, devlet imkanlarının muhalefete karşı kullanılarak ciddi bir muhalefetin oluşmasının engellenmeye çalışıldığı ancak bütün bunlara karşın dar bir partililik zihniyetiyle değil ülke menfaatlerini göz önünde tutarak seçimlere katılma kararının alındığını bildirmiştir.¹⁷⁰

DP’nin bu beyannamesi iktidar kanadında büyük tepki çekerken, özellikle Falih Rıfkı Atay’ın Ulus Gazetesi’ndeki yazısı CHP’nin bu konudaki rahatsızlığını net bir şekilde göstermektedir. DP’nin beyannamesinde özellikle muhalefetinin engellemesi ve devlet başkanlığı sorunları üzerinde duran Atay, CHP’nin muhalefeti yok etmekten çok ciddi bir muhalefeti herkesten daha fazla istediğine vurgu yaparak, ciddi bir muhalefetin olmamasının CHP’nin sorunu olmadığını ve böyle bir muhalefete gereken yaptırımı doğrudan doğruya halkın vereceğini belirtmiştir. Atay, Türkiye’de bir demokrasi çağının açıldığını ve bir daha asla kapanmayacağını iddia ederek, muhaliflerin ciddi bir biçimde vazifesini yapamaması durumunda yerlerine daha iyisini yapabilecek kişilerin mutlaka

¹⁶⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1946, s.1-3

¹⁶⁹ Karpaz, a.g.e., s.141

¹⁷⁰ *Vatan Gazetesi*, 19 Haziran 1946, s.1

ortaya çıkacağını söylemiştir. Devlet başkanlığı meselesinde ise Atatürk dönemini işaret eden Atay, daha önceki dönemlerde milletvekilliği yapmış kişilerin devlet başkanlığı konusunu muhalefete geçtikten sonra gündeme getirmelerini samimi bulmamıştır. Seçimlerin yenilenmesi kararının dış politikadaki gelişmelerden kaynaklandığını ve bu karara bahane teşkil etmediğini söyleyen Atay, DP'nin bu dış meseleleri görmezden gelmesinden duyduğu rahatsızlığı şöyle dile getirmiştir: "... Demokrat Parti, bütün bu sebeplerin bahane olduğunu ileri sürmekte nasıl ısrar edebilir? Paris'teki dörtler toplantısından bizim bilmediğimiz iyi haberler mi almaktadır? Yahut inandığı bazı kimselerin kulaklarına hususi müjdelere mi fısıldanmıştır? Milletlerarası anlaşmazlıklar arasında Boğazlar meselesinin başta gelenler olduğunu söyleyen Mr. Bevin, bizim seçim yenileme kararımızı haklı göstermek için mi bu demeçte bulunmuştur? Türkiye'nin de içinde bulunduğu geniş ve nazik bir coğrafya bölgesinin kaderi ortada ve askıdadır. Politika hırsı birtakımlarını böyle bir durumun ihtimalleri üzerinde düşünmek kaygısından uzaklaştırabilir: fakat hiç kimse Türk Milleti'nin dikkatini bu ihtimaller üzerinden çekmek sorumluluğunu üzerinden alamaz. Gene hiç kimse büyükler arası bir anlaşma olmadıkça ve barış kurulmadıkça, bugünkü anlaşmazlığın nasıl gelişeceğini kestiremez. Büyük Millet Meclisi kararlı bir iktidar sağlamak için eline geçen ilk fırsattan bu sebeple faydalanmıştır. Bu küçük tartışmaların çok üstünde, memleket ve milletin varlığını ilgilendiren ve üzerinde daha ciddi durmak ve duruşmak lazım gelen bir davadır..."¹⁷¹

Atay'ın bu tepki dolu yazısına cevaben Vatan Gazetesi'nde bir yazı kaleme alan Adnan Menderes ise, iktidar mensuplarının halkın hürriyetine yönelik sürekli gizli bir tehdit dili kullanmalarına göndermede bulunarak Atay'ın yukardaki yazısında bundan uzaklaşmasını kinayeli bir dille eleştirmiştir. Menderes, iktidarın seçimleri erken tarihe çekmesindeki asıl hedefin muhalefetin gelişmesini engellemekten başka bir amaç taşımadığını iddia etmiştir. Ona göre dış politikadaki gelişmelerin iktidar tarafından aşırı ağır şartlar taşıyormuş gibi gösterilmektedir. Seçim erken tarihte yapılmadığı takdirde ülkenin güya büyük bir tehlikeyle karşılaşma riski bulunmakta, hemen yapıldığında ise bu tehlikelerin azalacağı yönünde bir fikir empoze edilmektedir.¹⁷²

¹⁷¹ *Ulus Gazetesi*, 21 Haziran 1946, s.1-2

¹⁷² *Vatan Gazetesi*, 22 Haziran 1946, s.1-2

Öte yandan DP'nin seçimlere katılma kararı alması, Türk kamuoyunda büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Karara yönelik olarak, Abidin Daver'in Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı şu yorumlar dikkat çekicidir: “Demokrat Parti milletvekili seçimlerine girmeye karar verdi. Daha ileri bir demokrasinin icaplarına uygun olarak teşekkül eden müteaddit karşı partiler arasında, en kuvvetlisi ve en ciddisi olan Demokrat Parti'nin bu kararını, yeni girdiğimiz siyasi hayat bakımından memnunlukla karşılamak lazımdır. Demokrat Parti, bu kararıyla yalnız kendi mensuplarının değil, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de, hiçbir partiye mensup olamayan müstakil ve tarafsızların da, kısaca Türk demokrasisinin, mütekamil batı örnekleriyle eşit bir tarzda gelişmesini isteyen her teşekkülün ve her ferdin arzusuna uygun bir harekette bulunmuştur... Türk milletinin geçirdiği tecrübelerden ve aldığı derslerden sonra eriştiği olgunluk, girdiğimiz müteaddit partili ve ileri demokrasi hayatının memleket için faydalı ve feyizli olacağı ümidini kuvvetlendirmektedir...”¹⁷³

Ahmet Emin Yalman ise Vatan Gazetesi'ndeki köşesinde DP'nin seçime katılma kararını “Kurtuluş Mücadelesi” başlıklı yazısında ele almıştır. Yalman'a göre DP'nin seçime katılma kararı bir fedakârlık örneğidir. Çünkü henüz yakın zamanda yapılmış olan belediye seçimlerinde iktidar mensuplarının adil yarışmamış, devletin gücünü kendi çıkarlarına kullanmış ve her türlü çirkin ve kötü propaganda ile ortamı baskı altında tutarak istediğini almıştır. Nitekim girilecek yeni bir seçimde de şartların pek sağlıklı olmadığı aşıkardır. Bu durumda dürüstlüğünden şüphe edilmesi gayet doğal olacak olan bir seçime DP'nin girmesi bir fedakârlıktır. Yalman bu seçimi bir kurtuluş mücadelesi olarak yorumlarken şu ifadelerle yer vermiştir: “... Bu memlekette bugün bir kurtuluş mücadelesi devam ediyor. Bu mücadele, Demokrat Parti ile Halk Partisi arasında değildir; milletin, kendi mukadderatına sahip ve hâkim olmasını isteyenlerle totaliter bir gidişin gölgesi altında kendi hesaplarına keyfi nüfuz ve imtiyaz sahibi kalmak isteyenler arasındadır. Türk halkı Demokrat Parti'nin arkasından koşmuyor, çünkü bu partiyi keyfi derecede denemeden geçirmiş değildir. Vatandaş gayet sahim bir sezişle ancak şunu istiyor: Memlekette bir değil, en az iki siyasi ekip bulunsun, bunlar milletin güven ve sevgisini kazanmak bakımından daima yarış halinde kalsınlar, filan ve filan şefi veya zümreyi değil, doğrudan doğruya milleti efendi diye tanısınlar, biri icra mesuliyeti

¹⁷³ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Haziran 1946, s.1-3

taşıırken, diğeri gözünü açsın, kusurları görsün, söylesin, prensiplere ve kanunlara azami uyarlığı temine çalışsın. Karşılıklı saygı içinde devam eden bu faaliyetler, müşterek bir gaye uğrındaki iş birliği mahiyetinden hiçbir zaman uzaklaşmasın, umumi hayat için huzur, güven ve ahenk kaynağı olsun...”¹⁷⁴

Falih Rıfki Atay da yine bu kararı olumlu karşılayanlardan olmuştur. Atay, DP’nin seçime katılamamak için partinin yeteri kadar teşkilatlanamadığı yönündeki bahanenin geçerli olmadığını, seçime katılmamanın demokrasi şartlarını gerçekleştirme bakımından bir faydası olmadığı görüşünü paylamış ve DP’nin seçimlere katılarak bu antidemokratik bir görüntü verme ihtimalinden kurtulduğunu söylemiştir.¹⁷⁵

DP’nin bu süreçte yaşadığı kararsızlığın ardından ikinci bir boykot kararından uzak durması parti geleceği açısından büyük önem teşkil etmiştir. Çünkü seçimlere katılmamak, DP siyasetinin son bulması anlamına gelebilirdi. Üstelik meclisteki muhalefet gücünün de ortadan kalkmasına neden olacaktı.¹⁷⁶

2.2.2. Seçim Kararı Sonrası Gelişmeler

2.2.2.1. Partiler Arasında Propaganda Yarışı

Genel seçime gidilen süreçte, partilerin seçim kampanyalarında takınacağı tavır merak konusu olmuştur. CHP merkez idaresi, taşra örgütlerine verdiği talimatla seçim sürecinde çatışmadan ve siyasi gerginliği arttıracak konulardan uzak durulmasını bildirmiştir. Ancak DP, kurulduğundan beri uyguladığı şiddetli eleştiri ve suçlama dolu yönteminden vazgeçmeyeceğini daha o gün belli ederek “Müdahale Baskı ve Usulsüzlük Belgeleri Mahalli Seçimler” başlıklı bir broşür çıkarmış ve seçim sürecinde kullanacağı yöntemi ortaya koymuştur.¹⁷⁷

DP seçimlere katılma kararının ardından elindeki kısa süreyi olabildiğince verimli kullanarak seçim hazırlıklarına başlamıştır. Bu aşamada ilk mesele Fevzi Çakmak’ın durumu olmuş ve Çakmak’ın hangi partinin saflarında yer alacağı konusu üzerinden CHP ve DP arasında bir rekabet ortaya çıkmıştır. Çakmak CHP’nin çağrısına

¹⁷⁴ *Vatan Gazetesi*, 17 Haziran 1946, s.1

¹⁷⁵ *Ulus Gazetesi*, 18 Haziran 1946, s.1

¹⁷⁶ Ahmad, a.g.e., s.32

¹⁷⁷ Ahmad, a.e., a.y.

“Ben askerim. Mecliste işe yaramam. Ben memlekete cephede hizmet edebilirim. Meclise girip de Kâzım Karabekir’in vaziyetine düşmek istemem” şeklinde cevap verirken, daha sonra DP cephesiyle görüşmeleri sonrası DP listesinden bağımsız olarak girme kararı almıştır.¹⁷⁸ Fevzi Çakmak’ın bu kararı özellikle DP cephesinde büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Çakmak, bu kararının ardından Vatan Gazetesi’ne verdiği demeçte şu ifadeleri kullanmıştır: “Hiçbir teşvik eseri olmadan milletin bağrından gelen bu tezahürü, vazifeye davet telakki ederek bunun karşısında ancak kabul ve icabını düşünebilirim, bunu arzulayan sayın seçmenlere teşekkür borçluyum. Duyduğum memnuniyet ise büyüktür... Tek partili idarenin her tarafta iyi görülmediği hakikati ile karşı karşıya bulunuyoruz. Türlü tesirler altında demokratik bir idarenin bütün icaplarını yerine getirmek kaçınılmaz bir vazife oldu. Demokrat Parti’nin bu vazifeyi takdir ederek her şeye rağmen üzerine alması cidden bir fedakârlık ve vatanperverlik eseridir...”¹⁷⁹

Fevzi Çakmak’ ı kendi tarafına çekmeyi başaran DP, seçim çalışmaları için Adana gezisi başlangıç olarak belirlenmiş ve Celal Bayar 29 Haziran 1946’da Adana’da seçmenlerle buluşmuştur. Halk Bayar’ı, “Yaşa babamız, kurtar bizi babamız!.. Var ol İstiklal Harbi’nin kahraman Galip Hoca’sı!” şeklinde tezahüratlarla karşılamıştır.¹⁸⁰ Bayar burada yaptığı konuşmada şu sözleri sarf etmiştir: “Biz ne komünist kırıntısı ne faşist çömezi ne de mütareke devrinin Sait Mollasıyız... Bu memleketin öz evlatlarıyız ve yalnız millet için çalışıyoruz...”¹⁸¹ Bayar’ın nutkunda beliren millet vurgusu, DP’nin seçim afişlerine de yansımış ve afişlerde “Yeter, söz milletindir!” sloganına yer verilmiştir.¹⁸²

Celal Bayar’ın Adana ziyareti sonrası bir yazı kaleme alan Atay, Bayar’ın Atatürk’ten sıklıkla bahsetmesinden ve sanki Atatürk sonrası dönemde hiç halkın istekleri yerine getirilmemiş gibi konuşmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve Atatürk üzerinden yapılan siyasetin getireceği olumsuz durumu ve Demokrat Parti’nin amacını şöyle özetlemiştir: “Şimdi basında ve parti merkezinde çalışan Atatürk’ün sayılı düşmanları da acaba bu görüşte Celal Bayar’la oydaş mıdır? Bununla beraber Atatürk’ün hatırasını rahatsız etmemek ve onun adını hiçbir zaman günün politika kavgaları içine

¹⁷⁸ Toker, a.g.e., s.160-161

¹⁷⁹ *Vatan Gazetesi*, 30 Haziran 1946, s.3

¹⁸⁰ Toker, a.g.e., s.163-166

¹⁸¹ *Vatan Gazetesi*, 30 Haziran 1946, s.1

¹⁸² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.63

sokmamak fikrine bağlı kalarak ne bu sualin cevabını arayacağız ne de hemen aklımıza gelen birçok sualleri ortaya atarak Celal Bayar'ı içinden asla kurtulamayacağı çetin çıkmazlar içine sürükleyeceğiz... Demokrat Parti'nin tek bir fikir etrafında gönüllü devşirmeye başladığını görüyoruz. Bu fikir Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını yıkmaktan ibarettir... Onlar kin ve öç nöbeti ile yanıp tutuşmaktadırlar. Hele bir defa Cumhuriyet Halk Partisi'ni yaksınlar, kendileri de onun enkazı altında kalmışlar, umurlarında bile değildir..."¹⁸³

Partiler arasında üye ve milletvekili yarışı ise farklı stratejiler üzerinden sürmüştür. CHP'den aday olmak isteyen kişiler, koz olarak DP'yi kullanmışlar ve DP'den teklif aldıklarını öne sürerek partiye alınmaları konusunda baskı yapmışlardır. DP ise teşkilatlanma sürecin her bölgeden aday çıkarmayarak, belli başlı isimlerin meclise girmesi için çaba göstermiştir. Ağrı, Hakkâri, Mardin, Van, Gümüşhane ve Kars gibi özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerindeki şehirlerde aday göstermeyip sadece temsilci bulundurma kararı alan DP yönetimi, kendisi için önemli olan bazı kişileri birkaç ilde aynı anda aday göstermiştir. Örneğin Fevzi Çakmak Ankara, İstanbul, İzmir ve Erzurum; Celal Bayar, Bursa, İstanbul ve İzmir; Adnan Menderes, Aydın, Kütahya ve Manisa; Refik Koraltan ise İstanbul, Hatay ve İçel illerinden aday gösterilmiştir. Dolayısıyla DP bu süreçte iktidara değil muhalefeti hedeflemiş ve 351 milletvekili adayı göstermiştir. Bu durumda DP'nin tüm adayları seçimi kazansa bile CHP'nin 114 sandalyesi garanti olmuştur.¹⁸⁴ DP'nin belli adayları birkaç şehirde aynı anda aday göstermesine karşı Atay şu tepkiyi vermiştir: "... Şimdi hepiniz hükmediniz inhisarcı parti hangisi? Refik Koraltanlar, Fuat Köprülüler, hatta Emin Sazaklar, hepsi ya iki ya üç-dört yerden aday! Liderleri Celal Bayar da öyle! Bu, hiçbir memleketin seçim tarihinde görülmemiş bir şeydir. Cumhuriyet Halk Partisi kazanıp kaybetmek ihtimalini hiç düşünmeyerek bakanlarını yerlerinde bırakmış ve hiç kimseyi iki yerden aday göstermemiştir. Acaba bu kadar demokrat olduklarını iddia eden bu zatlar, ille kazanmak, asla kaybetmemek için, neden kendi partilerindeki başka adayların haklarını almışlardır? Şimdi siz hükmediniz inhisarcı parti hangisi? ..." ¹⁸⁵

¹⁸³ *Ulus Gazetesi*, 4 Temmuz 1946, s.1-2

¹⁸⁴ Toker, a.g.e., s.169-171

¹⁸⁵ *Ulus Gazetesi*, 19 Temmuz 1946, s.1

Bu teşkilat mücadelesiyle birlikte ortam gerilmiş ve çeşitli bölgelerden partililer arasında cereyan eden olaylara yönelik haberler yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle Vatan ve Yeni Sabah gazeteleri, CHP aleyhine birçok haber yaparak kamuoyunda DP'liler üzerinde oluşan baskıya dikkat çekmeye çalışmıştır. Vatan Gazetesi'nde yayınlanan çeşitli haberlerde bir nahiye müdürünün DP'yi destekleyenlerin sürgün edileceğini söylediği, bir milletvekilin ise Demokrat Parti için “Onlar düşmanla birleşip memleketi satmak istiyorlar. Onları ezeceğiz” şeklinde söylemlerde bulunduğu¹⁸⁶ bir CHP milletvekilinin bir köyü ziyareti esnasında köylünün ona “Yirmi seneden beri neredeydiniz? Bizi yeni mi öğrendiniz?” şeklinde sitem ettiğini,¹⁸⁷ İzmir'de eli bıçaklı sabıkalı bir gurubun CHP lehinde çalışmak üzere görevlendirildiği¹⁸⁸ ve bu kişilerin DP destekçilerini bıçakla yaraladıkları ve bir seçim mücadelesinden ziyade ölüm kalım meselesi yaşandığı¹⁸⁹ gibi muhtelif haberler yayınlanmıştır. Yeni Sabah Gazetesi ise Uşak, Bursa, Manisa, Çankırı, Kırklareli ve Hatay gibi çeşitli illerde DP'lilere yönelik baskıya ve CHP temsilcilerine karşı halkın gösterdiği tepkilere yer verilmiş, DP adaylarına yönelik ise yoğun ilgi ve sevginin bulunduğuna yönelik haberler yayınlanmıştır.¹⁹⁰ Yine Yeni Sabah Gazetesi'ne yer alan “İş Nihayet Zorbalığa Döküldü” manşetli haberde, çeşitli illerdeki vali ve kaymakamların yoksul halktan zorla para topladığı, tehditlerde bulunduğu ve kolluk kuvvetlerini bu amaçla kullandığına dair iddialara yer verilmiştir.¹⁹¹ Özellikle köylü kesimin CHP temsilcilerine yönelik eleştirilerine yer veren gazete, CHP adaylarının halka toprak vaatlerinde bulunduklarını, Atatürk ve İnönü isimlerini propagandalarında kullandıklarını, ancak köylü halkın “Bizim taşımız toprağımız bize yeter, siz kendi apartmanlarınızı düşünün, Atatürk ile İnönü'yü propaganda aleti etmeyin.” Şeklinde tepki gösterdiklerini aktarmıştır.¹⁹² Buna karşılık Ulus Gazetesi ise DP içerisinde yaşanan istifaları haber yapmış, parti propagandasını beğenmeyen DP üyelerinin CHP'ye geçiş yaptığını ileri sürmüştü,¹⁹³ parti teşkilatlarındaki kişilerin kendilerinin inanmadıkları bir davayı halka inandıramayacakları iddia

¹⁸⁶ *Vatan Gazetesi*, 2 Temmuz 1946, s.1-3

¹⁸⁷ *Vatan Gazetesi*, 5 Temmuz 1946, s.1-3

¹⁸⁸ *Vatan Gazetesi*, 8 Temmuz 1946, s.1

¹⁸⁹ *Vatan Gazetesi*, 9 Temmuz 1946, s.1

¹⁹⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 5 Temmuz 1946, s.1-2

¹⁹¹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 6 Temmuz 1946, s.1-3

¹⁹² *Yeni Sabah Gazetesi*, 10 Temmuz 1946, s.1

¹⁹³ *Ulus Gazetesi*, 1 Temmuz 1946, s.1

edilmiş¹⁹⁴, DP teşkilatları tarafından şiddetli tehdit, tahrik ve iftiraların olduğu, milli mücadeledeki asker kaçaklarının ve eşkıyaların parti teşkilatlarında başkanlık yaptıkları¹⁹⁵ yazılarak DP'nin itibarsızlaştırılma çabasına girilmiş ve CHP iktidarında Ankara'nın gelişimini gösteren fotoğraflar yayınlarak¹⁹⁶ hükümetin doğru yolda olduğu izlenimi vermeye çalışmıştır.

Bu gelişmeler çerçevesinde, 10 Temmuz 1946'da bir beyanname yayınlayan DP yönetimi, seçim sürecinde propaganda yapmalarına yeterli müsaadenin verilmediğinden dem vurmuş ve yaşanan haksız uygulamalar hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: “İktidar partisi ne pahasına olursa olsun, muhalefete yer vermemek kararındadır. Uğradığımız yasa dışı davranışların meydana getirdiği ciddi durum karşısında, baskılardan ve bunların doğuracağı sonuçlardan korunmak amacıyla seçimlerden çekilmek hatıra gelirse de böyle bir davranışta bulunmamayı ulusal çıkara daha uygun buluyoruz...”¹⁹⁷ İşte bu beyannameye rağmen yurdun çeşitli yerlerinden DP'lilere yönelik baskılar, zabıta olayları ve devlet yetkililerinin taraflı tutumlarında bir değişim olmamıştır.¹⁹⁸

Ulus Gazetesindeki köşesinde bu beyannameye değinen Atay, DP'lilerin şikayetlerinin yersiz olduğunu ve devlet yetkililerinin propaganda konusunda herhangi bir haksız muamelede bulunmadığını belirtmiş ve aksine propagandacıların birkaç ilde irticai söylemlerde bulunduğunu, eğer DP iktidara gelirse Kur'an yazısının okullarda okutulacağını yaydıklarını söylemiştir. Atay, propagandacıların muhalefet partisi hilafet partisidir söylemlerinde bulunduğunu da iddia ederek DP teşkilatını eleştirmiştir.¹⁹⁹

Yeni Sabah Gazetesi başyazarı Cemalettin Saraçoğlu, hükümetin seçime yönelik baskı politikasına yönelik “Ne olacak böyle?” başlığıyla yayınladığı yazısında, devlet yetkililerinin tarafsızlığını kaybederek CHP lehinde çalışmalar yapmalarını eleştirmiş, İzmir ve Bursa başta olmak üzere birçok şehirde memur, vali ve polislerin CHP'ye destek mahiyetindeki hareketlerinden bahsetmiştir. Saraçoğlu devlet memurlarının bu durumunu ise şöyle yorumlamıştır: “... Memleketimiz için en büyük bir imtihan devri açılmıştır.

¹⁹⁴ *Ulus Gazetesi*, 3 Temmuz 1946, s.4

¹⁹⁵ *Ulus Gazetesi*, 7 Temmuz 1946, s.4

¹⁹⁶ *Ulus Gazetesi*, 13 Temmuz 1946, s.4

¹⁹⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.62-63

¹⁹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1946, s.1-3

¹⁹⁹ *Ulus Gazetesi*, 12 Temmuz 1946, s.1

Olgunluk ve demokrasiye liyakat derecemiz bu suretle iç ve dış aleme ispat olacaktır. Böyle tarihi bir zamanda memleketin en aydın elemanları olan, yüksek bir terbiye ve tahsil görmüş bulunan memurların vazifeleri icaplarının hudutlarını aşmamaları çok lazımdır. Türkiye’deki büyük inkılaplarda ön ayaklık eden ordu ve yüksek memur tabakası olmuştur. Bu da tabiidir. Çünkü memlekette en münevver zümre bunlardır. Şimdi en geri ve iptidai baskı usulünün memurlar zümresi arasından çıkması memleket hesabına cidden teessürle kaydedilecek bir keyfiyettir. Millete rehberlik ve meşalelik edeceklerin bu kadar rol değiştirmelerini insaf ve izana sığdırmak müşküldür. Hükümeti partilerin boğuşması üstünde tarafsızdır. O ancak kanunun emirlerini harfi harfine tatbikle mükelleftir. Terazii hiçbir tarafın lehine veya aleyhine kaydırmamalıdır ve kaydıramaz. Partilerin iktidarda nöbet değiştirmeleri bir valiyi, bir kaymakamı veya bir jandarmayı neden bu kadar ilgilendirsin ve hareketlendirsın? Onlar bu veya şu kabinenin aylıklı adamları değiller ki...”²⁰⁰ Saraçoğlu, bu konuya yönelik yayınladığı başka bir yazısında ise DP temsilcilerine yönelik getirilen birtakım eleştirilere yanıt vermiş, DP’ye atfedilen sandalye merakının aslında CHP’li vekil ve bakanlarda olduğunu, bu kişilerin sandalyelerine çakılmış gibi yapıştıklarını ve bu durumlarını muhafaza edebilmek için birçok baskı ve hile yöntemine başvurduklarını iddia etmiştir. Saraçoğlu bu iddiasını daha da somutlaştırarak sağlık bakanı Sadi Konuk’un seçimleri kazanmak için gerektiğinde kanlarını bile akıtacağını söylediği yönünde bilgilere yer vermiştir. Saraçoğlu mevki sahiplerinin bu demokrasi sürecindeki tavırlarını şu sözlerle özetlemiştir: “... Önce ne rahattık, Râna Tarhan’ın müstakil grubu ile pek âlâ vaktimizi hoş geçiriyorduk. Şimdi şakadan samimi demokrasiye geçmek ister göründük, fakat daha ilk adımda sandalyelerin sarsıldığını görünce sayım suyum yok demek istiyoruz. Bari bunu olsun açıkça söyleyelim de boş yere vatandaşlara zulüm ve eziyet yapılmasın!”²⁰¹

Ahmet Emin Yalman ise seçim yarışında CHP’nin tüm devlet imkanlarını kendi lehinde kullanmasından duyduğu rahatsızlığı şöyle dile getirmiştir: “... Kanun bakımından hiçbir vatandaşın diğer bir vatandaşa, hiçbir partinin diğer bir partiye imtiyazı yoktur. Böyle olduğu halde Halk Partisi’ne mensup iktidar mevkii, kendisine emanet olan bütün memleket vasıtalarına inhisar şeklinde tasarruf ediyor. Bütün kanunî prensipleri pervasızca çiğneyerek devleti temsil eden valileri, her sınıf memurları, her manasıyla

²⁰⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 16 Temmuz 1946, s.1-3

²⁰¹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 15 Temmuz 1946, s.1-3

umumi hayatın emniyet ve asayişini muhafaza ile mükellef olan polis ve jandarma teşkilatını, halkı adamları olan belediye mensupları ve muhtarlar; güya partiye bağlı ajanlar imişler gibi kendi lehine, aynı haklara sahip ola diğer Türk vatandaşlarının da aleyhine kullanıyor. Bunu yapmakla memleketi otorite mefhumunu ne kadar çirkin bir şekilde baltaladığını, ne kadar fena ihtimallere yol açtığını göremiyor. Sonra mesela radyo gibi bir neşir vasıtasını kendi keyfine kullanıyor. Böyle bir hareketin çirkinliğini de fark etmiyor... Halk Partisi, afişlerini maarif vekaletine ait olan ve hariçten hususi iş almayan bir resmi matbaada basabiliyor, memleketin birçok yerlerinde vilayetlerin makam otomobilleri parti müfettişlerinin emrinde bulunuyor. Ankara’da seçim mücadelesi için kapı kapı dolaşan bakan bayanları, vekaletlerin makam otomobillerini kullanmaktan çekinmiyorlar...”²⁰² Yalman, iktidar tarafının bu uygulamasının gerekçesini ise şöyle açıklıyor: “... Bunlar için; demokrasi, hürriyet, feragat, memleket hizmeti boş laflardır. Esas olan nokta; kendilerini iktidar inhisarına sahip kalmalarından ibarettir...”²⁰³ Yalman, hükümetin yaptığı uygulamaları Rusya’daki uygulamalara benzeterek, bu durumun tam manasıyla bir istibdat olduğunu iddia etmiş ve şöyle devam etmiştir: “... Görülüyor ki iktidar hırsı yüzünden gözleri dönen bir avuç insan; Türk milletinin haklarını hiçe saymaya, anayasayı apaçık ihlal etmeye kalmışlar ve böylece kendi buyurma zevklerini milletin varlığının, hakkının ve hayatî menfaatlerinin çok üstünde tuttuklarını bütün alemin huzurunda açığa vurmuşlardır. Her memlekette bu nevi insanlar zuhur edebilir. Bir diktatörlük rejiminin tasfiyesi sırasında menfaatlerini ve iktisadlarını diktatörlüğün nikaplı bir surette devamında görenlerin az çok mukavemet göstermeleri normal diye karşılanabilecek bir gelişmedir...”²⁰⁴

Yalman’ın bu yazısına cevap olarak Ulus Gazetesi’ndeki köşesinde bir yazı yayınlayan Falih Rıfkı Atay, hükümet uygulamalarının Rusya’daki baskı rejimine benzetilmesine sert tepki göstermiş, Türkiye tarihinde bu kadar yoğun, kontrolsüz ve iftiralarla dolu bir muhalefetin bu kadar soğukkanlılıkla karşılandığı bir dönem olmadığını belirtmiştir. Atay, hükümetin istibdat idaresiyle alakası olmadığını şu örneklerle açıklamıştır: “... Bugün bu memlekette ne varmış biliyor musunuz? Rusya’dakine benzer istibdat! Acaba bunu yazan gazete Amerika’da mı çıkıyor? İstibdat,

²⁰² *Vatan Gazetesi*, 6 Temmuz 1946, s.3

²⁰³ *Vatan Gazetesi*, 11 Temmuz 1946, s.1

²⁰⁴ *Vatan Gazetesi*, 12 Temmuz 1946, s.1-3

her şeyden önce gazeteyi susturur. Ellinci maddeyi kaldırmaz; koyar. İstibdat şikâyet ettirmez. İstibdat tek dereceli seçim kanunu yapmaz. İstibdat, kendi eli ile kendi meclisi ile, kendi iradesi ile demokrasi hürriyetlerinin yerleşmesine ve gelişmesine çalışmaz. İstibdat, bütün memleket zekâlarını çatıları altına toplayan üniversitelere kendi kendilerini idare etmek hakkı vermez. İstibdat, halk hakemliği yeter, diye tanınmış millet düşmanlarının dahi inkılap şereflerine karşı savaşmasına göz yummaz...’’²⁰⁵

Seçim yarışının en gergin safhasına ulaştığı bu dönemlerde adeta iki zıt kutba ayrılan Türk basınında karşılıklı tartışma ve suçlamaların ardı arkası kesilmemiştir. Bu süreçte en sağduyulu görüntüyü ise Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver’in verdiğini görmekteyiz. Abidin Daver bu dönemde kaleme aldığı iki yazısında, seçim sürecinde özellikle siyasetçilerin takındığı tavrı eleştirmiş; siyasilerin herhangi bir gelecek vaadinde bulunmak yerine sadece birbirlerine karşı çeşitli suçlamalar, yalan haberler yayarak propaganda yapmalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Daver’e göre seçimi kazanmanın yolu kavga değil, bir beklenti ve arayış içerisinde olan halka geleceğe yönelik çıkış yolları göstermektir. Siyasetçilerin seçimlere sadece menfi değil müspet olarak da yaklaşması gerektiğini anlatan Daver, dün yapılanı unutarak veya gelecekte yapılacakları umursamayarak bir seçim mücadelesi verilemeyeceğini ileri sürmüştür. Abidin Daver, sağduyulu seçmenin de oy verirken kararını bu kavgalara göre değil, faydalı gördüğü vaatlere göre davranması gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁶ Türk siyasi tarihinden örnekler veren Daver, 1908’den itibaren yaşanan gergin seçim ortamlarının ülkenin dış politikada yaşadığı olumsuz sonuçlar üzerinde büyük etkisinden söz etmiş, Balkan Savaşları ve Trablusgarp Savaşı dönemlerinde Türk siyasetinin kendi iç kavgaları yüzünden dış sorunlarla ilgilenemediğini hatırlatmıştır. Bütün bu olumsuz örneklerden ders çıkarılması gerektiğini belirten Daver, siyasi gerilimin daha fazla şiddetlenmeden ve yıkıcı bir hal almadan bi an önce siyasilerin itidale bürünmeleri gerektiğini vurgulamıştır.²⁰⁷

Bu tartışma ortamı içerisinde, Adnan Menderes ve Celal Bayar, İzmir, Aydın ve Balıkesir ve Bursa gibi merkezlerde kalabalık halk kitlelerine karşı konuşmalar yapmışlardır. Celal Bayar, İzmir’deki konuşmasında, ülkenin yeni bir demokratikleşme

²⁰⁵ *Ulus Gazetesi*, 14 Temmuz 1946, s.1

²⁰⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Temmuz 1946, s.1-3

²⁰⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 1946, s.1-3

dönemine girdiğini ve bu dönemin oldukça zorlu imtihanlara sahne olduğunu belirtmiş, bu zor durumun temelinde iktidarın geciktirme çabalarının olduğunu ileri sürmüştür. Milli iradenin tam manasıyla sağlanmasının yolunun vatandaşlara tam teminat altında dokunulmaz siyasi hakların sağlanmasının yattığını belirten Bayar, Türk halkının artık bu siyasi olgunluğa eriştiğini ancak iktidar partisinin tüm devlet imkanlarını kullanarak ve hatta anayasayı ihlal ederek bu olgunluğun karşılığını veremediğini dile getirmiştir. Bayar hükümetin bu tutumuyla halk iradesinin karşısında yer aldığını da sözlerine eklemiştir.²⁰⁸ Aydın'da ise sözü Adnan Menderes almıştır. Menderes, hemşerilerine, meclisteki demokrasi mücadelesini anlatmış, partinin seçim sürecinde yaşadığı zorluklara değinmiş, hükümetin kendilerini demokratik manzarayı tamamlayan bir süsten ibaret gördüğünü söylemiştir. DP'nin bir lütufla kurulmadığını, kukla bir parti olmadığını anlatan Menderes, güç kazanmaları karşısında, iktidarın iftiralarına maruz kaldıklarını, seçimlerin öne çekildiğini ve CHP'nin seçimi kazanması için her türlü çareye başvurulduğunu dile getirmiştir.²⁰⁹

DP tarafının bu çalışmalarına karşılık olarak CHP'de ise Şükrü Saraçoğlu ve İsmet İnönü'nün seçim nutukları ön plana çıkmıştır. Saraçoğlu, Temmuz 1946 tarihli radyo konuşmasında, ülkenin yakın geçmişine değinerek Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşananları aktarmış, ülkenin kuruluşunda CHP'nin rolüne değinmiştir. Ardından partinin 6 ilkesi üzerinde duran Saraçoğlu, bu ilkeler ışığında yapılan ekonomik ve sosyal atılımları anlatmıştır.²¹⁰

Saraçoğlu bu konuşmasında daha ziyade parti ve hükümet işleri üzerine yoğunlaşırken, iç siyasi duruma değinmemesi dikkat çekicidir. Bu eksikliği dolduran isim ise elbette İsmet İnönü olmuştur. İnönü, seçimlere 4 gün kala verdiği beyannamede ülke içerisinde gelişen devlet başkanlığı tartışmalarına değinmiş ve partili cumhurbaşkanı olması dolayısıyla yapılan eleştiriler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. İnönü kendi durumunun anayasal bir mesele olduğunu ve ilerde bu durumun değiştirebileceğini belirtmiş ve cumhurbaşkanının genel seçimlerden bağımsız olarak yapılabileceğini işaret etmiştir. Muhaleflerin üzerinde durduğu köy okulları konusuna değinen İnönü, köylerdeki eğitimden vazgeçilemeyeceğini, bu mevzuda köylüye verilen yükün de hafifletilmesinin

²⁰⁸ *Vatan Gazetesi*, 16 Temmuz 1946, s.4

²⁰⁹ *Vatan Gazetesi*, 18 Temmuz 1946, s.1-3

²¹⁰ *Ulus Gazetesi*, 9 Temmuz 1946, s.1-5

hükümetin vazifesi olduğunu dile getirmiştir. CHP'ye muhalefetin temelini oluşturan Toprak Kanunu'na da değinen İnönü, bu uygulamayla büyük toprak sahiplerinin tepkilerini çektiklerini, ancak dertlerinin iktidarda kalmak değil, memleketin geleceğinin düşünmek olduğundan bu tepkiyi göze aldıklarını belirtmiştir. İnönü seçim sürecinde kendisi ve partisine yapılan ağır hücumlara karşı kırgınlık duymayacağını ve bu sinirin seçimlerden sonra yatışacağına inandığını söylemiş ve sözlerini şöyle tamamlamıştır: "... Kadın ve erkek aziz vatandaşlarım! Bana ve başkanlık ettiğim şerefli partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirsiniz, memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarılar elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir..."²¹¹

2.2.2.2. Ankara Cinayeti Davası

Ülkedeki gergin seçim ortamı içerisinde yaşanan bir başka gelişme ise gündeme yeni bir mesele daha getirmiştir. Kamuoyunda "Ankara Cinayeti" olarak bilinen ve Neşet Naci Arzan adında ünlü bir doktorun, muayenesinde öldürülmesi üzerine görülen cinayet davasına, Genelkurmay başkanı Kâzım Orbay'ın oğlu Haşmet Orbay ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın adları karışmış ve hükümet bu konuda oldukça zor duruma düşmüştür.

Cinayet davası ilk etapta cinayeti işlediğini itiraf eden ve Haşmet Orbay'ın okuldan arkadaşı olan Reşit Mercan üzerinden ilerlemiş, Mercan'ın itirafı ve tanıkların ifadeleri çerçevesinde, Mercan'ın 20 yıl ağır hapisle cezalandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Reşit Mercan'a cinayette kullandığı silahı temin etmek suçundan da Haşmet Orbay'a 1 yıl hapis cezası verilmiştir. Mercan'ın ifadesinde Vali Tandoğan, savcı ve emniyet personelleriyle cinayetten sonra bir araya geldiğini söylemesiye kamuoyunda büyük tepki yaratmıştır. Gazete sütunlarında cinayete yönelik haberler geniş yer kaplarken bir taraftan da mecliste bu konuya yönelik şiddetli eleştiriler yapılmıştır. Bu konuda ön plana çıkan isim ise Hikmet Bayur olmuş ve meclise verdiği önergede Ankara Valisi'nin sanıkla görüşmesi üzerinde durarak Adalet Bakanlığı'nı eleştirmiştir. Kamuoyunda davaya yönelik oluşan olumsuz algı ve dava sürecindeki çelişkili ifadelerin

²¹¹ *Ulus Gazetesi*, 18 Temmuz 1946, s.1-2

etkisiyle, dava kararı Yargıtay tarafından bozulmuştur. Böylece dava, Ankara'dan Bolu'ya taşınarak yeniden görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte Reşit Mercan önceki ifadeleri reddederek cinayeti arkadaşı Haşmet Orbay'ın işlediğini ve suçu kendisinin üstlendiğini söylemiştir. Mahkeme bu itiraflar çerçevesinde Tandoğan'ın tanık sıfatıyla ifadesine başvurmuştur. Tandoğan ifadesinde Reşit Mercan'ı suçlamaya devam etse bile, diğer tanıkların ifadeleri ibreyi Haşmet Orbay'a çevirmiştir. Neticede Tandoğan mahkemeye ifadeye çağırılması sebebiyle derin bir bunalım içine girmiş ve o gece intihar ederek yaşamına son vermiştir. Tandoğan'ın intiharı, farklı kesimlerden farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bir kesim bu intiharın altında bir çapkınlık olayının yattığını iddia ederken, bir kesim ise intiharı yaklaşan seçimlerin kaybedileceği endişesine bağlamıştır.²¹² Tandoğan intihar etmeden önce yakın çevresine “Şerefime karşı devam eden taarruzlardan kendimi namusuma tecavüz edilmiş sayıyorum” şeklinde sözler söylemiştir.²¹³

Seçim arifesinde başlayan ve seçim sonrasına kadar devam eden bu olay, hükümeti oldukça güç duruma sokmuş, meclisteki muhaliflerin ve kamuoyunun bu olayın aydınlatılması için yoğun baskısı olmuştur. İktidarın bazı şeylerin üstünü kapattığına dair söylentilerin artması ve devlet görevlilerinin olayda etkin rol oynamış olmaları, davanın Ankara'da görüşülmesi sırasında yüzeysel olarak görülmüş olması devlete olan güveni zayıflatmıştır. Bu güven problemi neticesinde başbakan Şükrü Saraçoğlu, 26 Temmuz 1946 tarihinde, Kâzım Orbay ile bir görüşme yaparak, dava sürecinin getirdiği sıkıntıları aktarmış ve istifasını istemiş ve Orbay aynı gün istifasını vermiştir. Orbay'ın yerine ise Orgeneral Salih Omurtak getirilmiştir.²¹⁴

Girilen gergin seçim ortamında CHP adına oldukça sıkıntı verici bir gelişme olan bu dava, şüphesiz ki seçimler öncesinde muhalefetin elini daha da güçlendirmiştir. Dava sürecinde yaşanan hukuksuz uygulamalar ve davanın ucunun hem bir valiye hem de genelkurmay başkanına kadar uzanması, sürecin kamu vicdanı üzerindeki etkileri, CHP için seçimler öncesinde ayrı bir olumsuz durum oluşturmuştur.

²¹² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.56-59

²¹³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 10 Temmuz 1946, s.1

²¹⁴ *Vatan Gazetesi*, 31 Temmuz 1946, s.1-5

2.2.2.3. Seçimlerin Yapılması ve Sonuçları

Temmuz 1946'ya gelindiğinde Türkiye'de ilk defa tek dereceli ve gerçek anlamda çok partili bir seçim yapılmıştır. Her ne kadar gergin bir süreç yaşanmış olsa da seçim günü gazete manşetlerinde sağduyu ve bilinç mesajları yere almıştır. Gazeteler halkı seçime gidip demokratik hakkını kullanmaya çağırırken bir taraftan da oyunu verirken dikkatli düşünmesi yönünde telkinlerde bulunulmuştur.

Muhalef basından Vatan Gazetesi, manşetinde halkı vatandaşlık hakkını kullanırken vicdanlı ve özgür olmaya çağırırken²¹⁵ Yeni Sabah Gazetesi'nde ise, seçimden bir gün önce manşetinde "Memleketi dededen kalma bir çiftlik gibi idare edenleri tekrar başında görmek istemiyorsan, reyini dürüstlüklerine inandığın, ihtirassız ve alnı pak kimselere ver." ifadesine yer verilmiştir.²¹⁶ Seçim günü ise paylaşılan görselde iki partinin isimlerinin altına birtakım kavramlar yazılarak, halkın tam olarak neye oy verdiğini kendi bakış açılarından görmeleri istenmiştir. Bu görselde CHP adının altında "Etek öpmek, kavuk sallamak, para vurmak, sandalye kapmak, kul olmak, iş bulmak, göze girmek, satılmak fakat mebus olmak" gibi ibarelere yer verilirken; DP'nin altında ise "mimlenmek, gözden düşmek, işinden olmak, dövülmek, sövülmek, atılmak, lekelenmek, sürünmek fakat hür olmak" şeklinde kelimelere yer verilmiş ve "Beğen, beğendiğini seç!" diyerek halka tavsiyede bulunulmuştur.²¹⁷

Ulus Gazetesi ise tek dereceli seçim ve Atatürk vurgusu yaparak şu cümlelere yer vermiştir: "Batan bir güneşten bir gece sonra doğan güneş nasıl aynı güneşe Atatürk'ten sonra millet ve parti bayrağını eline alan İnönü de aynı önderdir. Onun şerefli partisinin bayrağı üzerinde parıldayan altı ok, geleceğimizin başarılı yollarına ışık saçar..."²¹⁸

Seçimlere gidilirken seçim sonuçlarından ziyade asıl tartışma konusu şüphesiz ki seçim güvenliğinin sağlanıp sağlanamaması olmuştur. Nitekim henüz seçimlere yakın bir tarihte yürürlüğe giren 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre yapılan bu seçimlerde iki önemli eksiklik göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi seçim gizliliğinin sağlanamamasıyken diğeryse seçim sonuçlarını olduğu gibi açıklayacak ve denetleyecek

²¹⁵ *Vatan Gazetesi*, 21 Temmuz 1946, s.1

²¹⁶ *Yeni Sabah Gazetesi*, 20 Temmuz 1946, s.1

²¹⁷ *Yeni Sabah Gazetesi*, 21 Temmuz 1946, s.1

²¹⁸ *Ulus Gazetesi*, 21 Temmuz 1946, s.1

bir mekanizmanın bulunmamasıdır. Bunun yanı sıra il ve ilçelerde oluşturulan seçim kurullarının ve seçim bürolarının da tamamen belediye kontrolünde olması CHP'nin seçimleri doğrudan kendi kontrolünde tutması anlamı taşımıştır.²¹⁹

Bu şartlarda gerçekleştirilen seçimler sadece DP ve CHP'nin güdümünde gerçekleşmiş, özellikle büyük şehirlerde kıyasıya bir mücadele yaşanmıştır. Bu iki parti dışında kalan diğer küçük partiler ise seçimlerde bir yankı uyandıramamıştır. Milli Kalkınma Partisi, seçimlerden sonra başta Nuri Demirağ olmak üzere birçok kurucu üyesinin partiden uzaklaşmasıyla birlikte bölünmüş ve dağılmıştır.²²⁰

Seçim sonuçlarına yönelik olarak ise daha seçimler devam ederken iki taraftan da seçim sonuçlarına yönelik manipüle edici haberler yayınlanmaya başlamıştır. Daha seçimlerin ertesi günü, Vatan ve Ulus Gazeteleri tek taraflı seçim sonuçları yayınlamaya başlamış, Vatan Gazetesi birçok Anadolu ilinde ve İstanbul'da seçimleri DP'nin kazandığını iddia ederken²²¹ Ulus Gazetesi ise CHP'nin büyük çoğunluk alarak seçimi kazandığını duyurmuştur.²²² Yine Yeni Sabah Gazetesi, Demokrat Parti'nin yüzde 85-90 oranında çoğunluk kazandığını yazmıştır.²²³ Seçimlere yönelik en sağlıklı bilgiyi veren Cumhuriyet Gazetesi'ne göre ise, CHP bu seçimlerde 395 vekilini meclise sokmayı başarırken DP'nin çıkardığı vekil sayısı ise 66 olmuştur.²²⁴

Celal Bayar, kendisini hayal kırıklığına uğratan seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra basın mensuplarına açıklamalarda bulunmuş ancak İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yayınlamış olduğu bildiri sebebiyle, Vatan Gazetesi bu beyanı yayınlamayacağını duyurmuştur.²²⁵ Yeni Sabah Gazetesi ise bu beyannameyi yayınlama kararı almış ve Bayar'ın seçimlere dair şu sözlerine yer vermiştir: "Seçimler hakkında intibamı soruyorsunuz. Birkaç gün sonra Demokrat Parti genel idare kurulu bir beyanname ile memleketimizde seçim emniyet ve namusunun nasıl ayaklar altına alındığını umumi efkara tafsilatı ile arz edecektir. Ben şimdiden görüşlerimi size söyleyeceğim... Seçmenlerin verdikleri reylerin kaydına mahsus olan her sandığın seçim

²¹⁹ Timur, a.g.e., s.55

²²⁰ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.70

²²¹ *Vatan Gazetesi*, 22 Temmuz 1946, s.1

²²² *Ulus Gazetesi*, 22 Temmuz 1946, s.1

²²³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 22 Temmuz 1946, s.1

²²⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1946, s.1

²²⁵ *Vatan Gazetesi*, 25 Temmuz 1946, s.1

neticesini gösteren mazbatalar birçok yerlerde boş olarak seçim heyetlerine imza ettirilmiştir. Bunlar sonradan arzuya göre doldurularak vatandaşların reyleri üzerinde oynanmıştır. Bu suretle muhalif ve müstakil milletvekili namzetlerinin talihi merkezin emrine tabi olan vali ve kaymakamların elinde oyuncak olmuştur. Bazı yerlerde resmî ve yarı resmî ağızlardan isnat ve iftiralara faillerin düşkün seviyesine bırakıyorum. Vatandaşlar siyasi kanaatlerinden dolayı birçok yerlerde bilhassa köylerde tecavüze uğramışlar, tehdit edilmişler, dövülmüşler, yaralanmışlar ve hapsedilmişlerdir. Son Ege bölgesi ile Balıkesir ve Bursa seyahatimde gözleri yaşlı birçok vatandaşların şikâyet mercii aradıklarını gördüm. Ankara ve köylerinden yüzü gözü bereli arkadaşlarımızın Demokrat Parti merkezine gelip dertlerini acı acı anlattıklarını hepimiz biliyoruz. Memleketimizde seçim emniyet altına alınmamıştır. Biz evvelce bu husustaki fikrimizi bir beyannamemizde açıklamış bulunuyorduk... Bizzat Ankara'da ilân edilen netice nasıl elde edilmiştir. Bunu bilmeyen anlamayan kimse kalmamıştır. İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler milletin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı yurdun her tarafından seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu. Hatta seçimlerin artık herkesçe görülüp bilinmiş olan gayet ağır şartlar altında cereyan etmiş olmasına rağmen; Ankara, İzmir, Bursa, Manisa, Balıkesir dahil pek çok vilayetlerimizde seçimlerin Demokrat Parti tarafından kazanılmış olduğunda asla şüphe yoktur. Yapılan bunca tazyikler ve kanunsuzluklar kâfi gelmediği içindir ki iktidar partisi sahte mazbata tanzim etmek ve seçim evrak mazbatalarında tahrifat yapmaya mecbur kalmıştır. Bu sarîh iddiaları ispat edecek çok kat'î delillerimiz olduğu gibi, bunun böyle olduğu milletçe de bilinmektedir. Hâl böyle olunca resmi ilânların hilafına olarak milletin iradesi Demokrat Parti lehine tecelli etmiştir ve partimiz seçimleri kazanmış demektir. Halk Partisi, iktidar mevkiini ancak seçimlerden önce ve seçimler esnasında tatbik ettiği ve zorlamalara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmak sayesinde muhafaza etmektedir...”²²⁶

Seçimler üzerine gazetelerin köşe yazılarındaki ilk intiba ise, demokrasi sınavının başarıyla geçildiği yönünde olmuş, bunun yanı sıra iktidar ve muhalefetin seçim sürecindeki tutumları da farklı bakış açılarından değerlendirilmiştir. Cumhuriyet

²²⁶ *Yeni Sabah Gazetesi*, 25 Temmuz 1946, s.1-3

Gazetesi'ndeki yazısına “Büyük bir başarı” başlığı koyan Nadir Nadi, seçimleri şöyle değerlendirmiştir: “Dün bütün memleket halkı milli, tarihi bir vazifeyi başarmış ve yeni milletvekillerini seçmiştir... Dünkü müşahitlerimizin bize verdiği ilk intiba, tek dereceli seçimin halkı her zaman fazla cezbediği ve herkese bu pek mühim ve pek büyük vazifeyi başarmak için ilham ve heyecan verdiğidir. Anlaşıyor ki hal, bir mahcur muamelesi görmeyi ve kendi salahiyetlerini ikinci seçmen adı verilen vasilere devretmeyi şeref ve gururuna yediremediği için iki dereceli seçimlere rağbet göstermemeyi tercih ediyor ve bu yüzden bu çeşit seçimler pek basmakalıp oluyordu. Bu defa ise herkesin seçime iştirak ve oyunu kullanmak için yepyeni bir heyecan ve bu vazifeyi yapmaktan geri kalmamak üzere eşsiz bir incizap duyduğu göze çarpıyordu. Çünkü tek dereceli seçim, halkı huzursuzluğa uğratan aşağılık duygusunu kaldırıyor ve onu ergin bir irade ve karar sahibi olarak politika ve mukadderat sahnesine kavuşturuyordu. Bu yüzden halk, her zamandan fazla seçimle alakalanmış ve oyunu kullanmak için koşmuştur. Türk halkının tek dereceli seçimi derhal benimsediğini ve onun gereklerini yapmakta zerre kadar aksamadığını görerek derin bir haz duymamak imkansızdır...”²²⁷

Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ise seçimleri değerlendirirken, özellikle tek parti rejiminin son bulmasından duyduğu memnuniyet dile getirmiştir. Yalçın, Türkiye'deki tek partili yönetimin Sovyetlerde veya Alman-İtalyan faşist yönetimlerindeki gibi yaşanmadığını, bu dönemde parti taraftarı olmayanların sosyal hayatta herhangi bir eksikliğe maruz bırakılmadığını savunmuş ve bu yönüyle diğer ülkelerdeki tek partili yönetimlerden ayrıldığını belirtmiştir. Türkiye'de tek partili dönemde serbest bir siyasi ortamın olduğunu ve iktidarın açıkça ve kolaylıkla eleştirilebildiğini söyleyen Yalçın, Türkiye'nin bu yönetim anlayışıyla Avrupa'daki kanlı ve zalim diktatörlüklerden ayrıldığını ortaya koymuştur. Yalçın tek partili dönemin bitmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirirken, aynı zamanda bu dönemin hakkının da verilmesini gerekli görmektedir.²²⁸

Seçimlere yönelik görüşlerini “Sonra millete hesap vermek var!” başlıklı yazısında paylaşan Cemalettin Saraçoğlu ise, peşinen DP'yi galip saymış ve CHP'nin bu durumu kabullenip kabullenmeyeceği konusunda duyduğu endişesini şöyle dile

²²⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1946, s.1

²²⁸ *Tanin Gazetesi*, 22 Temmuz 1946, s.1

getirmiştir: “... Fakat bakalım resmi neticedeler ne şekilde ilan edilecektir? Herkesin merak ettiği daha ziyade bu keyfiyettir. Hükümet CHP’nin mağlubiyetini kabul edecek mi, yoksa zaten başvurulmuş bin bir hile kâfi gelmediği için, bir de evvelki gece ve dün bütün ağyar gözlerinden uzak el çabuklukları mı yapılacaktır? Böyle yapılır ve seçim sonuçları halkın attığı reylerin tam aksi olarak zuhur ederse, ciddi olarak memlekette bir itimat buhranı hasıl olacaktır. Böyle bir buhranın ise bugünkü şartlar içinde ve demokrasi yolunda attığımız ilk adımda meydana çıkması, Saraçoğlu hükümetinin herhalde lehine kayıt olunacak değildir... Millet bu imtihanda büyük muvaffakiyet göstermiş, fakat bu muvaffakiyeti gölgeleyen ne kadar teessüfe değer ki bizzat hükümet mekanizması ve çoğunluk partisi olmuştur... CHP milli iradenin bu tezahürü karşısında şapkasını çıkarmak ve rakiplerine “Buyurun efendiler!” demek mevkiindedir...”²²⁹

Akşam Gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak ise seçim sonuçlarını DP’nin kazanmasından çok CHP’nin kaybetmesi şeklinde yorumlamıştır. Sadak, yazısında bu görüşünün temelini 23 yıllık CHP iktidarı sürecinde muhtelif uygulamalar dolayısıyla oluşan küskün ve kızgın bir kitleye bağlamıştır. DP’ye oy veren seçmenlerin aslında DP’ye yoğun bir bağlılık beslemediklerini ve hatta birçoğunun parti programını dahi bilmediklerini savunmuş ve onlar için tek belirleyici unsurun CHP’ye karşı olmak olduğunu belirtmiştir. Sadak’a göre bu seçimlerde CHP’nin karşısında kim olursa olsun böyle bir sonuç alması kaçınılmazdır. Çünkü DP etrafında toplanan heyecanlı kitle DP taraftarlığından çok CHP düşmanlığından oluşmaktadır. Bundan dolayı seçimler DP’nin başarısından çok CHP’nin başarısızlığı olarak nitelendirmiştir.²³⁰

Ahmet Emin Yalman, iktidarın seçim sürecinde gerçekleştirdiği baskı ve yanlış propagandaya değinerek, otoritenin baskıyla ya da vatandaş güveni ve saygısıyla sağlanabileceğini, CHP’nin ise bu ikisini birlikte yapma gayretiyle hareket ettiğini söylemiştir. Yalman CHP’nin bu uygulamasına yönelik eleştirisini ve kendi önerisini şöyle ifade etmiştir: “... Gelecek Büyük Millet Meclisi’nde kaç Halk Partisi mensubu, kaç Demokrat, kaç müstakil bulunacak? Buna ait rakamlar; milli iradenin ölçüsü olarak katî bir mana ifade edemez, çünkü iktidar mevkiindeki parti; idari teşkilatı gücü yettiği kadar kendine alet ederek, vatandaşları tehdit ederek, bütün millete ait türlü türlü

²²⁹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 23 Temmuz 1946, s.1-3

²³⁰ *Akşam Gazetesi*, 27 Temmuz 1946, s.1

imkanları da neşir vasıtalarını inhisar şeklinde kendi lehinde kullanarak, milli iradenin tecellisine karşı azami derecede engeller yaratmış ve böyle vasıtalarla yurdun bazı kısımlarında neticeler de elde etmiştir. Böyle yollardan zorla koparılan reyler, hakikatte parti için bir kuvvet kaynağı değil, manevi bir zaaf ve aciz ifadesidir... Gözünüzün önüne bir kuvvet getiriniz ki en mühim ne nazik bir dakikada kendi hareket planını hazırlarken ortalıkta hüküm süren şartları anlamamakta ve kendini karanlıklara hapsedmekte inat etsin. Bu gidişin zararları, bugün gözle görülür bir hale geldiği halde hakikate göz yummakta devam etsin. Ne yapması lazımda aksini yapsın. Milletin tiksindiği ne kadar insan varsa arasın, bulsun, onları temsilci diye ileri sürsün, halkı idrakine boyuna saygısızlık gösterson ve yaptığı propagandalar o kadar gazezli, o kadar galiz, o kadar çocukça bulunsun ki muhatapları inandıracak yerde kendi aleyhine çevirsin. Halk Partisi, samimi mensuplarının ıstırabına aldırmayarak, onlarla danışmaya tenezzül etmeyerek işte bütün bunları yapmıştır... Halk Partisi bir defa bu hale geldikten sonra karşısında bir tek çıkar yol vardır: İktidar mevkiine karşı feragat göstermek, muhalefet mevkiine çekilerek orada kuvvetlerini yeni bir esas üzerinde toplamak ve umumi başkanının defalarla böyle bir ihtimal hakkında nutuklarında tekrar ettiği gibi, iktidar mevkiindeki parti ile memleket iyiliği için azami derecede işbirliği yapmak ve iyi niyetini belli etmek...”²³¹

Falih Rıfkı Atay ise seçime yönelik yazısında muhaliflere yüklenerek, dürüst olmayan ve şeriatçı söylemlerde bulunan muhalefet yüzünden oluşan rejim buhranının, seçimler vasıtasıyla atlatıldığını söylemiş ve muhaliflerin halka verdiği vaatler üzerinden onlara şöyle yüklenmiştir: “... Köyde buğdayı pahalıya alacakları ve şehre ekmeği ucuza satacakları, köylüye vergiyi indirecekleri ve şehirlerdeki zenginlere varlık vergisini geri verecekleri gibi vaatleri bile umumi tertipli ve kasıtlı tahrirlerin yanında ancak güldürücü kalmıştır. Halk vicdanı, ancak eski şeriatçılar devrinde gördüğümüz ağır ve insafsız bir zulüm altında bunaltılmıştır. Kanunsuzluk teşvik edilmiştir. Başkentin kapısında sahibi olmadıkları arsalar üzerine kaçak kulübe kuranların yanlarına gittiğiniz vakit: “Bize demokratlar izin verdiler!” cevabı veriliyordu. Oğulları sınırda olanlara ordunun dağıtılacağı, ormanlık bölgelerde oturanlara bütün ormanların tekrar kendilerine bağışlanacağı söyleniyordu. Büyük paralar harcanmıştır. Bu para muhalefetlere kendi taraflarını tutan zenginlerin verebilecekleri miktar ile ölçülemez. Meçhul kaynaklardan,

²³¹ *Vatan Gazetesi*, 23 Temmuz 1946, s.1-3

muhalafetlere mal etmeği düşünmediğimiz ajanlar vasıtasıyla, yüzbinlerce lira dağıtılmıştır. Fakat bu gizli tahrikçilerin de tek parolası, halkı Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde oy verdirmekten ibaretti. Çünkü memlekette milli birliğe dayanır hakiki bir iktidar ve otorite ancak o zaman kalmayacaktı... Muhalefetler, meşru olmayan bütün silahları kullandılar. Akla vicdana aykırı bütün tahriklere saptılar. Bu kadar nazik bir zamanda Türk Milleti'nin kendi kendine hâkim kalabilmesi Cumhuriyet devrinde verdiğimiz imtihanların en parlaklarından biri olmuştur.”²³²

Seçim günü DP ve CHP idarelerinde esen havayı aktaran Metin Toker, o günü şöyle aktarmıştır: “21 Temmuz 1946'da DP'nin Sümer Sokak'taki genel merkezinde geçirdiğim geceyi her halde unutacak değilim... Çok ilden gelen haberlerde önde bulunulduğu, hatta seçimlerin kazanıldığı bildiriliyordu. Her telefona birkaç kişi birden koşuyor, galibiyet haberi geldiğinde “Yaşasın! Şurasını da kazandık!” “Yaşasın burasını da kazandık!” sesleri yükseliyordu. Celal Bayar bile meşhur sükûnetinin kısmen dışına çıkmıştı... Ben çok sonraları, aynı gecenin CHP kampında nasıl geçmiş olduğunu, bu yazı dizisinin araştırmaları sırasında Nihat Erim'den dinlemişimdir... İllerden parti genel merkezine gelen haberler fenadır. Çok il, şehirlerde kaybedildiğini bildirmektedir ve “Ne yapacağız!” diye sormaktadır. Teşkilatın aklındaki, mutlaka bir şeylerin yapılacağıdır. Çankaya seçim sonuçlarını dürüstçe kabul hazırdır ama yılların verdiği alışkanlıklarla dolu teşkilat, marifetini hemen o gece yapmaya başlamıştır bile. Nitekim akşamın belirli bir saatinden sonra Sümer Sokak'taki çalan telefonlar başka haberler getirmeye başladı. Hüzünlü, hatta ağlamaklı sesler seçim sonuçlarının değiştirildiğini, mazbataların yok edildiğini bildiriyordu. Kazanılan galibiyet, el çabukluğuyla mağlubiyetler sokulmuştu. Yer yer zafer o kadar farklı olmuştu ki oralarda iktidarın alındığı inancı bile esmişti... Teşkilatın Sümer Sokak'a gönderdiği haberler hep iki unsur taşıyordu. Ya DP'nin kazandığı sandıklara ait mazbatalar yok edilmiş, yerine CHP çoğunluğunu tespit eden uydurma mazbatalar konulmuştu. Ya da köylerden, bilhassa uzak köylerden gelen oylar dengeyi bir anda alt üst etmişti. Mazbatalar gözlerin önünde değiştirilirken gözlerden uzak yerlerde kim bilir neler yapılmıştı? DP teşkilatı bunun kahrının içindeydi. Celal Bayar gece yarısından sonraya kadar genel merkezde kaldı. Neşeli havası kaybolmuştu... Bir hayal kırıklığına uğranmıştı ve bu belki fazla pembe bir hayalin arkasından gelmişti.

²³² *Ulus Gazetesi*, 23 Temmuz 1946, s.1

Büyük şehirlerin DP'ye oy vermiş olması ne kadar muhtemelse, küçük merkezlerdeki, bilhassa doğudaki halkın türlü sebeplerden dolayı oyunu CHP'nin ve Milli Şef İsmet Paşa'nın lehinde kullanmış bulunması aynı derecede muhtemeldi. Hatta o ihtimal daha bile fazlaydı..."²³³ Toker'in bu aktardıklarından, seçimlerde çeşitli hilelere ve usulsüzlüklere başvurulduğu anlaşılmaktadır.

Seçim sonuçlarının yayınlanmasıyla birlikte seçimlerde baskı ve usulsüzlük yapıldığına yönelik iddialar çığ gibi büyümüştür. Nitekim daha seçimler yapılmadan bir gün önce Vatan Gazetesi'ne beyanda bulunan Celal Bayar, şu iddialarda bulunmuştur: "Seçim hazırlıklarına dair bu dakikaya kadar memleketin muhtelif yerlerinden parti merkezine gelen haberlere dayanarak umumi vaziyeti halkımıza arz etmek lüzumunu duyuyorum: 1- Memleketin bin bir uzak muhtelif yerlerindeki bazı köylerde dün ve bugün seçim mazbataları tanzim edilerek seçim yapılmış gibi seçim kurullarına gönderilmiştir. 2- Memleketin ekseri taraflarından bildirildiğine göre, köylerimiz tarafından gönderilen temsilciler şu veya bu suretle toplanarak nezaret altına alınmışlar veya yerlerine iade edilmişlerdir. Bu suretle seçim muamelesini bu köylerde kontrol etmek imkânsız hale getirilmiştir. 3- İdare amirlerinin halk üzerindeki tazyiki hemen her tarafta son haddine varmıştır. 4- Bazı yerlerde Demokrat Parti'ye rey vereceklerin şiddetle cezalandırılacakları resmi ağızlardan ifade olunmuştur. 5- Muhtelif yerlerde partimiz mensuplarından birçok zevat tevkif olunmuş, bütün bu hareketlerin memleketin muhtelif yerlerinde aynı şekilde ve aynı zamanda vukua gelmesini bunların bir sistem dahilinde yapıldığını ve aynı kaynağa dayandığını göstermektedir..."²³⁴ Yine Bayar seçim sonuçları için şu yorumda bulunmuştur: "... Karşımızda vahim bir tablo vardı. Memleket, sahte seçim tutanaklarıyla aldatılmış olmanın öfkesi içinde idi. Olaylar, gözlerimizin önünde cereyan etmiş, birçok partili arkadaşımız, haksız, kanunsuz, yersiz bası ve müdahalelerle, ölüme kadar uzanan felaketlerin içine düşmüştü... Demokrat Parti teşkilatının sandık müşahitleri eliyle topladığı rakamların hesabından, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'nin 279 milletvekilliği, Halk Partisi'nin de 186 milletvekilliği kazandığı anlaşılyordu. Fakat meclisteki fiili durum 395 Halk Partisi milletvekili ve 66 Demokrat Parti milletvekili idi..."²³⁵

²³³ Toker, a.g.e., s.172-176

²³⁴ Vatan Gazetesi, 21 Temmuz 1946, s.1-3

²³⁵ Bayar, a.g.e., s.59-62

Seçim sonuçlarına bu şekilde hile karıştırdığı iddiaları gazetelerin köşe yazılarına da yansımıştır. Ahmet Emin Yalman, bu konuda bir yazı kaleme alarak tek partiye dayalı totaliter yönetimin, serbest bir seçim sonrası yok olması gerektiğini, ancak CHP yönetiminin tek parti idaresini sürdürmek adına sandıktaki milli iradeyi yok saydığını ifade etmiştir.²³⁶ Bu yazının yayınlandığı gün İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı bir tebligat yayınlarak gazetelerdeki seçim yazılarına yönelik aldığı tedbiri şu şekilde açıklamıştır: “ Millet iradesinin tam bir seferberlikle tecellisini güçleştirir endişesi ile İstanbul gazetelerinde seçime tekaüdüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve herhangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icap eder. Bu böyle iken de bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheyeye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığı’nın harekete geçeceği tebliğ olunur”²³⁷ Adnan Menderes, bu tebliği, yeni dönemde hükümetin baskıcı ve antidemokratik olacağına yönelik işareti olarak yorumlamıştır.²³⁸

Cemalettin Saraçoğlu’nun ise korktuğu başına gelmiş ve daha önce endişe içinde bahsettiği seçimlere hile karıştırılması ihtimali gerçekleşmiştir. Saraçoğlu, “Rey sandığının ismeti” başlığıyla yayınladığı yazısında, CHP’nin akla hayale gelmeyen tedbirlerle seçime hile ve fesat karıştırdığını ve sandıklarının ismetinin lekелendiğini belirtmiş ve DP’nin seçim sonuçlarını kutlarken birdenbire oyların alt üst edildiğini iddia etmiştir. İnönü’ye yapılan seçim şikayetlerinin de bir fayda getirmediğini aktaran Saraçoğlu, doğuda gözden uzak olan yerlerdeki oyların çok çabuk tasnif dildiğini ancak batıda gazetecilerin yoğun olduğu bölgelerde ise tasnifin daha uzun ve düzgün yapıldığını dile getirmiştir. Saraçoğlu, hükümetin makam ve ihtiras aşkının, milletin iradesinin üstüne çıktığını belirtmiş tir.²³⁹

²³⁶ *Vatan Gazetesi*, 24 Temmuz 1946, s.1

²³⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1946, s.1-3

²³⁸ İnönü a.g.e., s.218

²³⁹ *Yeni Sabah Gazetesi*, 24 Temmuz 1946, s.1-3

Kamuoyunda oluşan bu görüntü DP tabanına da etki etmiş ve seçim sonuçlarını protesto mahiyetin İzmir, Bursa ve Adana gibi büyük şehirlerde mitingler düzenlenmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, İzmir'deki mitinge otuz bin kişinin katıldığını²⁴⁰, Bursa'da ise yirmi binden fazla kişinin meydanları dolduğu bilgisini paylaşmıştır.²⁴¹ Yine seçimi kaybettikten sonra Ankara'ya gelen Fevzi Çakmak da kırk bin civarında vatandaş tarafından karşılanmıştır.²⁴² DP yönetimi ise 3-4 Ağustos 1946 tarihlerinde toplantılar yaparak seçim sonrası atılacak adımlara yönelik kararlar almışlardır. Toplantıda seçim süreci değerlendirilmiş ve Cumhurbaşkanlığı ile meclis başkanlığı için adaylar belirlenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı için Fevzi Çakmak, meclis başkanlığı içinse Yusuf Kemal Tengirşek'in aday gösterilmesi kararı alınmıştır.²⁴³ DP yönetimi ayrıca, yapılan seçimlere yönelik seçim sonuçlarına hem resmi kanallarla hem de meclis oturumlarındaki demeçlerinde itirazlarda bulunmuşlardır. Bu itirazların değerlendirilmesi içinse Tutanakları İnceleme Komisyonu kurulmuştur. Adnan Menderes'in adaylığını koyduğu Aydın'daki seçim sonuçlarına itiraz eden Ethem Menderes'in dilekçesi komisyon tarafından "eksik ve delilsiz" olarak değerlendirilmiş ve herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Adnan Menderes ise seçimde yaşanan usulsüzlüklere yönelik mecliste bir konuşma yapmış ve seçim komisyonlarındaki üyelerin CHP listelerini zarflara koyarak bu zarfları seçmenlere zorla attırdıklarını, sandık görevlilerinin pusulaları kendilerinin sandığa attıklarını, bazı yerlerde oyların parayla satın alındığı, bazı yerlerde seçmen listelerinde ölmüş kişiler yerine parmak basılarak CHP lehine oy kullanmış gibi gösterildiği, birçok tutanağın değiştirildiği, DP temsilcilerinin sandıklardan uzaklaştırıldığını ve bazı yerlerde şiddete de başvurulduğunu iddia etmiştir. Ancak bu iddialar mecliste bir karşılık bulmamıştır.²⁴⁴

Özellikle Trabzon, Samsun ve Eskişehir'deki seçimlerde birçok haksız ve hukuk dışı uygulamaların yaşandığına yönelik iddialar şiddetli tartışmalara sebep olmuştur. Bazı yörelerde seçimlerin seçim günü ve saati dışında yapıldığı, DP 'ye oy verenlerin jandarma tarafından dövüldüğü, DP'ye atılan oy pusulalarının alınıp yerine CHP'ye ait pusulaların

²⁴⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1946, s.1

²⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1946, s.1

²⁴² Eroğul, a.g.e., s.16

²⁴³ *Vatan Gazetesi*, 5 Ağustos 1946, s.1

²⁴⁴ İnan, a.g.e., s.218-221

konulduğu ve seçilen bazı DP'lilerin seçim tutanaklarının iptal edilerek CHP'li vekillerin öne geçirildiği gibi iddialar meclis gündeminde uzun süre meşgul etmiştir.²⁴⁵

DP yönetiminin seçim sonrasında takındığı bu tavır ve düzenlediği protesto mitingleri iktidar basınında tepkiyle karşılanmıştır. Tanin Gazetesi'ndeki yazısında bu konuda bir yazı kaleme alan Hüseyin Cahit Yalçın, DP'nin seçim sonrası, mecliste bir muhalefet partisinden ziyade düşmanlık hırsına bürünmüş, kendi menfaatlerine kapılmış bir grup görüntüsü verdiğini ve bu durumun seçim sürecindeki tavırlarıyla örtüştüğünü dile getirmiştir. Yalçın, yapılan mitinglerle güya seçimlerde haksızlığa uğratıldıklarını ve halkın kendi yanlarında yer aldığını anlatmak isteyen DP'nin, bazı gazeteler aracılığıyla, miting meydanlarında toplanan dört- beş bin insanı, otuz, kırk hatta seksen bin gibi abartılı sayılarla şişirdiklerini iddia etmiştir. Bir haksızlığın yaşanmış olması halinde hak arama yerinin meydanlar değil meclis olduğunu söyleyen Yalçın, DP'lilerin halkın zayıf yönlerini istismar ederek kendilerini hürriyet kahramanı olarak gösterdiklerini, halkın farklı kesimlerine karşı farklı bir görüntü içine girdiklerini belirtmiştir. Yalçın'a göre DP, gençlere karşı liberal, işçiye karşı sosyalist, tüccara karşı kapitalist, cahillere karşı muhafazakâr gibi görünerek, onları kendi yanlarına çekmeye çalışmıştır.²⁴⁶

Neticede, devlet gücünü kullanarak, tutanaklara müdahalelerde bulunarak, hile ve usulsüzlük söylemlerinin çıkmasına neden olan CHP teşkilatı, kazanması kesin olan seçimleri boşu boşuna kirletmiştir.²⁴⁷ Genel itibariyle seçimleri CHP kazanmakla birlikte özellikle büyük şehirlerde CHP'nin yaşadığı oy kaybı, DP'nin ne kadar etkili ve güçlü olduğunu görmesi bakımından önemlidir. 1946 Seçimleri her ne kadar DP için bir yenilgi olarak görülse de hile iddialarının yoğun olduğu bir seçime, kısa zamanda hazırlanıp girmek durumunda bulunan bir parti için, 66 milletvekili hiç de azımsanmayacak derecede başarı sayılabilir. Nitekim bu başarı Türkiye tarihinin gerçek anlamda ilk muhalefet partisinin meclise girmesini sağlamıştır.

Seçimler sonrası meclis çalışmaları 5 Ağustos 1946'da başlamış, İsmet İnönü 388 oyla yeniden Cumhurbaşkanı seçilirken, DP'nin Cumhurbaşkanı adayı olan Yusuf Kemal Tengirşek ise 58 oy almıştır. CHP'li vekiller meclisteki yemin töreni sırasında İnönü'yü yoğun alkış ve tezahüratıyla karşılarken, meclisin sağ tarafında bulunan DP'li

²⁴⁵ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.77-85

²⁴⁶ *Tanin Gazetesi*, 9 Ağustos 1946, s.1

²⁴⁷ Toker, a.g.e., s.172

milletvekilleri ise ayağa kalkmadan sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.²⁴⁸ Hükümeti kurma görevi ise Recep Peker'e verilmiştir. Peker, 6 Ağustos 1946 günü bakanlarını açıklamış ve böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin 15. hükümeti kurulmuştur.²⁴⁹

Seçim sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde CHP yine büyük çoğunluğu kazanmış olmakla birlikte, mecliste ilk defa somut bir şekilde oluşan muhalefet grubunun varlığı DP'nin ne kadar güç kazanmakta olduğunu göstermiştir. Uzun süreden beri tek parti hükümetlerinin uygulamalarından olumsuz etkilenen ve buna karşı bir çıkış arayan halk, duygularına tercüman olan DP'li vekillerde kendini bulmuş ve yeni bir sürecin başlamasına vesile olmuştur.

²⁴⁸ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.71

²⁴⁹ İnan, a.g.e., s.239,240

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK BASININDA 1946 SEÇİMLERİ SONRASI YAŞANAN SİYASİ
GELİŞMELER

3.1. RECEP PEKER HÜKÜMETİ VE ÇALIŞMALARI

3.1.1. Hükümet Programı ve Muhalefetin Yaklaşımı

1946 Seçimleri sonrası kurulan Recep Peker hükümeti, 14 Ağustos 1946'da hükümet programını açıklayarak ülke yönetiminde uygulanacak genel politikaları belirlemiştir. Programda genel olarak, demokrasinin en üst siyasi akide olması için çalışılması ve hürriyetin korunması gibi konulara yer verilmiştir.²⁵⁰ Bunların yanı sıra iktisadi politikaya yönelik bakış açısı da dikkat çekmektedir.

Programda özel teşebbüsle iş birliği yapılması yönünde bir görüşe yer verilirken, bir nevi yarı devletçi bir bakış açısı getirilmiştir.²⁵¹ Buna doğrultuda resmi ithalatçı ve ihracatçı birlikleri kaldırılarak, bazı ürünler toptancı kârı alınmadan dağıtılacağı, şeker, kahve, çay gibi ürünlerin satışı serbest olacağı, Toprak Kanunu daha adil bir şekilde uygulanacağı ve sanayi hammaddeleri zorla toplanmayacağına yönelik maddelere yer verilmiştir.²⁵² Özgürlükler konusunda ise “Özgürlüğü özgürlük düşmanlarından korumak gerekir” ibaresine yer verilirken, özgürlüğün korunmasının yanı sıra özgürlüğün kötüye kullanılmasına karşı da önlem alınması gerektiği vurgulanmış, yasaların otoritesi üzerinde durulmuş ve eldeki yasaların devlet düzenini sağlamakta yetersiz kalması halinde yeni yasaların çıkarılabileceği ifade edilmiştir.

Hükümet programında yer alan özgürlükçü ve liberal bakış açısına yakın olan fikirler, DP'nin parti programıyla benzerlikler göstermesi bakımından önemli bir noktadır. Nitekim programın okunmasıyla birlikte muhalif basında programa karşı olumlu bir bakış gelişmiştir. Ahmet Emin Yalman programa yönelik yayınladığı yazısında, programda yer verilen vaatlerin hoşnutluk hissi yarattığını belirtmiş ve bu programı dinleyen veya okuyan bir kişinin demokrasiye olan inancının ve güvenini artacağını söylemiştir. Yalman hükümet programının bu şekilde oluşturulmasında en büyük pay sahibinin mecliste bir muhalefetin olmasına bağlamış ve programı okuyan birinin muhalefetin ne kadar faydalı bir şey olduğunu idrak edeceğini dile getirmiştir. Geçmiş dönemlerdeki hükümet programlarının da bazı vaatlerde bulunduğunu ancak yerine getirmediğini hatırlatan Yalman, hükümet ile parti işlerinin birbirinden ayrılması

²⁵⁰ Timur, a.g.e., s.55-56

²⁵¹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.73-74

²⁵² Karpat, a.g.e., s.151

gerektiği konusunda da hükümeti uyarmıştır. Yalman’a göre birtakım yolsuzlukların parti lehine ört pas edilmesine devam edilmesi halinde halkın gözünde CHP’nin kredisinin tükenmesi kaçınılmaz olacaktır.²⁵³

Programa olumlu yaklaşan bir başka isim olan Nadir Nadi ise bazı uygulamaların önceki hükümetle benzerlik gösterdiğini belirtmekle birlikte, özellikle ticaret ve sanayi alanında mevcut olan sert tedbirlerin yumuşatılacak olmasının memnuniyet verici olduğunu söylemiştir. Nadi programın başarıya ulaşmasında dünya ekonomisinin takip edilmesinin en önemli unsur olacağını ifade etmiştir. İç politikadaki eleştiri ortamına yönelik ise Peker hükümetinin olumlu yaklaşmasını takdirle karşılayan Nadi, eleştirilerin herhangi bir kategoriye dahil etmeksizin bütünüyle kabul edilmesi, aşırılığa kaçanlarla ise kanunî yollarla mücadele edilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.²⁵⁴

Hükümet programının okunmasıyla birlikte mecliste iktidar-muhalefet arasındaki ilk anlaşmazlık da ortaya çıkmıştır. Nitekim DP’li milletvekilleri hükümet programının hemen okunup oylanmasına karşı çıkarak iki gün tartışıldıktan sonra meclis onayına sunulmasını istemiş, hatta programın kendilerine önceden verilerek inceleme imkânı verilmesini talep etmişlerdir. Ancak iktidar kanadı bu isteklere sıcak bakmamış ve daha önceki dönemlerde böyle bir uygulama yapılmadığını, dolayısıyla bu durumun aynı şekilde devam edeceğini belirtmişlerdir. Bu olumsuz tavır karşısında Fuat Köprülü “O zaman meclis tek partiliydi” diye tepki göstererek artık meclisin eskisi gibi çalışmayacağını ilk işaretini vermiştir. Köprülü’nün yanı sıra Adnan Menderes de bu şekilde geçirilecek bir hükümet programının ülke zararına olacağı konusunda tereddütlerini dile getirmiştir. Menderes, DP’nin hükümet programı çalışmalarına katılmasının engellenmesinin üzüntü verici olduğunu ekleyerek meclis oturumunu terk etmiştir. Menderes’in bu tepkisi kişisel olmuş, DP’li diğer milletvekilleri meclis oturumunu takip etmeye devam etmiştir. Menderes’in bu protestosu üzerine kürsüye gelen CHP’li vekiller programdan ziyade Menderes üzerinde durarak onun tavrını eleştirmişlerdir. Son olarak kürsüye gelen Recep Peker ise iktidar partisi olarak, yanlarında bir muhalefet partisinin bulunmasının kendileri açısından memnuniyet verici olduğunu belirtirken Menderes’in tutumunu mazlum görünme gayreti olarak

²⁵³ *Vatan Gazetesi*, 15 Ağustos 1946, s.1-3

²⁵⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1946, s.1-3

nitelendirmiştir. Nihayetinde Peker hükümetinin güven oylamasına geçilmiş, bu sırada Menderes meclis salonuna dönmüştür. Oylamada CHP'lilerin olumlu oylarına karşılık, tüm DP'li vekiller ret oyu kullanmıştır.²⁵⁵

Hükümetin parti programındaki tenkit gerekliliğine yaptığı vurguya rağmen, henüz ilk aşamada muhalefetle yaşadığı bu gerginlik Ahmet Emin Yalman'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Yalman, hükümet programının açıklanması esnasında DP'li vekillerin istediği tenkit süresini vermeyen iktidarın, programdaki olumlu söylemlerin uygulanmasında daha ilk günden zorlu bir imtihan verdiğini belirtmiştir. Yalman'a göre böyle bir uygulamanın tek parti döneminden kalma bir alışkanlıktan ileri gelmiştir.²⁵⁶

3.1.2. 7 Eylül Kararları

Recep Peker hükümeti göreve geldiğinde II. Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerinde yarattığı ekonomik sıkıntıların etkisi kendini göstermeye devam etmiş; hayat pahalılığı, ihracat- ithalat dengesizliği, döviz kurundaki reel olmayan veriler ülke ekonomisinde problemlerin oluşmasına sebep olmuştur.

Bu ortamda bozulan dengeyi yeniden düzeltmek adına bir dizi ekonomik önlemlerin yer aldığı 7 Eylül Kararları olarak tarihe geçen düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu önlemler dahilinde paranın iç ve dış gerçeklere göre değerinin ayarlanması, maliyet unsurlarında indirim sağlamak suretiyle fiyatların aşağı çekilmesi, lüks olmayan ve halkın zorunlu ihtiyacı olan malların ithalinin artırılması gibi konular yer almıştır.²⁵⁷ Bu konular çerçevesinde Türk parasının değeri düşürülerek 1 doların 2.80 TL olması kararlaştırılmış, altın satışlarına izin verilmiş, serbest rekabet sağlanarak iç ve dış fiyatlar arasındaki dengesizlik ortadan kaldırılmak istenmiş, bu amaçla ithalata serbestlik getirilmiştir. Bu önlemler ülke içerisinde orta sınıf vatandaşın pek yararına bir etki göstermemiş, sadece bazı iş adamlarının fayda sağlamasına sebep olmuştur.²⁵⁸

7 Eylül kararları Türk basınında da çeşitli akisler uyandırmış, uygulamalar muhalif kesim tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Ahmet Emin Yalman bu konuyu değerlendirdiği yazısında özellikle paranın değerinin düşürülmesi üzerinde durmuş ve

²⁵⁵ İnan, a.g.e., s.241-248

²⁵⁶ *Vatan Gazetesi*, 16 Ağustos 1946, s.1-3

²⁵⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.95

²⁵⁸ Karpat, a.g.e., s.151-152

bunun yanlış bir karar olduğunu belirtmiştir. Bu uygulamanın ihracat- ithalat dengesini sağlamakta etkisiz kalacağını ileri dürmüştür. Ayrıca bu şekilde elinde stoklar bulunan kişilerin zenginleşmesine zemin hazırlayacağını iddia etmiştir. Bunu yanı sıra pahalılığı azalmak yerine artacağını belirten Yalman, hükümetin hesapsız bir adım attığını bu uygulamalarla iktisadi huzurun ve istikrarın sağlanamayacağını aktarmıştır. Yalman yabancı sermayenin ülkeye girişiyle ilgili olarak şu sözleri kaleme almıştır: “... Memleketimize ecnebi sermayesi akışını vehim ve korku ile değil, sevinçle karşılamaya ve dürüst vazife görmek şartıyla bu sermayeye emniyet verecek tedbirleri almaya kendimizi hazırlamalıyız. Kendi kendimize; eski kapitülasyon devrine esir kalmış insanlar diye bakmaya ve ecnebilerin mutlaka bizi aldatacaklarından korkmaya sebep yoktur. İki tarafın makul menfaatini temin eden ve hele Türk sermayesinde memlekete gelen ecnebi sermayesi; tutulması lazım gelen yeni ve geniş iktisadi siyaset bakımından ancak hayırlı neticeler verebilir...”²⁵⁹

Ulus Gazetesi’nde bu konuya yönelik yayınlanan, Atay’ın yazdığını düşündüğümüz ancak imzasız olarak yayınlanan yazıdaysa 7 Eylül kararlarının hangi gerekçelere dayandığı üzerinde durulmuştur. Dünya piyasaları karşısında ihracatın yapılmasının zor olduğu vurgulanan yazıda ülke içi fiyat yükselişinin paranın değerinin doğal olarak düşmesine neden olduğunu, bu yüzden oluşan farkın kaldırılmasının mecburiyet haline geldiği belirtilmiştir. Atay’a göre Türk Lirasının dış piyasaya göre yeniden düzenlenmesi ve piyasa değerinin düşürülmesi, ihracat maliyetini ucuzlamasını sağlayacaktır. Böylece yabancı yatırımcılar, Türkiye’den daha fazla ürün satın alabilecek duruma gelecektir. Atay böyle ithalat fiyatlarının ise artabileceği konusunda küçük bir endişesi olsa da, hükümetin doğru uygulamaları neticesinde böyle bir sorunun yaşanmayacağını ifade etmiştir.²⁶⁰

Alınan tedbir kararlarının etkilerini bir süre takip eden Nadir Nadi ise hükümetin uygulamalarındaki tutarsızlığı ön plana çıkararak, ekonominin bir kanadında fiyat düşüşleri yaşanırken başka bir kanadında fiyatların yükselmekte olduğunu, altına yapılan müdahale sonucu, altın yatırımcılarının adeta altına doydüğünü ve fiyatların aşırı yükseldiğini belirtmiştir. Nadi, devlet tekelinde bulunan birtakım kurumlarda yaşanan

²⁵⁹ *Vatan Gazetesi*, 19 Eylül 1946, s.1-3

²⁶⁰ *Ulus Gazetesi*, 9 Eylül 1946, s.1-5

fiyat artışını ise devletçiliğe ters görmüş özellikle Devlet Demiryollarının devletleştirilme süreci sonrasında yaşanan fiyat artışlarının devletçilik anlayışına zıt bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Nadi'ye göre ekonominin bu anlayışla yönetilmeye devam etmesi halinde ekonomik yapı yerinde sayacak, hatta geriye doğru gidecektir.²⁶¹

Bu görüşler çerçevesinde alınan yeni önlemler ekonomide çelişkili bir dönem yaşanmış, bir taraftan alım gücü düşen memur maaşına zam yapılmış, diğer taraftan ise devlet harcamalarında kısıtlama yapılmaya çalışılmıştır. Karaborsacılık yeniden canlanmış, ihraç mallarına müşteri bulunamazken ithal mallar piyasadan kaybolmaya başlamıştır. Öte yandan önlemlerin beklenen olumlu etkiyi gösterememesi DP'nin muhalefetine eline yeni bir koz geçmesini sağlamıştır. Nitekim bu süreç boyunca hükümetin uygulamaları her fırsatta eleştirilmiş ve alınan kararların ucuzluk değil pahalılık getirdiği yönünde fikirler ortaya atılmıştır. Ancak hükümet bu eleştiriler karşısında verdiği kararların olumlu etkiler getireceğini savunmaya devam etmiştir.²⁶² Buna rağmen halk içerisinde gelir dengesizliği gittikçe artmış ve iktidara karşı memnuniyetsizlik gittikçe yükselmeye başlamıştır. Bu da halkın DP'ye daha da yaklaşmasına katkı sağlamıştır.²⁶³

Yeni ekonomik program üzerine tartışmalar sürerken meclisin yeni dönemi de 1 Kasım 1946'da başlamış ve burada da gündem ekonomi olmuştur. Mecliste bir açılış konuşması yapan İsmet İnönü de bu konu üzerinde yoğunlaşarak 7 Eylül kararları vesilesiyle yaşanması beklenen ekonomik canlanmanın önemine değinmiştir. Savaşın getirdiği olumsuz durumun üstesinden gelmek için gösterilen çabaya işaret eden İnönü, ülkenin bu süreci en az hasarla ve hızla atlatması adına ekonomik tedbirlerin alınmasının faydalı olacağını söylemiştir. 1946 yılı boyunca yaşanan demokratik gelişmelerin ve seçimlerin ülkenin siyasi olgunluğa kavuşması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. İnönü ülkedeki farklı fikir ve düşüncelerin düşmanlık seviyesine gelmemesi için, bu konuya titizlikle yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁴

Bu konuşmaya karşı bir beyanname yayınlayan Celal Bayar ise, ülkenin böyle bir ekonomik darlığa düşmesinde savaş kadar CHP iktidarlarının da payı olduğunu,

²⁶¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1946, s.1-3

²⁶² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1950)*, s.96-98

²⁶³ Karpas, a.g.e., s.152-153

²⁶⁴ *Ulus Gazetesi*, 2 Kasım 1946, s.1-2

hükümetlerin gerekli ve yeterli tedbirleri almakta basiretsiz davrandığını ileri sürmüştür. Bayar'a göre bu süreçte birbiriyle çelişen bir görüntü veren hükümet çalışmalarının sebebini, güçlü bir muhalif yapının oluşamamış olmasına bağlamıştır. Muhalefet, 7 Eylül kararlarının güttüğü amacın tam tersine çalıştığını ve halkı pahalılık içinde bir ıstıraba sürüklediğini, Türk Lirasının dış piyasada yaşadığı değer kaybının ticareti canlandırmak yerine hayat pahalılığı getirdiğini ileri sürmüştür.²⁶⁵

Bayar'ın bu beyannamesinde haklı gerekçeler olduğunu ifade eden Ahmet Emin Yalman, hükümetin 7 Eylül kararları sonrası olumlu etki için zaman istediğini, ancak pahalılığa giden bu sürecin pek de sona erecek gibi görünmediğini aktardığı yazısında, hükümetin bu kararları alırken yeterli tenkide başvurmamış olduğunu ve konu hakkında uzman olan kişilerin görüşlerine başvurmamış olduğunu belirtmiştir. Yalman'a göre hükümet, iç ve dış unsurları doğru bir şekilde analiz etmeden, ülkenin bu sıkıntılı döneme girmesinde yatan sebepleri tam manasıyla kavrayamadan hareket etmiş ve bu şekilde verdiği kararlar sonrası yeni problemlere ortam hazırlamıştır.²⁶⁶

3.1.3. 1947 Bütçe Görüşmeleri

1946 yılının sonlarına gelindiğinde ülke içerisinde birtakım yolsuzluk tartışmaları ve olumsuz ekonomik gidişat, iktidar kanadını oldukça yıpratmıştır. Ekonomik sıkıntılar, ülkenin bir numaralı konusu olurken gerek iktidar gerekse muhalefet kanadında bu konu üzerinde çeşitli fikir ve düşünceler gelişmeye devam etmiş ve tartışmaların merkezinde iktisadi yapının nasıl güçlendirilebileceği konusu yer almıştır.

Tam bu döneme denk gelen bütçe görüşmeleri ise muhalefetin ağır eleştirileri için yeni bir fırsat oluşturmuştur. Nitekim daha görüşmeler başlamadan önce, bir meclis oturumunda DP'li vekillerin meclisi terk etmesi ise bunun ilk örneğini teşkil etmiştir. Mecliste yapılan oturumda Milli Eğitim, Tarım ve İç İşleri bakanlıklarına DP'lilerin verdiği soru önergeleri görüşüldüğü sırada, Refik Koraltan'ın başını çektiği DP grubu, hem CHP'li vekillerle hem de meclis başkanıyla birtakım tartışmalara girmiştir. Bakanların soru önergeleri üzerine söz almaları ve kendilerini savunmaları sonrası DP grubu söz istese de başkanlık buna izin vermemiştir. Bunu üzerine DP grubu meclisi terk

²⁶⁵ *Vatan Gazetesi*, 4 Kasım 1946, s.1-3

²⁶⁶ *Vatan Gazetesi*, 8 Kasım 1946, s.3

etmiştir.²⁶⁷ Bu olay DP için yeni bir boykot yönteminin ilk işareti olmuş ve DP'lilerin ilerdeki meclis görüşmeleri için takınacağı tavır konusunda bir ipucu vermiştir.

Tanin Gazetesi'ndeki köşesinde DP'lilerin bu tavrına değinen Hüseyin Cahit Yalçın, DP'li vekillerin hükümete muhalefet etmekten ziyade ülkeye karşı bir düşmanlık beslercesine hareket ettiğini iddia ederek meclisi terk etmelerini sert bir şekilde eleştirmiştir. Yalçın'a göre muhalifler asıl görevlerini yerine getirmekten uzaklaşarak yanlış yollara sapmış ve millet hayrına hayırlı bir siyasi unsur olma özelliğini taşıyamamıştır. Meclis oturumunda söz hakkı alamadıklarını gerekçe gösterip meclisi terk eden DP'li vekillerin, kendilerini mağdur göstererek, sanki söyleyecekleri bir şeyler varmış da engelleniyormuş algısı yarattıklarını iddia eden Yalçın, muhalefet vazifesini anlayamayan böyle bir grubun hükümeti denetleyebilecek durumu olmadığını ileri sürmüştür.²⁶⁸

1947 bütçe görüşmeleri için toplanan meclisin gündeminde 7 Eylül kararlarının getirdiği ekonomik sonuçlar yer almış, muhalefetin eleştirileri bu odak üzerinden ilerlemiştir. Görüşmeler sırasında söz alan Adnan Menderes bütçe kanun tasarısının gerekçesini çok kısa bulmuş, komisyon raporlarında yeterince bilgi olmadığını belirtmiştir. Bütçenin daha şeffaf hazırlanması gerektiğini söyleyen Menderes, meclisin hükümeti bu sayede denetleyebileceğini vurgulamıştır. Menderes bütçe içerisinde yer alan birtakım vergilerin yeniden düzenlenmesi gerektiğini, bazılarının ise tamamen kaldırılması gerektiğini aktarmış ve bütçeyi samimi bulmadığını belirtmiştir. Hükümetin programıyla yaptığı bütçenin tutarsızlığına değinen Menderes bütçe tasarısının düzenlenmesinde kolayca kaçıldığını iddia etmiştir.²⁶⁹ Recep Peker, Menderes'in eleştirilerine karşı verdiği şu cevapla, bütçe görüşmelerinin yeni bir siyasi mücadele ortamına dönüşmesine sebep olmuştur: "Muhterem arkadaşlarım. Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinden kötümser ve psikopat ruhun mariz karanlıkları içinde (meclisin sol kısmından sürekli alkışlar) şanlı bir milletin ve arakada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden haletin temas akislerini dinledik. Bu ruh haletine temas ettiğim zaman kendimi derin bir hakikati keşfetmiş vaziyette görüyorum.

²⁶⁷ *Vatan Gazetesi*, 23 Kasım 1946, s.1-3

²⁶⁸ *Tanin Gazetesi*, 25 Kasım 1946, s.1

²⁶⁹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.144-145

Demek ki her şeyi geriye çeken anlaşılabilir hareketler bu ruhtan doğuyor... Arkadaşlar mesul bir başbakan olarak huzurunuzda çıktığım her zaman takatlerini, çalışmalarını teşvike be desteklemeye gayret ettiğim muhalif parti, tek fikirlerini mesul bir adam olarak baştan aşağı haksız bulduğum zaman devletin hakkını korumak ve hakikatleri açıklamak elbette vazifemizdir...”²⁷⁰ Peker’in konuşmasının bu aşamasında DP grubu meclisi terk ederek Peker’i protesto etmişlerdir. Böylece bütçe görüşmeleri muhalefet partisi olmaksızın devam etmiş ve bir parlamento krizi ortaya çıkmıştır.²⁷¹

Bu dönemde bir nevi DP yayını olarak çıkarılmaya başlanan Kuvvet Gazetesi’nde yazılar yayınlamaya başlayan muhalif vekiller, hükümete ağır eleştirilerde bulunmaya devam etmiştir. Bunların başında Fuat Köprülü’nün 21 Aralık tarihli yazısı dikkat çekmektedir. Köprülü, mecliste yaşananlara ilişkin fikirlerini paylaştığı bu yazıda olayın detaylarına değindikten sonra, Peker’in üslubunu şöyle eleştirmiştir: “... Muhliflerini delilikten başlayarak vatan hainliğine kadar türlü sıfatlarla tavsife başlayan bir başvekilin sözleri elbette dinlenemezdi. Demokrat milletvekilleri parlamento hayatımızda ilk defa vaki olan bu çirkin ve hazin vaziyet karşısında müzakere salonunu bırakıp çıktılar. Çünkü başvekil aynı üslupla mukabele edecek kadar sinirleri bozulmuş değildi... Demokrat Parti’yi ve başında bulunanları bozgunculukla, anarşistlikle, memlekette bir ihtilal havası yaratmakla itham eden hükümet reisinden soruyoruz. Eğer bu ağır ithamlar hiddet ve asabiyetle ağızından fırlamışsa bunları derhal tashih ediniz! Yoksa bunlara gerçekten inanıyorsanız, hemen vazifenizi yapınız, suçluları mahkemeye veriniz ve DP’yi kapatınız!”²⁷²

Mecliste oluşan bu gergin ortam ve özellikle Peker’in kullandığı “psikopat” sözü, muhalif kamuoyunda tepkiyle karşılanmış, gazetelerde bu kavramın ne anlama geldiğine yönelik olarak “Psikopat kimdir?” şeklinde haberler yapılmıştır.²⁷³ Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise yaşanan gelişmeleri “Demokrasiye veda mı?” başlıklı yazısında şöyle değerlendirmiştir: “... Bizdeki demokrasi hareketinin bu son tecellisine bakım da ümitsizliğe düşmek doğru mudur? Bu hususta temelli bir karara varabilmek için henüz yeter derecede tecrübe sahibi olmadığımıza inanmak istiyoruz. Vakıa, dört yüz

²⁷⁰ *Vatan Gazetesi*, 19 Aralık 1946, s.5

²⁷¹ İnan, a.g.e., s.261

²⁷² *Kuvvet Gazetesi*, 21 Aralık 1946, s.1-4

²⁷³ *Vatan Gazetesi*, 20 Aralık 1946, s.1

altmış üyelik bir meclis içinde sadece altmış milletvekilinin meydana getirdiği küçük muhalefet grubunu ele alarak hırpalamayı doğru bulanlardan değiliz. Fakat açık konuşmak lazımsa, ikide bir meclis salonunu terk eden bu vatandaşların hareketini alkışlamak da içimizden gelmiyor. Onları seçen halk, kendilerine ve partilerine bir vazife vermiş “Gidiniz, mecliste bizim hakkımızı koruyunuz” demiştir. Bu vazifeyi kabul etmeyeceklerse mesele yoktur... Bir başvekilin “mariz ve nevropat” demesiyle demokratların tahammül gücü tükenecek miydi? Neden onlar da kürsüye çıkıp “Nevropat sensin” iye haykırmıyorlar? Eteklerinden çeken ağızlarını tıkayan mı var? Bu gibi asabi tabirleri sevmiyorlarsa başbakanın sözlerini reddederek bildikleri dille de konuşamazlar mıydı?... Bunu böyle kaydettikten sonra sayın hükümet başkanının muhalefete cevap olarak söylediği sözleri de doğru bulmadığımızı saklamayacağız. “Mariz ve psikopat” tabirleri vakıa bir hareket değildir. Dünya parlamentolarında sık sık geçen hararetili tartışmalar sırasında karşılıklı pek ağır cümleler kullanılması olağandır. Ancak, kabul edilmeli ki bu sözler bir cevap da değildir. Bir milletvekili kalkmış, bütçeyi tenkit ederken devletimizin vaziyetini kötümser ve karamsar görmüş. Buna verilecek cevap herhalde “Sen marizsin, nevropatsın!” olmamalıdır...”²⁷⁴

Falih Rıfki Atay, 19 Aralık 1946 tarihli köşe yazısında DP’lilerin meclisi terk etmelerini ağır bir şekilde eleştirmiş ve çirkin bir hareket olarak nitelendirmiştir. Atay milletvekillerinin mecliste her ne şartla olursa olsun görevlerini yapmaları gerektiğini, en ağır ithamda bile meclisi terk etmelerine lüzum olmadığını ifade etmiştir. Atay kimsenin hükümete darılarak meclisi terk edemeyeceğini, rahatsızlık duyulan bir durum olduğunda bunun kürsüde halledilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁷⁵

Atay’ın bu yazısına Kuvvet Gazetesi’ndeki yazılarında karşılık veren Fuat Köprülü ise DP’ye yöneltilen muhalefet görevini yapmama suçlamalarını reddederek, DP’nin kurulduğu günden itibaren hükümetin birçok haksız uygulamalarına karşı parti üstü bir düşünce ile hareket ettiğini ve bu düşünceden hiçbir zaman ayrılmadığını ifade etmiştir. Köprülü, bu süreçte geniş halk kitlelerinin desteğinin sağlanmasını da bu zihniyette hareket etmelerine bağlamış ve bundan ayrı bir yol tutmaları halinde halkın gerekli cezayı vereceğini hatırlatmıştır. DP’nin siyasi hedefine değinen Köprülü,

²⁷⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Aralık 1946, s.1

²⁷⁵ *Ulus Gazetesi*, 19 Aralık 1946, s.1-3

hedeflerinin CHP'yi yok ederek yeni bir tek parti düzenini oluşturmak olmadığını, aksine muhalefetsiz bir meclisi şiddetle reddettiklerini hatırlatmıştır. DP yöneticilerinin kişisel hırslarına kapıldıkları, hatta hıyanet içinde oldukları yönünde uzun süredir yapılan propagandaları şiddetle reddeden Köprülü, partinin görevini yerine getirmek için gayet iyi niyetle yaklaştığını, ancak iktidarın hem 7 Eylül kararları sırasında hem de yeni bütçe görüşmeleri esnasında bunun gerçekleşebilmesine imkân tanımadığını belirtmiştir.²⁷⁶

DP'lilerin meclisi terk etmesinin ardından bütçe görüşmeleri, muhalefet sıraları boş olarak devam etmiş, bu durum İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu gibi önemli CHP'li isimleri rahatsız etmiştir. Nitekim iki parti arasındaki bu durumu yumuşatmak ve DP'yi yeniden meclise sokmak için önce Şükrü Saraçoğlu devreye girmiştir. Celal Bayar ve Adnan Menderes ile bir görüşme yapan Saraçoğlu, istediği sonucu alamamış ve DP'li vekilleri meclise dönme konusunda ikna edememiştir. Nitekim DP'liler bu görüşme sırasında hükümetle uyuşmalarının imkânı olmadığını dile getirmiştir. Bunun üzerine İnönü olaya müdahil olmuş ve Celal Bayar ile Fuat Köprülü'yü Çankaya Köşkü'ne davet etmiştir. İki gün arayla yapılan iki görüşme sonrası İnönü bir beyanname yayınlayarak iki parti kanadına da eşit mesafede bir görüntü sergilemiş olayın çözülmesine yönelik fikrini paylaşmıştır. İnönü bu bildirisinde karşılıklı saygı ve iyi niyetin sağlanmasını ve meclis çalışmalarının normal seyrinde devam ettirilmesini parti başkanlarından rica etmiştir.²⁷⁷ Bu tebliğin ardından bir haftadan uzun bir süredir meclis toplantılarına katılmayan DP, yeniden görüşmelere katılmaya başlamıştır. Bütçe görüşmelerinin son dönemine denk gelen DP yönetimi, bütçeye yine ret oyu verse de 48'e karşı 354 oyla bütçe kanunu meclisten geçmiştir.²⁷⁸ Kendisine yönelik olarak sarf edilen "psikopat" söylemine cevap verme fırsatı bulan Adnan Menderes ise kısa bir açıklama yaparak kişiliğe saldırma gücünün kimsede olmadığını ve bu şekilde ağır söylemlere karşı aynı sertlikle cevap vermenin meclis kürsüsüne ciddiyetine yakışmayacağını ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra kürsüye gelen Recep Peker ise Menderes'e yönelik olarak herhangi bir söylemde bulunmadan, bütçeye hem onay hem de ret oyu verenlere teşekkür etmiş, bunun üzerine CHP grubuyla birlikte DP grubu da bu sözleri alkışlayarak karşılık vermiştir.²⁷⁹ Böylece yaşanan gerginlik bu şekilde son bulmuş ve DP'nin meclise dönmesiyle birlikte Türk

²⁷⁶ *Kuvvet Gazetesi*, 25 Aralık 1946, s.1-4

²⁷⁷ İnönü, a.g.e., s.269-271

²⁷⁸ *Ulus Gazetesi*, 31 Aralık 1946, s.1

²⁷⁹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.148-149

demokrasisinde olası bir kesintinin de önüne geçilmiştir. Meclisin çok partili yapısının devam etmesi Türk kamuoyunda da memnuniyetle karşılanmıştır.

Öte yandan muhaliflerin katılımıyla toplanan meclisteki ilk tartışma, bazı illerde savaş döneminden beri devam eden sıkıyönetimin 6 ay süreyle yeniden uzatılması üzerinden yaşanmıştır. DP’li vekiller bu karara muhalefet ederek, savaşın bitmiş olmasına rağmen bu kararın alınmasının altında yatan asıl amacın ülke güvenliğini sağlamak değil, muhalefetin önünü tıkamak ve gazeteleri kapatmak olduğunu iddia etmişlerdir.²⁸⁰ Nitekim bu iddia karşılığını çok kısa bir sürede bulmuş ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi’nin faaliyetlerine son verilmiş, bu partilere fikir olarak yakın görünen birkaç dergi ve gazete de kapatılmıştır.²⁸¹

DP’nin meclise dönüşü üzerine Vatan Gazetesi’nde bir yazı kaleme alan Mümtaz Faik Fenik, bu gelişmeyi hem Türk demokrasi açısından hem de DP açısından kazanç olarak görürken²⁸² Nadir Nadi de Cumhuriyet Gazetesi’ndeki “Kriz bitti” başlıklı yazısında meselenin şu veya bu parti meselesi olmadığını, genç Türk demokrasisinin zorlu bir süreçten geçtiğini ve olayın milli bir dava olduğunu vurgulamıştır. Mecliste muhalefetin varlığının zorunlu olduğu üzerinde duran Nadi, İnönü’nün olumlu tutumunun bu durumun oluşmasında etkili olduğunu belirtmiştir.²⁸³

3.2. DP’NİN 1. BÜYÜK KONGRESİ VE HÜRRİYET MİSAKİ

1947 yılı başında, DP’nin kuruluşunun birinci yıldönümüyle birlikte, 1. olağan kongresi gerçekleştirilmiştir. 7 Ocak 1947’de toplanan kongrede başkanlığa İstanbul il başkanı Kenan Öner getirilmiştir. Dört gün süren kongre boyunca kürsüye çıkan muhtelif isimler özellikle CHP iktidarına yönelik eleştirilerde bulunmuştur.

Kongrenin açılış konuşmasını yapan Celal Bayar, DP’nin kuruluş sürecini ve geçirdiği bir yılda neler yapıldığını aktarmış, CHP iktidarının bu süreçte birtakım usulsüzlüklerin yanı sıra saldırgan bir tavırla iktidarda zaman kazandığını iddia etmiş, İnönü’yü işaret ederek devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birlikte götürülmesinin

²⁸⁰ *Vatan Gazetesi*, 5 Aralık 1946, s.1-3

²⁸¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1946, s.1-3

²⁸² *Vatan Gazetesi*, 29 Aralık 1946, s.1-3

²⁸³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1946, s.1

sakıncaları üzerinde durmuştur.²⁸⁴ Kongrede DP'nin ana prensipleri olarak şu maddelere yer verilmiştir:

- 1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve anayasanın metnine veya ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması
- 2- Vatandaş reyunin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensibini teminat altına almak maksadıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması
- 3- Devlet reisliği ile fiilî parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü²⁸⁵

Bu kararların yanı sıra tüzükte birtakım değişikliklerin yapılması, partiye alınacak üyelerin yaşları ve milletvekili adaylarının belirlenme yöntemine yönelik çalışmalar yapılmış, partiye alınacak üyelere yönelik yaş sınırının 22'den 18' e indirilmesi teklif edilmişse de bu kabul dilmemiştir. Ayrıca milletvekili adaylarının belirlenmesi meselesinde il örgütlerine yetki verilmesi istenmiş ve merkezden yapılan tercihlerin tepeden inme olduğu vurgulanmıştır. Bunun üzerine Celal Bayar il örgütlerinin aday belirlemedeki yetkilerinin arttırılmasını önermiş ve merkezle il örgütleri arasında bu konuda bir denge kurulması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra genel idare kurulunun 15 kişiden oluşması da karara bağlanmıştır. Kongrenin son oturumunda ise yapılan oylamada Celal Bayar yeniden genel başkanlığa seçilmiştir.²⁸⁶

Kongrede kurulması kararlaştırılan Ana Davalar Komisyonu ise DP'nin genel politikası üzerine önemli görüşlerin tartışıldığı bir platform olmuştur. Komisyonda farklı görüşlerde küçük gruplar oluşmuş ve DP'nin meclisteki tutumuna yönelik farklı fikirler öne sürülmüştür. Özellikle Kenan Öner'in liderliğindeki grubun önerileri dikkat çekmektedir. Bu grup, DP'nin yaşanan gelişmeler karşısında meclisten çekilerek sine-i millete dönmesi ve CHP iktidarının gayrimeşru olduğunu ilan etmesi gerektiğini savunmuştur. Adnan Menderes idaresindeki komisyonda bu konu üzerinde durulmuş ve grubun isteği reddedilerek birtakım değişiklikler eşliğinde bir rapor yayınlanması kararlaştırılmıştır. Bu rapora göre anayasanın tam olarak uygulanması, anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, seçim kanununun demokratik şartlara uygun hale getirilmesinin yanı sıra devlet başkanının tarafsızlığının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

²⁸⁴ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.150-152

²⁸⁵ *Kuvvet Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s.1-3

²⁸⁶ İnan, a.g.e., s.277-281

Bu şartların yerine getirilmemesi durumundaysa DP'nin meclisten çekilmesinin söz konusu olacağı belirtilmiştir. Verilen bu karara ise Hürriyet Misakı adı verilmiştir.²⁸⁷

Hürriyet Misakının kabulü sürecinde Kenan Öner liderliğindeki grubun, meclisten çekilme fikrinin temelinde bir halk hareketi yattığına yönelik farklı bilgiler yer almaktadır. Celal Bayar'a göre bu grup bir ihtilal grubu olarak hareket etmiş ve partiyi meclisten çekerek iktidarla halkı karşı karşıya getirme amacı gütmüştür. Buna karşılık olarak ise Refik Koraltan'ın da içinde bulunduğu itidal grubu bunu reddetmişlerdir. Bu iki grup arasında yaşanan çatışmayı ise Adnan Menderes yumuşatmıştır.²⁸⁸ Bu bilgiler ışığında DP içerisindeki ilk büyük fikir ayrılıklarının da ilk büyük kongrede yaşandığı görülmektedir.

Kongrede kurulan Ana Davalar Komisyonu'nun mahiyetini Kuvvet Gazetesi'nde açıklayan Fuat Köprülü, demokratların ana davalarını, vatandaş hak ve hürriyetlerinin sadece sözde kalmasına neden olan, kendi menfaatlerini koruma yolunda iktidarın bir aleti olan, devletin siyasi ve hukuki bünyesine aykırı bir şekilde halkta ıstıraba neden olan kanunların bir an önce anayasanın ruhuna uygun bir şekilde düzeltilmesi olarak özetlemiştir. Köprülü, bu amaçlarla yol çıkan DP'nin muhalefetine, tek parti döneminden kalan müstakil grup uygulamasındaki bir duruma asla düşmeyeceğini de sözlerine eklemiştir.²⁸⁹

DP'nin ilk büyük kongresi ve özellikle Hürriyet Misakı Türk kamuoyunda da ilgiyle karşılanmıştır. Vatan Gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik kongreyi ve özellikle Celal Bayar'ın konuşmasını heyecan verici ve tam demokratik olarak yorumlamış ve kongre üyelerinin milli meselelerdeki hassasiyetine dikkat çekmiştir.²⁹⁰ Nadir Nadi ise DP'nin kısa geçmişine rağmen büyük bir ilerleme kaydederek bu kongreye ulaştığını ancak asıl büyük çalışmasını bundan sonra yapması gerektiğini belirtmiş, ülke çıkarları açısından DP'nin sadece başkalık ve muhaliflik üzerinde gitmesininse sakıncalı olacağını savunmuştur. Nadi, DP'nin ilk çıkış sürecindeki romantik anlayışın yerini realitenin alması gerektiğini ifade etmiş ve iktidara geçme hevesini daha şeffaf bir prensip altında

²⁸⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.155-156

²⁸⁸ Bayar, a.g.e., s.70

²⁸⁹ *Kuvvet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1-4

²⁹⁰ *Vatan Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1-3

sürdürmesi gerektiği konusunda DP yönetimini uyarmıştır.²⁹¹ Kongreyi ilgiyle takip eden Nihat Erim ise genel olarak kongrenin başarılı olduğunu söylemekle birlikte, yapılan konuşmalarda sürekli İnönü ve CHP aleyhinde söylemlerin bulunmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş, özellikle Hürriyet Misakının getirdiği anlamlar üzerinde durmuştur. Bildiride özellikle İnönü'nün devlet başkanlığıyla birlikte parti başkanlığı yapmasından duyulan rahatsızlığın bir anlam ifade etmediğini belirten Erim, bu durumun gerçekçi olmadığını ve bir cumhurbaşkanının seçilmesi için bir partiye üye olmasının doğal bir durum olduğunu savunmuştur. Erim, Hürriyet Misakının içeriğinde yer verilen şartların meclisi tehdit etme anlamı taşıdığını ise şu sözlerle anlatmıştır: "... Demek ki Büyük Millet Meclisi dışındaki bir otorite ona, çıkaracağı kanunları dikte edebilecektir. "Şu, şu hükümleri ya kabul edersin yahut çekilir gideriz" diyerek Türk Milleti'nin en büyük uzvunu, biricik mümessilini baskı ve tehdit altında çalıştıracaktır. Bunu demokrasi ile, devlet fikri ile nasıl uzlaştırabiliriz? Eğer böyle bir çığır açılırsa, memleket demokrasiye mi, yoksa istibdada mı gider? ..." ²⁹²

Erim'in tepkisinden de anlaşılacağı üzere DP'nin düzenlediği kongre ve ilan ettiği Hürriyet Misakı, iktidar kanadında rahatsızlık uyandırmıştır. Nitekim kongreyi CHP adına izleyen Hamdullah Suphi Tanrıöver, yapılan yoğun eleştiriler karşısında kongreyi terk etmiş, ardından Menderes, Bayar ve Köprülüyle görüşerek, yapılan ağır eleştiriler hakkında istişarede bulunmuştur. Bu görüşme esnasında DP idarecileri, sarf edilen bazı sözlerden dolayı duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir. Bu konuşmalardan ziyade Hürriyet Misakına verilen tepki daha sert olmuştur. CHP bu bildiriye demokrasiye yönelik bir baltalama girişimi olarak değerlendirmiş, bunun meclise karşı bir tehdit unsuru olarak kullanıldığını ileri sürmüştür.²⁹³ CHP'lilere göre bu bildiri DP'nin sağduyu, fikir ve yenilik anlayışı bakımından eksikliğinin göstergesi olmuştur. DP, bu bildirinin getirdiği etkiler itibarıyla siyaset alanında ne kadar güçlendiğini göstermiştir.²⁹⁴

Hürriyet Misakına hükümet kanadının gösterdiği tepki üzerine Kuvvet Gazetesi'nde bir yazı kaleme alan Fuat Köprülü, bildirinin meclisi tehdit eder görüntü verdiğine dair iddiaları şu sözlerle yanıt vermiştir: "... Elli altmış kişilik bir ekalliyetin,

²⁹¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s.1-3

²⁹² *Ulus Gazetesi*, 12 Ocak 1947, s.1-3

²⁹³ İnönü, a.g.e., s.287-288

²⁹⁴ Karpas, a.g.e., s.160

mecliste dört yüz kişilik bir ekseriyete tehdide ve onlar üzerinde tahakküme kalkıştığı iddiası, aklın ve mantığın kabul edeceği bir şey olmadığı için, Demokrat Parti'ye bu türlü istinatlarda bulunulmasını, ciddiyetle ve daima temin edilen iyi niyetle telif edemediğimizi açıkça söyleyebiliriz. Hakikat şudur: Ortada anayasa ile demokrasi ruhu ile telifi kabil olmayan ,nasıl bir niyetle ve ne gibi şartlar altında kabul edilmiş olursa olsun, Türk milletinin büyük ekseriyeti artık bunların kaldırılmasını yahut bugünün demokratik icaplarına uygun bir hale getirilmesini istiyor; iktidar partisi ve onun hükümetleri, bir seneden beri tekrarladıkları veçhile, eğer memleketin demokratik inkişafını istiyorlarsa, eğer programları ve zihniyetleri buna mani değilse, bu anti demokratik kanunların tadil veya ilgasında demokratlarla beraber hareket etmek mecburiyetindedirler. Millet Meclisi kürsüsünde anayasa hükümlerine sadık kalacakları hakkında millete namus ve şeref sözü veren milletvekilleri, yalnız Demokrat Parti mensupları değildir; Halk Partisi mebusları da aynı sözü vermişlerdir... İktidar partisi, anayasa davasında bizim haklı taleplerimizi her ne sebeple olursa olsun savsaklamakta devam edecek olursa, Demokrat milletvekillerinin millete verdikleri şeref sözünü yerine getirmekte tereddüt etmeyecekleri ve bu şartlar altında mecliste muhalefet mesuliyetini bir süs gibi omuzlarında taşımayacakları muhakkaktır..."²⁹⁵

Hürriyet Misakı üzerine yapılan tartışmalara Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde değinen Nadir Nadi, misakın içeriğinde yer alan bazı maddelerin CHP kanadında uyandırdığı rahatsızlığı eleştirmiş, özellikle devlet başkanlığı meselesinde iktidar kanadının argümanlarının temelinin olmadığını belirtmiştir. Nadi'ye göre bu misak bir partinin prensipleri olmaktan ziyade daha da geniş bir mana taşımakta ve doğrudan bir halk idaresinin temellerini oluşturmaktadır. Nadi, demokrasinin gerçek manada sağlanabilmesi açısından bu misakın kabul edilmesi tek çıkar yol olarak görmüştür.²⁹⁶

DP'nin düzenlediği kongre ve ardından yayınladığı Hürriyet Misakı, iktidar kanadındaki etkisini İdareciler Kongresi'nin oluşturulmasıyla göstermiştir. Kararları itibariyle herhangi bir bağlayıcılık taşımaksızın sadece hükümete bir danışma kurulu görevi üstlenmiş olan kongre, ilk toplantısını 20 Ocak 1947 tarihinde yapmış ve Recep

²⁹⁵ *Kuvvet Gazetesi*, 14 Ocak 1947, s.1

²⁹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1947, s.1

Peker bir açılış konuşması yaparak kongrenin amacının emniyet güçleri ve valiliklerin güçlendirilmesine yönelik olduğunu anlatmıştır. Bu sırada kongre tasarı ve raporlarını tamamlamış ve parti genel kuruluna sevk etmiştir. Kongrenin 31 Ocak tarihli son toplantısında ise bu toplantıların her dört yılda bir yapılmasına karar verilmiştir.²⁹⁷

Kongrenin mahiyeti açısından bir değerlendirmede bulunan Nihat Erim idare mekanizmasının bir rejimin iskeleti olduğunu vurgulayarak, idarenin sağlamlığının rejimin sağlam durması anlamına geldiğini belirtmiştir. İdarecilerin en önemli görevinin halkın refahını kolaylaştırmanın yanı sıra devlet ile halk arasındaki yakınlığı da sağlamak olduğunu ifade eden Erim, kurulan kongrenin olumlu sonuçlar doğuracağını ve bunun için özellikle vali yetkilerinin geliştirilmesine yönelik kararların kısa zaman içerisinde verilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁹⁸

Hükümetin bu çalışmaları muhalif tarafın da ilgisini çekmiş ve Adnan Menderes, konu hakkında Vatan Gazetesi'nde bir yazı yayınlamıştır. Menderes, kongrenin ileride getireceği olumsuzluklar ve özellikle valilikler hakkında yapılması düşünülen değişiklikler üzerinde durmuş, idarecilerin kanunlar çerçevesinde çıkmaması gerektiğini, kanunlarınsa anayasaya aykırı özellikler taşımaması gerektiğini belirtmiş ve böyle bir durumda ülkenin demokrasiye değil bir irticaya sürükleyebileceğini iddia etmiştir.²⁹⁹

Menderes'in bu yazısına cevaben bir yazı kaleme alan Nihat Erim ise idare amirlerinin kendilerine verilen görev ve yetkiler dışında bir uygulamaya gidemeyeceklerini, bu kişilerin görevlerini yasalar çerçevesinde harfi harfine yapmakla yükümlü olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca kanunların anayasaya uygunluğu konusunda Menderes'le fikir birliğinde olduğunu belirten Erim, buna karşılık herhangi bir kanunun anayasaya aykırı bir durumda olmadığını da sözlerine eklemiştir.³⁰⁰ Erim başka bir yazısında ise DP'lilerin meclis kürsüleri yerine gazete sütunları üzerinden gerçekleştirmeye başladığı muhalefeti eleştirerek, vekillerin yerinin meclis kürsüleri ve komisyonlar olduğunu, yapılması gereken muhalefetin buralarda yapılması gerektiğini, ancak DP'li vekillerin meclis yerine gazetelerde yazılar yazarak, mitingler düzenleyerek muhalefet yapmaya başladıklarını dile getirmiştir. DP'nin kuruluşundan beri ortaya yeni

²⁹⁷ İnan, a.g.e., s.298-299

²⁹⁸ *Ulus Gazetesi*, 24 Ocak 1947, s.1-3

²⁹⁹ *Vatan Gazetesi*, 25 Ocak 1947, s.1-2

³⁰⁰ *Ulus Gazetesi*, 26 Ocak 1947, s.1-3

bir fikir atamadığını belirten Erim'e göre bu durum muhalefetin üstüne düşen vazifeyi yapmakta ne kadar bocaladığını göstermektedir. Erim, DP'nin son dönemdeki kazanımlarını tek parti dönemindeki birtakım eksikliklerin meyvesi olarak tanımlarken, DP'nin bu itibarı kazanırken temeli sağlam bir argümanla yola çıkmadığını ve bu şekilde devam etmesi durumunda günden güne eriyeceğini iddia etmiştir.³⁰¹

Nihat Erim'in DP'ye yönelik eleştirileri ve tavsiyelerine Kuvvet Gazetesi'ndeki yazılarında değinen Fuat Köprülü, iktidarın yıllardır alışık olduğu müstakil grup tarzı muhalefetin DP'nin tarzı olmayacağını ve hükümet kanadının bu duruma alışması gerektiğini ifade etmiş, gerçek bir muhalefet partisinin gerekirse mecliste gerekirse de basında ve sokaklarda kendini anlatması gerektiğini belirtmiştir. Köprülü, muhalefetin asıl yerinin meclisten ziyade halk arasında olduğunu söylerken, bu tarz bir siyasetin yıllardır muhalefetten yoksun bir şekilde yönetimi elinde bulunduran iktidarı kızdırdığını ifade etmiştir. Yine Erim'in eleştiri noktalarından biri olan yeni fikir oluşturma meselesine de değinen Köprülü'ye göre, DP'li vekiller parti kurulduğu andan itibaren ülke yönetiminde oldukça etkili kararların alınmasında ön ayak olmuş, demokratikleşme sürecinin hızlanmasını sağlayan birtakım yeni fikirleri ortaya koymuştur. Buna tek dereceli seçim sistemi, üniversite reformları ve sendikalar kurulması gibi meseleleri örnek gösteren Köprülü, böyle bir ortamda bocalayanın muhalefet değil, hükümet olduğunu iddia etmiştir.³⁰²

3.3. ARA SEÇİMLER VE İZMİR MİTİNGLERİ

Şubat 1947'ye gelindiğinde ülke genelinde muhtar seçimleri yapılmış ve bu seçimlerde de yine baskı ve usulsüzlük yapıldığına dair şikayetler yaşanmıştır. Nitekim Celal Bayar bu seçimleri “zor darbesi” olarak nitelendirmiştir. Bu ortam dahilinde yaklaşan ara seçimler ise DP'nin takınacağı tavır açısından merak konusu olmuştur. Nitekim DP idaresi ara seçimlere katılıp katılmama konusunda kararsızlık yaşamıştır.³⁰³

Hükümetin Nisan ayında İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir ve Kastamonu'da ara seçimlere gideceğini duyurmasıyla birlikte muhalefet ile iktidar arasında yeni bir tartışma ortaya çıkmıştır. Yapılacak olan ara seçimlere DP'nin mutlaka girmesi gerektiğini

³⁰¹ *Ulus Gazetesi*, 14 Şubat 1947, s.14

³⁰² *Kuvvet Gazetesi*, 16 Şubat 1947, s.1-4

³⁰³ Eroğul, a.g.e., s.26

düşünen hükümet, bu konuda DP'yi ikna etmeye çalışmıştır. Bu sırada DP yönetimi hem seçimlere katılıp katılmama konusunda karar vermek hem de halkla buluşarak onlarla görüşlerini paylaşmak amacıyla İzmir'e bir gezi planlamıştır. Ancak aynı tarihlerde Başbakan Recep Peker de İzmir'e bir ziyarette bulunarak DP'lilerin ara seçimlere katılmama ihtimaline karşı bir konuşma yapmıştır. Peker konuşmasında DP'lilerin seçimlere girmemesi halinde ağır ve yanlış bir karar vermiş olacaklarını belirtmiş ve bunun ülkeye karşı işlenmiş bir suç olacağını ima etmiştir.³⁰⁴

Peker'in bu konuşmasını köşesinde değerlendiren Ahmet Emin Yalman, konuşmanın kendisinde bir hayal kırıklığı yarattığını ifade ettikten sonra şu yorumda bulunmuştur: "... Recep Peker İzmir Halkevindeki nutkunda; hakiki hadiselerin sahnesinde değil, ancak resmi hakikatler aleminde kaldı. Memleketin her köşesinde yüz binlerce vatandaş, neden Demokrat Parti liderlerinin yolunu bekliyor? Bu vatandaşların ıstırabı ne? Acaba nelerin hasretini duyuyorlar? Halk Partisi'nin kendine mâl ettiği idari cihazdan şikayetleri nelerdir? Bunları teşhis etmeye, çare aramaya, vatandaşta ümit ve güven uyandırmaya kıymet verecek yerde Demokrat Parti'nin milyonlarca vatandaşa tercüman olarak ileri sürdüğü haklı ve müspet şikayetleri, iftira ve saygısızlık kelimeleriyle kesip atmış ve bütün seçimlerdeki yolsuzlukların dünyanın her tarafında tesadüf edebilecek normal hata payını aşmadığını söylemiştir... Vatandaşların gösterdikleri ıstırap ve hasretlerin manasını kavramaya çalışmak; mesul bir hükümetin ilk vazifesidir. Hakikatin sesini duymayan ve halkın isteklerine karşı ancak menfi şiddet tedbirleri ile ve kanaat vermeyen propagandalarla çare arayan bir siyasi parti, kendi bindiği dalı kesmiş olur."³⁰⁵

Peker'in bu konuşmasını yaptığı saatlerde DP yöneticileri de İzmir'e ulaşmış ve büyük kalabalıklar tarafından karşılanmışlardır. Bu kalabalığa seslenen Adnan Menderes Türk Milleti'nin kalbindeki hürriyet aşkının sökülüp atılamayacağını, DP'nin dağılması için herkesin kalbinde yanan hürriyet aşkının sökülüp çıkarmasını gerektiğini ifade etmiştir. Ertesi gün İzmir vilayet binasında toplanan DP yönetimi ara seçimlere katılmama kararı almış ve seçimlerin yapılacağı illerdeki DP il başkanlıklarına şu bir bildiri gönderilmiştir. Bu bildiride seçimlerin emniyetinin sağlanamadığı, 21 Temmuz ve

³⁰⁴ *Ulus Gazetesi*, 2 Nisan 1947, s.1-2

³⁰⁵ *Vatan Gazetesi*, 3 Nisan 1947, s.1-3

sonrasında yapılan muhtarlık seçimlerinde devlet gücünün bir baskı mekanizması olarak kullanıldığı, seçim kanundaki bazı maddelerin iktidar tarafından farklı şekilde yorumlanarak DP'nin seçime katılması için baskı ve suçlamalar yapıldığı ve bunların yersiz olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu şekilde seçimlere girmenin iktidar partisinin aleti olmaktan başka bir sonuç çıkarmayacağı da belirtilmiştir.³⁰⁶ DP'nin bu kararı iktidar cephesinde tepkiyle karşılamış; Peker, bunu ülke vazifesine sabotaj yapmak olarak yorumlamıştır. Bu tartışma içerisinde gerçekleşen ara seçimlere katılım oldukça az olmuştur. Öyle ki İstanbul'un bazı semtlerinde bu oran yüzde 10' zor geçmiştir.³⁰⁷

DP'nin ara seçimlere katılamama kararı üzerine bir değerlendirme yapan Nihat Erim, partinin seçimlere katılmamasını anlayışla karşıladığını, ancak bunun gerekçelerinin asılsız olduğunu belirtmiştir. Erim, DP yönetiminin seçim kanunlarının antidemokratik olduğu ve seçim güvenliğinin sağlanamadığı yönündeki fikirlerinin yersiz olduğunu ve bu yüzden seçime katılmama kararı verilmesinin yanlış olduğunu ifade eden Erim, halkın bu durumu değerlendireceğini ve gerekli hükmü vereceğini de sözlerine eklemiştir.³⁰⁸ Ahmet Emin Yalman ise bu kararın altında Peker'in İzmir'deki konuşmasındaki üslubunun büyük etkisi olduğunu savunmuş ve her ne kadar seçimlere DP'nin katılmasını dilesse de bu olumsuz karara da saygı duyulması gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁹

DP'nin 1946 yerel seçimlerinden sonra yaptığı ikinci boykot kararı için, Cumhuriyet Gazetesi'nde "Yazık oluyor!" başlıklı bir yazı kaleme alan Nadir Nadi ise bu kararı üzüntüyle karşılamıştır. DP'nin seçimlere katılmasının gerekçesi olarak dış politikada ülke aleyhine oluşabilecek durumları önleme amacının olmasını yanlış bulan Nadi, bu konuda yabancılara hoş görünmekten ziyade asıl meselenin toplum refahı olması gerektiğini düşünmektedir. Nadi'ye göre, DP'ye bu konu üzerinden bir suçlama yapmanın yersizdir. Asıl mesele yüz yıldır ülkenin hasretle beklediği gerçek demokrasi ruhunun zarar görmesi, sekteye uğramasıdır. Nadir Nadi, bu döneme kadar ara sıra parlayıp son bulan hürriyet ve demokrasi ışığının bu dönemde yeniden ortaya çıktığını ve temelinde aynı inkılap anlayışı olan iki partinin bu dönemi faydalı bir şekilde geçirmesi

³⁰⁶ İnan, a.g.e., s.301-302

³⁰⁷ Toker, a.g.e., s.248-249

³⁰⁸ *Ulus Gazetesi*, 3 Nisan 1947, s.1-2

³⁰⁹ *Vatan Gazetesi*, 4 Nisan 1947, s.1-3

gerektiğini savunmuştur. DP'nin seçimleri bir kez daha boykot etmesinin bu yeni demokratikleşme mücadelesine zarar vereceğini aktaran Nadi, bu kararın devamında DP'nin meclisten tamamen çekilebileceği endişesini de dile getirmeyi ihmal etmemiştir.³¹⁰

Bu dönemde yaşananlara ilişkin 18 Nisan tarihinde İzmir'de bir değerlendirme yapan Menderes, halkın iktidar partisine karşı gözle görülür bir şekilde tavır almaya başladığını, yurt içindeki gezilerde hükümet kanadına oranla DP'lilerin daha olumlu karşılandığını ifade etmiştir. Bu durumun 21 Temmuz seçimlerinde çoğunluk almasına rağmen iktidarın halk kanadındaki itibarının kaybolduğu anlamına geldiğini ima eden Menderes, hükümetin bu durumu kurtarmak amacıyla DP ile aynı anda İzmir gezisi düzenlediğini ve bunun boy ölçüşmek maksadı taşıdığını söylemiştir. Menderes bu gezi esnasında devlet memurlarının, kaymakam ve valilerin, işçi ve öğrencilerin ayarlandığını ve bu şekilde bir kalabalık oluşturulduğunu aktarmış ve bu şekilde DP'nin kalesi sayılan İzmir'de bile iktidar partisi kuvvetliymiş gibi bir görüntünün verilmesinin amaçlandığını iddia etmiştir.³¹¹

Menderes bu konuşmayla hükümete ağır eleştiri ve ithamlarda bulunarak tepkileri üzerine çekmiştir. Nitekim konuşmadaki bazı bölümler suç unsuru olarak görülmüş ve konuşmayı yayınlayan gazeteler hakkında dava açılmıştır. Ayrıca Menderes'in de dokunulmazlığının kaldırılması için girişimler yapılmıştır. Menderes'in konuşmasını yayınlayan Yeni Asır, Kuvvet, Tasvir ve Demokrasi gazetelerinin sahipleri hakkında açılan davada konuşmanın meclis meşruiyetine hakaret olması sebep olarak gösterilmiştir. İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davada savunmalarını yapan gazeteciler, Menderes'in çokça sarf ettiği sözleri gazetelerine taşımalarının suç unsuru taşıyamayacağını ve kendilerinin sadece gazetecilik görevini yerine getirdikleri yönünde beyanda bulunmuşlardır. Neticede 9 Ağustos 1947 tarihli son duruşmada sanıkların iddia olunan suçları işlemediklerine ve beraat etmelerine karar verilmiş ve dava kapanmıştır.³¹² Ancak İstanbul'daki Tasvir ve Demokrasi gazeteleri sıkıyönetim komutanlığınca süresiz olarak kapatılmış ve basım evleri mühürlenmiştir.³¹³

³¹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1947, s.1-3

³¹¹ *Yeni Asır Gazetesi*, 19 Nisan 1947, s.1-4

³¹² İnan, a.g.e., s.304-310

³¹³ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.165

Gazetecilerin yanı sıra Menderes'in de yargılanması için harekete geçen savcılık, Menderes'i meclise hakaret suçundan mahkemeye verilmesi için çalışma başlatılmış, Adalet bakanlığı tarafından 3 Mayıs tarihinde başbakanlığa bir tezkere verilmiştir. 9 Mayıs 1947 tarihinde ise Menderes'in dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir. Meclis başkanlığı konuyu Karma komisyona devretmiş ve neticede 9 Şubat 1948 tarihinde verilen raporda, Menderes'in dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektirecek bir söylemde bulunmadığına karar verilmiştir.³¹⁴

3.4. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ

21 Temmuz seçimleriyle başlayan ve ardından gün geçtikçe büyüyen iktidar-muhalefet gerginliği özellikle muhalefetin Başbakan Recep Peker ile yaşadığı problemler neticesinde hat safhaya ulaşmış hatta rejimin tehlikeye girebileceği görüşleri ortaya çıkmıştır. Gerek Peker hükümetinin sert tutumunun devamı, gerekse DP'lilerin yayınladığı Hürriyet Misakı ile oluşan siyasi gerginliğin giderilmesi için birtakım arabuluculuk çalışmaları başlamıştır.³¹⁵

İki taraf arasında yaşanan gerilimin giderilmesi için ilk girişimler, eski meclis başkanı Halil Mentешеoğlu ve iş adamları Üzeyir Avunduk ile Vehbi Koç tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu girişimlerin etkisiyle 7-8 Mayıs 1947 tarihlerinde Recep Peker ile Celal Bayar'ın görüşmesi sağlanmıştır. Peker ile Bayar arasında gerçekleşen görüşmede iki taraf da kendince haklı gördükleri düşünceleri paylaşmıştır. Bayar ülke bürokrasisinin muhalefete yaptığı baskıdan söz etmiş ve bu baskının kaldırılması için bir genelge yayınlanması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Recep Peker böyle bir baskının varlığını ret ederek bu şekilde bir genelge yayınlanmasının idare amirlerini gücendireceğini ifade etmiştir. Böylece yapılan ilk görüşme sonuçsuz kalmıştır.³¹⁶

Tam bu dönemde İngiliz parlamentosundan gelen davet ise iki taraf arasında beklenen yumuşama için yeni bir fırsat olmuştur. İngiliz parlamentosuna yapılan ziyarete DP adına Fuat Köprülü ve Enis Akaygen'in katılması neticesinde CHP'li Nihat Erim ile Köprülü arasında dost sohbetleri yaşanmış ve heyetin yurda dönüşüyle birlikte heyet İsmet İnönü tarafından misafir edilmiştir. Böylece Köprülü ile İnönü arasında da bir

³¹⁴ İnan, a.g.e., s.312-314

³¹⁵ Eroğul, a.g.e., s.28

³¹⁶ İnan, a.g.e., s.316

görüşme yaşanmış, bu görüşmenin verdiği olumlu hava ile birlikte artık muhalefet ile İnönü arasında birtakım görüşmeler yaşanmaya başlamıştır.³¹⁷

İsmet İnönü ile Celal Bayar arasındaki ilk görüşme 7 Haziran'da gerçekleşmiştir. Bayar bu görüşmede DP'nin devlet bürokrasisinin baskısına maruz kaldığını belirtmiş, bu durumdan şikâyet etmiştir. İnönü, bu şikâyeti Recep Peker'e iletmış, Peker ise böyle bir durum olmadığı yönünde cevap vermiştir. Bu görüşmeden sonra 14 Haziran'da bu kez CHP'li yetkililerin de hazır bulunduğu bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya DP adına sadece Celal Bayar katılırken, hükümet adına Başbakan Recep Peker ve yardımcısı Mümtaz Ökmen katılmıştır. Bayar, önceki görüşmede olduğu gibi yine eşitsizlikten şikâyet ederken aynı zamanda partisinin kanun dışı ve ihtilalci bir hareket içerisinde bulunmadığını belirtmiştir. Buna karşılık Recep Peker DP'nin çalışma yöntemlerinin iyileştirilmesi gerektiğini ve DP'ye karşı herhangi bir baskının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Bu iki taraflı görüşmenin ardından birkaç kez daha Bayar'la görüşen İnönü, Bayar'ın istek ve şikâyetlerini Peker'e ileterek ondan birtakım sözlere almıştır. Böylece iki tarafında da istek ve şikâyetleri üzerine bir beyanname hazırlamaya karar veren İnönü, yazdığı bildirinin bir kopyasını Bayar'a vermiş ve parti içerisinde tartışmalarını istemiştir.³¹⁸

İki parti arasındaki bu yakınlaşmayı değerlendiren Nadir Nadi, ülke siyasetinde iki yıldır devam eden gergin atmosferin son bulacağı ve bu görüşmelerin yeni bir döneme başlangıç yapacağı ümidini okuruyla paylaşmıştır. Nadi, siyasetin geldiği durumdan herkesin rahatsızlık duyduğunu, sokak kavgalarının, amaçsız, kısır tartışmaların bir an önce son bularak, ülkenin iki kutba ayrılmış olan görüntüsünden sıyrılması gerektiğini ifade etmiştir.³¹⁹

Celal Bayar bu bildiriye parti grubunda paylaşmış ve İnönü ile olan görüşmelerinin detaylarını açıklamıştır. DP gurubu ise bildiri konusunda ikiye ayrılmıştır. Bir grup, bildirinin onaylanmasının parti lehine olacağını savunmuş ve DP'ye yapılan baskı nedeniyle yaşanan zorlukların bu sayede giderilebileceğini düşünmüştür. Bu grup içerisinde Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü gibi isimler başı çekmiştir. Bildiriye muhalefet eden grup ise İsmet İnönü'nün samimiyetine güvenmemelerinden

³¹⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.167

³¹⁸ İnan, a.g.e., s.317-319

³¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Haziran 1947, s.1-3

dolayı, bildirinin onaylanmamasını ve ilişkilerin kesilmesini istemişlerdir. Muhaliflere göre İnönü'nün böyle bir bildiriye yayınlamaya yetkisi yoktur ve buna DP'nin onay vermesi halinde onun yasadışı davranışına onay verilmiş olacaktır. Ancak parti içerisindeki bu muhalefete rağmen, çoğunluğun olumlu yöndeki görüşü neticesinde, bildirinin kabul edilmesine karar verilmiştir.³²⁰

İnönü'nün iki tarafın da fikirlerini alarak hazırladığı beyanname 11 Temmuz 1947 günü radyodan okunmuş, ertesi gün ise gazete sütunlarında kendine yer bulmuştur. Böylece tarihe 12 Temmuz Beyannamesi olarak geçecek olan bu bildiri iktidar-muhalefet ilişkisinin doğal düzleme taşınması açısından önemli bir hamle olmuştur. İnönü, bildirisinde öncelikle iktidar ve muhalefet arasında gerçekleşen tartışmaları, iddia ve savunmaları anlattıktan sonra, kendisinin iki partiye karşı eşit konumda bulunduğunu vurgulamış, yaşanan süreçte kimin haklı veya haksız olduğunun tartışılması yerine amacının iki parti arasında emniyetin sağlanması olduğunu belirtmiştir. İnönü, böylece iktidarda bu partilerden hangisi bulunursa bulunsun, halkın gönül rahatlığı içinde yönetime güven duyacağını da vurgulamıştır.³²¹

İsmet İnönü bu bildiriyle, Türk siyasetinde gelinen durum karşısında oldukça kritik bir adım atmıştır. Özellikle Peker hükümetiyle muhalefet arasında yapıcı bir tutum sergileyerek, Peker'in DP'ye yönelik iddialarını kenara atan İnönü, Peker yanlısı bir tavır sergilememiş ve DP'nin meclisi terk etme ihtimalinin önüne geçmiştir.³²²

İnönü'nün bu beyannamesi Türk kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve gerek iktidar gerekse muhalefet cephesinde büyük oranda memnuniyetle karşılanmıştır. Muhalif gazetecilerden Ahmet Emin Yalman, beyannameyi değerlendirdiği yazısında, İnönü'nün beyannamesinde yer verdiği tarafsızlık kavramı üzerinde özellikle dururken bu ibarelerin, ülkede yeni bir devri başlatacağı şeklinde yorumlamıştır. Yalman İnönü'nün iki parti arasında eşit mesafede olarak var olduğu konumun hakkını gerçek manada verdiğini ve tam anlamıyla vatansever bir devlet başkanı gibi hareket ettiğini belirtmiştir. Yalman, iki parti arasında yaşanan gerginlik karşısında düğümü çözme görevini üstlenen İnönü'nün herhangi bir tarafı incitme veya taraf tutma halinden uzak olarak partilerden birinin başarısına diğerininse zararına hamle yapmaktan geri durduğunu ve böylece

³²⁰ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.169

³²¹ Bayar, a.g.e., s.83-84

³²² Ahmad, a.g.e., s.37

gerçek bir hakem görevi üstlendiğini ifade etmiştir. Öte yandan daha önce de bu şekilde umut verici gelişmelerin yaşandığını, ancak sonrasında hayal kırıklığıyla karşılaşıldığını söyleyen Yalman, bu durumun doğal bir süreç olduğunu ve atılan yeni adımın tereddütlerden uzak olacağına olan inancını da paylaşmıştır.³²³

Beyannameyi memnuniyetle karşılayan bir başka isim ise Fuat Köprülü olmuştur. Kuvvet Gazetesi'nde bu konu hakkında bir yazı kaleme alan Köprülü'ye göre Peker hükümetiyle muhalefet arasında süregelen gerginlikler sonrasında İsmet İnönü'nün tarafsız ve anlayışlı tavrı, iç siyasette yeniden normalleşmenin yolunu açmıştır. Köprülü, İnönü'nün geleceğe yönelik umut dolu mesajlarını içeren bu beyannameyi duyurmasıyla birlikte uzun süredir devam eden parti ve devlet başkanlığı sentezinden ve muhalefete cephe alma durumundan uzaklaştığını büyük memnuniyetle dile getirmiştir.³²⁴

Nihat Erim ise beyannameye yönelik yazdığı yazısında, İnönü ve parti liderlerinin sabırlı ve vatansever duruşları sayesinde, iktidar ve muhalefet arasında devam eden kör dövüşünün sona erdirdiğini ve bu beyannamenin ülke geleceği açısından müjde verici bir durumu ortaya çıktığını belirtmiştir. Erim'e göre İnönü'nün partiler üstü hakemliği bu açıdan çok önemli bir unsur olmuştur. Her ne kadar İnönü'nün CHP'den ayrı durmasının ülke güvenliği açısından tehlikeli görse de artık bu durumun gerçekleşmesi için yeterli olgunlukta bir muhalefetin oluştuğunu da kabul eden Erim, İnönü'nün bu hareketiyle rejimin tamamen normal bir akışa girmesini dağladığını da sözlerine eklemiştir.³²⁵

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi de diğer iki gazeteci gibi, gelişmeleri oldukça olumlu karşılamıştır. Nadir Nadi, konuya yönelik yazdığı yazısında, bir yıldır süren zorlu tecrübelerden sonra, iki parti arasında çıkmaza giren durumun, İnönü'nün yaptığı müdahale sayesinde normale döneceğine yönelik ümit ışığı doğduğu yönünde fikrini paylaşmış ve İnönü'nün Türk siyasetinin aydın ufuklara kavuşabilmesi için gerekli yolu gösterdiğini belirtmiştir. Nadi de diğer yazarlar gibi, İnönü'nün partiler üstü hakemliği üzerinde durarak devlet başkanının muhalefet gözünde pati menfaatlerinin

³²³ *Vatan Gazetesi*, 13 Temmuz 1947, s.1-,3

³²⁴ *Kuvvet Gazetesi*, 12 Temmuz 1947, s.1-4

³²⁵ *Ulus Gazetesi*, 12 Temmuz 1947, s.1-2

üzerinde görülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Nadi'ye göre arzulanan bu durumun oluşabilmesi açısından, 12 Temmuz Beyannamesi önemli bir müjde niteliğindedir.³²⁶

12 Temmuz Beyannamesi, Türk siyasetinde genel olarak olumlu tepki almış olmakla birlikte, özellikle DP içerisindeki bir grup tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Daha beyanname yayınlanmadan önceki günlerde bu tepkiyi ortaya koyan bu grup, beyannamenin yayınlanmasından sonra eleştirilerini daha da arttırmışlardır. Parti yönetimi bu konuyu değerlendirmek üzere, Küçük Kongre'yi toplamış ve bu kongrede beyannameye yönelik sert tartışmalar yaşanmıştır.³²⁷ Bu tartışmaların sonunda ise DP'nin beyannameye yönelik değerlendirmesi manasını taşıyan bir bildiri yayınlanmıştır. 24 Temmuz'da tarihli bildiride 12 Temmuz Beyannamesi sonrası yapılan istişareden söz edilmiş ve Başbakan Recep Peker'in tavrı ile bu beyanname arasındaki farklılıklara dikkat çekilmiştir. Bu durumda İnönü ile Peker arasında ortaya çıkan tezat durumun muhalefet açısından olumsuz bir durum ortaya çıkardığının ifade edildiği bildiride, ayrıca devlet başkanlığı meselesinde de iktidar cephesinin tutumu eleştirilmiştir.³²⁸

DP'nin bu karşı bildirisiyle birlikte meclisten çekilme ihtimali yeniden gündeme gelmiştir. Bu konuya yönelik bir değerlendirmede bulunan Mümtaz Faik Fenik'e göre DP yönetimi her ne kadar 12 Temmuz beyannamesinden memnun kalsa bile, hükümete bu bildirideki ilkelere uyma konusunda güvenmemektedir. Bunun gerekçesi ise 12 Temmuz beyannamesinden bir gün önce Recep Peker'in yayınladığı bildiridir. Bir gün önce ağır bir şekilde muhalefete yüklenen Peker'in ertesi gün İnönü'nün bildirisiyle değişebilmesine imkân yoktur. DP'nin bildirisinin asıl manasına vurgu yapan Fenik'e göre DP için görünen yol, şekli muhalefeti sürdürüp, demokrasi süsü vermek ve bugünkü iktidarın tek parti gidişini örtmek yerine meclisten çekilmektir.³²⁹

İktidar kanadı ise bu bildiriye sert tepki göstermiştir. Nihat Erim Ulus Gazetesi'ndeki köşesinde, bildiriyi ümit kırıcı olarak değerlendirmiştir. Erim'e göre DP yönetiminin danışıklı bir muhalefet partisi olmadığını ispat etme derdi, bu bildiride kendini göstermiştir.³³⁰ Ayrıca İnönü de bildiriyi oldukça sert bulmuştur. Bunun üzerine

³²⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1947, s.1-3

³²⁷ İnönü, a.g.e., s.323

³²⁸ *Vatan Gazetesi*, 25 Temmuz 1947, s.1-4

³²⁹ *Vatan Gazetesi*, 26 Temmuz 1947, s.1-3

³³⁰ *Ulus Gazetesi*, 26 Temmuz 1947, s.2

DP'li vekiller hem İnönü hem de Nihat Erim'le sık sık görüşerek asıl niyetlerini açıklama gayretine girmişlerdir. Bayar, bildiriye sert bulan İnönü'ye hak verirken, DP içerisindeki muhalif grubu bu bildiriye gerekçe olarak göstermiş ve anlayış gösterilmesini istemiştir.³³¹

Hem İnönü'nün hem de DP idaresinin ılımlı yaklaşımı neticesinde bu süreçte iki taraf arasındaki diyalog gelişmeye başlamış ve bildirinin olumsuz etkileri silinmeye başlamıştır. Öyle ki Doğu Anadolu gezisine çıkacak olan İnönü, Celal Bayar ile görüşerek gezi sırasında yanında DP'li bir vekilin de yer almasını istemiş ve bu gezi esnasında kendisinin tarafsızlığı üzerinde duracağını dile getirmiştir. DP içerisinde bu konu üzerinde de fikir ayrılığı yaşanmıştır. Bayar, Menderes ve Köprülü'nün başını çektiği grup bu fikre sıcak yaklaşırken, Samet Ağaoğlu ve Ahmet Oğuz gibi isimler olumsuz tavır sergilemişler ve İnönü'nün hala CHP genel başkanymken böyle bir ortak gezinin Doğu Anadolu'nun tamamen kaybedilmesi anlamına geleceği yorumunda bulunmuşlardır. Bu muhalefete rağmen toplantıda yapılan oylamada oy birliğiyle Muğla Milletvekili Nuri Özsan'ın İnönü'ye refakat etmesine karar verilmiştir. İnönü'nün doğu gezisi sonrası Ankara'da onu karşılayanlar arasında ise Menderes ve Köprülü de hazır bulunmuştur.³³²

12 Temmuz beyannamesiyle birlikte, İnönü-DP arasındaki yakınlaşma Recep Peker üzerinde baskı unsuru oluşturmuştur. Bunun oluşmasında İnönü ile Peker arasındaki fikir ayrılığının da etkisi olmuştur. Nitekim, parti içerisinde “müfritler” olarak adlandırılan ve Peker'in içerisinde bulunduğu grup muhalefetle uzlaşmaya sıcak bakmamış ve onları ikinci derece bir konumda görmüştür. Buna karşın parti içerisinde Peker'in yaklaşımına karşı olan daha ılıman bir grubun ile İnönü'nün görüşlerinin uyuşması da İnönü'nün Peker'e yönelik tavrında etkili olmuştur.³³³ Recep Peker hem İnönü'nün hem de parti içindeki muhaliflerin tutumları üzerine hükümeti adına 26 Ağustos 1947'de parti meclis grubunda güvenoyu istemiş, bu oylamada 35 vekil aleyhte oy kullanmıştır. Her ne kadar bu oylamada ezici bir üstünlük kurmasına rağmen, her oylaması oy birliğiyle yapılan bir partide bu ret sayısı aslında bir güvensizliğin göstergesi olmuştur. Oylamada güvensizlik oyu veren “otuzbeşler”in başında ise Nihat Erim yer

³³¹ Toker, a.g.e., s.271-272

³³² İnan, a.g.e., s. 325-326

³³³ Karpat, a.g.e., s.173

almıştır.³³⁴ Bu oylama sonrası 4 Eylül’de bu kez kabinede birtakım değişiklikler için parti grubundan izin isteyen Peker’e bu kez 47 olumsuz oy çıkmıştır.³³⁵

CHP içerisinde yaşanan bu gelişmeleri, Ulus Gazetesi’ndeki köşesinde değerlendiren Falih Rıfkı Atay, parti içerisinde oluşan memnuniyetsizlik ve İnönü-Peker arasındaki sorunlar üzerine bir değerlendirmede bulunmuştur. Atay öncelikle Recep Peker ile İsmet İnönü arasında anlaşmazlıklar olduğu konusundaki iddiaları ret etmiş, yapılan güven oylamalarının ise asıl mahiyetinden uzak değerlendirildiğini savunmuştur. Ancak Atay, hükümetle parti grubu arasında büyüyen görüş ayrılıkları üzerine Recep Peker’in takındığı tavrın yine parti grubunun isteği neticesinde olduğunu, istifa etmek yerine parti grubunun arzuları dahilinde bir tadile gittiğini savunmuştur.³³⁶

Atay’ın bu görüşlerine karşın hem İnönü ile arasındaki anlaşmazlıklar hem de parti içerisinde artan güvensizlik oyları Peker hükümetinin sonunu getirmiş ve Peker sağlık durumunu da gerekçe göstererek 9 Eylül 1947 tarihinde istifa etmiştir.³³⁷ Bu istifa özellikle muhalif kanatta olumlu karşılanmıştır. İstifa üzerine görüşlerini paylaşan Ahmet Emin Yalman bu istifa sonrası sevinmekle üzmek arasında tereddüt ettiğini, bunun sebebinin ise “gelen gideni arar” tabirinden ileri geldiğini ifade etmiştir. Yalman’a göre Peker’in zaten bu şartlarda başbakanlığı sürdürebilmesine pek imkân yoktur. Her ne kadar demokrasi taraftarıymış gibi görünse de tek partili rejimin getirdiği alışkanlığa sahip olan Peker’in iktidar mevkiini bir politika ganimeti olarak görmeyeceğine yönelik halkta bir inandırıcılığı kalmadığını iddia eden Yalman, istifa sırasında sağlık durumunu gerekçe gösteren Peker’in hükümeti bırakmasını hem onun sağlığı hem de ülke menfaati açısından faydalı görmüştür.³³⁸ Bu dönemde CHP içerisinde oluşan bu muhalefet hareketlerini entrika olarak değerlendiren ve parti içerisindeki mutedil grubun DP’li muhaliflerle işbirliği yaparak kendi partilerini yıkmaya çalıştığını ileri süren Falih Rıfkı Atay, Ulus Gazetesi’ndeki başyazarlık görevinden ayrılmıştır.³³⁹

Peker’in istifasına kamuoyundaki genel yaklaşımın aksine daha itidalli yaklaşan Nadir Nadi, 12 Temmuz beyannamesiyle birlikte gelişen şartların Peker hükümetine

³³⁴ Ahmad, a.g.e., s.38

³³⁵ Eroğul, a.g.e., s.31

³³⁶ *Ulus Gazetesi*, 8 Eylül 1947, s.1-3

³³⁷ İnan, a.g.e., s.324

³³⁸ *Vatan Gazetesi*, 10 Eylül 1947, s.1

³³⁹ Karpat, a.g.e., s.177

doğal bir son hazırladığını, Peker hükümetinin muhafaza etmeye çalıştığı sistemin bu beyanname neticesinde vadesini doldurduğunu belirtmiştir. Nadi'ye göre 12 Temmuz süreci yaşanmamış olsaydı, hükümetin ömrü olduğundan daha uzun sürecek ve böylece yıllardır süregelen alışkanlıklar dahilinde yönetim tarzı devam edecekti. Nadir Nadi, Peker'in istifasının bir zafer edasıyla memnuniyetle karşılanması konusuna değinmiş, asıl önemli meselenin isimlerden ziyade zihniyetin değişmesi olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁰

3.5. HASAN SAKA HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ GELİŞMELER

3.5.1. I. Hasan Saka Hükümeti ve Programı

12 Temmuz beyannamesiyle başlayan ve Recep Peker'in istifasıyla son bulan dönemin ardından, dışişleri bakanlığı yapmakta olan Hasan Saka yeni hükümeti kurma görevini almıştır. 10 Eylül 1947 de kurulan kabinede önceki hükümetten birçok isim yine yer almakla birlikte birtakım değişiklikler de olmuştur.³⁴¹Yeni başbakan, maliye, ekonomi ve ticaret bakanlıkları da yapmış olmanın etkisiyle Peker'e göre devlet yönetiminde daha deneyimli olmakla birlikte ayrıca liberal bir eğilime de sahiptir.³⁴²

Hükümette yaşanan bu değişime Ulus Gazetesi'ndeki köşesinde değinen Falih Rıfkı Atay, öncelikle eski Başbakan Recep Peker'e hakkını verme gayreti içerisinde bulunarak, Peker'in tek partiden çok partiye geçiş devrinin başbakanı olduğunu, ülkenin bu süreçte buhranlı ve karmaşık bir hal almamasında Peker'in demokrasiye, hak ve hürriyetlere bağlı kalmasının etkili olduğunu iddia etmiştir. Peker'in 1946 seçimleri sonrası, sonuçları kabul etmeyen azgın ve tahrik havası içerisinde bir kesimin olduğu ortamda başbakanlık yaptığını hatırlatan Atay, yeni Başbakan Hasan Saka'nın da bu konuda işinin hiç kolay olmayacağını ön görmüştür. Atay'a göre Saka, muhalefetin tam olarak beklediği başbakan karakterini taşımamaktadır. Bu yüzden birçok muhalife göre bu hükümetin süresinin kısa olması beklenmektedir. Atay ayrıca, Hasan Saka için sadece DP muhalefetine değil CHP içerisinde arayış halinde olan kesimlerin de güvenini kazanmak için çaba sarf etmesi gerektiğini paylaşmıştır.³⁴³

³⁴⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Eylül 1947, s.1-3

³⁴¹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.180-181

³⁴² Ahmad, a.g.e., s.39

³⁴³ *Ulus Gazetesi*, 11 Eylül 1947, s.1

Hasan Saka, yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte tatilde olan meclisin toplanması için talepte bulunmuş, İsmet İnönü'nün çağrısıyla toplanan mecliste yeni hükümet programını duyurmuştur. Programda CHP'nin demokratik rejimin kurucu unsuru olduğuna dikkat çekilerek, yeni hükümetin de CHP'nin devrimci ilkelerine dayanarak hareket edeceğini belirten Saka, amaçlarının demokratik düzeni ve politik gelişmeyi sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Saka ayrıca hukukun adil ve hızlı işlemesi yönünde çalışacağını vurgusunu yaparak halkın bu konudaki taleplerinin yerine getirileceğini ifade etmiştir. 1946 seçimleri sürecinden bu yana özellikle DP'lilerin şikâyet ettiği idari amirlere de değinen Saka, zor şartlar altında görevlerini yerine getiren bu isimlerin çalışmalarına katkıda bulunacaklarını ve bunları yakından takip edeceğini de programa eklediklerini açıklamıştır. Ayrıca ülkedeki aşırı sağ ve sol eğilimlere karşı da önlemler alacağını söyleyen Saka, kanunlar çerçevesinde düşünce ve fikir özgürlüğüne saygı göstermekle birlikte aşırılığa karşı da uyanık ve tedbirli olacaklarını beyan etmiştir.³⁴⁴

Hükümet programının açıklanmasının ardından, muhalefet tarafının programa yönelik fikirlerini ifade etme görevini Adnan Menderes üstlenmiştir. Menderes, ilk olarak bir önceki hükümet programının duyurulması sırasında yaşanan süre sıkıntısına değinmiş, o programı muhalefetin incelemesi ve görüş bildirmesi için bir gün bile verilmediğini hatırlatarak bu kez kısa da olsa iki günlük mühletten dolayı memnuniyetini dile getirmiştir. Ancak Menderes, programın detaylarına yönelik incelemesinde derin bir hayrete düştüğünü, programın 12 Temmuz beyannamesiyle çelişen unsurlarının olduğunu, anayasaya aykırı kanunların değiştirileceğine yönelik bir emareye rastlayamadığını dile getirmiştir. Menderes hükümetin bu programla yapacağı işler hakkında şeffaf olmadığını ve birçok konunun yüzeysel olarak ele alındığını söyleyerek program için “programsızlığın belgesi” ibaresini kullanmıştır. Programda CHP'ye övgüyle yer verilmesini eleştiren Menderes, meşrutiyet döneminde bile birçok hak ve özgürlüğün CHP iktidarları döneminden daha fazla olduğunu dile getirmiştir.³⁴⁵

Menderes'in bu eleştirilerine hükümet kanadından çeşitli karşılıklar verildikten sonra yeni hükümetin güvenoyu oylamasına geçilmiş, biri bağımsız, dördü DP'li olmak

³⁴⁴ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.182

³⁴⁵ İnan, a.g.e., s.327-329

üzere toplam 362 milletvekili Hasan Saka hükümetine güvenoyu vermiştir. Sekizi DP'li 54 milletvekilinin katılmadığı oylamada toplam 49 olumsuz oy kullanılmıştır.³⁴⁶ CHP içerisinde olumsuz oy veren tek isim ise Fuat Sirmen olmuştur.³⁴⁷

Hasan Saka'nın programına dair detaylar basında büyük merak uyandırırken, özellikle Peker hükümeti ve 12 Temmuz ruhuyla ilgili kıyaslamalar ön plana çıkmıştır. Bu konuda Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan haberde, Celal Bayar ile Hasan Saka'nın program hakkında sert bir görüşme geçirdiği bilgisine yer verilmiş ve muhalefetin programdaki düzenlemeleri 12 Temmuz ruhuna tamamen aykırı gördüğü aktarılmıştır.³⁴⁸ Yine Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan imzasız yazıda, muhalefetin bu programa olumsuz yaklaşmasının doğal olarak beklendiği belirtilirken, bu tür programlarda vaatlerden ziyade uygulanma aşamasının daha önemli olduğu vurgulanmıştır.³⁴⁹

Bütçeyi en sert eleştiren isimlerin başında ise Ahmet Emin Yalman gelmektedir. Programın baştan sonra fena ve hatalı ifadelerle dolu olduğunu iddia eden ve Peker hükümetinin programıyla benzer bulan Yalman'a göre Hasan Saka hükümetinin bu tavrı, CHP ve ülke tarihi açısından yeni bir çığırın açılmasına engel olmuştur. Yalman, yeni hükümetin CHP içerisindeki müfrit grubun etkisinden kurtulamadığını ima ederek, iktidarın yaranma ve partililik hissiyle hareket ettiğini ve yine eski bildiğini okuduğunu ileri sürmüştür.³⁵⁰

Falih Rıfki Atay ise programın hem demokrasi hem de ekonomi alanlarında umut verici maddeler içerdiğini, ayrıca devletçilik ve özel teşebbüs konusunda da önemli konulara değindiğini aktarmış, muhalefetin programa yönelik eleştirilerini ise gerçeklerden uzak, klişe yığınları olarak değerlendirmiştir.³⁵¹

3.5.2. 1948 Bütçe Görüşmeleri ve DP'de Ayrılıklar

Hasan Saka hükümetinin ilk ciddi sınavı 1948 yılı bütçesinin meclis görüşmelerinde yaşanmıştır. Bu bütçenin hazırlanması sırasında özellikle komisyonlarda muhaliflerin de ilk kez yer alması, bütçenin meclis görüşmelerine taşınmasını

³⁴⁶ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.184-185

³⁴⁷ *Vatan Gazetesi*, 11 Ekim 1947, s.1

³⁴⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1947, s.1-3

³⁴⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1947, s.1-3

³⁵⁰ *Vatan Gazetesi*, 14 Ekim 1947, s.1-3

³⁵¹ *Ulus Gazetesi*, 14 Ekim 1947, s.1-4

geciktirmiştir. Nitekim aralık ayında dahi komisyonlarda görüşmeler devam etmiş ve meclis görüşmeleri ancak 26 Aralık günü başlayabilmiştir.³⁵²

Mecliste bütçe meselesi üzerine DP'nin sözcülüğünü yine Adnan Menderes yaparken, bütçenin genel tanzimindeki aksaklıklarından söz etmiş, bütçenin tasarruftan ziyade israf dolu bir yapıda bulunduğunu anlatmıştır. Bütçenin gelecek nesillere borç yükleme üzerine kurulu olduğunu aktaran Menderes, öngörülerin daha gerçekçi bir şekilde yapılması gerektiği konusunda hükümeti uyarmıştır. Menderes ayrıca devlet borçlarının artış gösterdiğine dikkat çekmiş ve gelir vergisinin düzenlenmesindeki aksaklıkların giderilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁵³

Ulus Gazetesi'nde imzasız çıkan bir köşe yazısında Menderes'in meclisteki bütçe eleştirilerine değinilmiş ve Menderes'in bir yıl önceki bütçe görüşmelerindeki tavrına göre daha olumlu görüldüğü ve eski hırçın söylemlerin yerine daha yüksek bir seviyeye kavuştuğu belirtilmiştir. Yazıda CHP'li vekillerin kendi hükümet bütçelerine yönelik eleştirilerine değinilmiş ve partinin gelişen demokrasi anlayışı çerçevesinde kendi kendini tenkit yolunda önemli adımlar attığı fikri paylaşılmıştır.³⁵⁴

Ahmet Emin Yalman da Menderes gibi bütçe üzerine birtakım eleştirilerde bulunmuş ve “Mirasyediliğe devam” başlıklı yazısında bu konuya değinmiştir. Yalman, bütçenin yapısının genel itibariyle eski bütçelerden pek farkı olmadığını, sadece diğer bütçelere nazaran daha fazla tenkit edilme imkanına sahip olduğunu belirtirken, meclise sunulduğu anda pek çok eleştiriye maruz kalmasını gayet normal karşılamıştır. Yalman'a göre önceki bütçe görüşmelerinin aksine iktidar kanadının muhalefet sıralarından gelen eleştirilere daha fazla önem vermiş hatta bazı eleştirilere katılmıştır. Ancak Yalman, bütün bu eleştirilerin, bütçenin daha olumlu bir hal alması adına bir fayda sağlayamadığını, eski kötü gidişin bildiği yolda devam ettiğini üzüntüyle paylaşmıştır. Bütçede küçük görünen ama israfa sebebiyet veren pek çok konunun olduğunu aktaran Yalman, hükümetin bu konuların üzerinde durarak birtakım fedakarlıklarda bulunmasını ve halk yararına birtakım tasarruflarda bulunmasını tavsiye etmiştir. Yalman halkın ekonomik sıkıntı içerisinde yaşarken hükümetin israfta bulunmaya devam etmesi halinde yaşanacak sıkıntılı durumu şu şekilde izah etmiştir: “... Halk insaflıdır. Çaresizlik

³⁵² İnan, a.g.e., s.337

³⁵³ *Vatan Gazetesi*, 27 Aralık 1947, s.1-3

³⁵⁴ *Ulus Gazetesi*, 27 Aralık 1947, s.1-3

karşısındaki dişini sıkıp beklemeyi de bilir. Fakat kendisi ilk ihtiyaçlarını karşılayamazken, hükümet merkezide israfın ve debdebenin her nevinin devam ettiğini görürse, yurdu idare edenlere sevgi ve güven duyması belenemez. İktidar mevkiindeki debdebe ve israf yarışının bir an evvel durdurduğunu ve feragat ve tevazu yarışının başladığını görmek ihtiyacındayız...”³⁵⁵

Bütçe görüşmelerine yönelik bir başka fikir beyan eden isim ise Nadir Nadi olmuştur. Nadi, bütçe müzakerelerindeki genel havayı oldukça olumlu karşılamış, muhalefetin eleştirilerini ve iktidarın bu eleştirilere yaklaşımının güzel bir izlenim verdiğini paylaşmıştır. Ancak Nadi’ye göre asıl mesele bu değildir. Yıllardır meclis ortamında görüşülen ve sık sık eleştirilen bütçe tasarılarının, bu eleştiriler doğrultusunda hiçbir şekilde değişikliğe uğramadan meclisten geçtiğini aktaran Nadi, bu durumun “dostlar alışverişte görsün” anlayışından başka bir şey olmadığını ve yıllardır devam eden bu durumun kısır ve verimsiz bir gelenek haline geldiğini ifade etmiştir. Nadi’ye göre artık bu devrin son bulması için ve bütçelerde tenkit edilen ve iktidar kanadında doğruluk payı verilen meselelerin “seneye düzeltiriz” diyerek geçiştirilmesi yerine tadil yoluna gidilerek kusurların düzeltilmesi gerekmektedir.³⁵⁶

Bütçe görüşmeleri esnasında komisyonda gündeme gelen milletvekili maaşlarına ve ödeneklerine yönelik zam meselesi, DP içerisinde 12 Temmuz’dan beri içten içe gelişen çatışmaların en bariz şekilde ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Getirilen zam teklifiyle ilgili görüş ayrılığına düşen DP’li vekiller arasında, teklifin reddedilip edilmeyeceğine yönelik tartışmalar ortaya çıkmıştır. DP yönetimi, bu konuya yönelik yaptığı toplantı sonrasında, tasarıya ret oyu vermeyi kararlaştırmıştır. DP idaresi, teklifin geçmesi halinde ise zamdan doğan farkların partiye bağışlanmasına karar vermiştir. Ne var ki meclisteki oylamada DP milletvekili Kemal Silivrili olumlu yönde oy kullanmıştır. Silivrili, bunun gerekçesi olarak ise Köprülü’ye göndermede bulunmuş, Köprülü’nün “Hem kırmızı oy verimiz, hem de paraları cebe indiririz” şeklinde bir söylemde bulunduğunu iddia ederek ve aleyhte oy verip parayı almaktansa lehte oy verip almanın daha namuslu bir davranış olduğunu belirtmiştir.³⁵⁷

³⁵⁵ *Vatan Gazetesi*, 26 Aralık 1947, s.1-3

³⁵⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1947, s.1-3

³⁵⁷ Eroğul, a.g.e., s.34

Bu mevzu hakkında Yeni Sabah Gazetesi'nde bir yazı kaleme alan Cemalettin Saraçoğlu, DP yönetimini ve özellikle Fuat Köprülü'yü sert bir şekilde eleştirmiştir. Kemal Silivrili'nin olumlu oy kullanmasının gerekçesine değinen Saraçoğlu, Köprülü gibi hem olumsuz yönde oy veriyormuş gibi yapıp hem de zamları almaktansa açıkça destek vererek parti ahlakına daha uygun davrandığını ifade etmiştir. Saraçoğlu'na göre alınan ret kararına rağmen, DP'li altmış vekil içinden sadece yirmisi zam farkını başka yerlere aktarmış, bu da Silivrili'nin bu tutumunda ne kadar haklı olduğunu göstermiştir.³⁵⁸

Bu dönemde DP içerisindeki muhalefet sadece bütçe görüşmelerindeki meseleyle sınırlı kalmamış, İstanbul il başkanı Kenan Öner ve birkaç arkadaşının parti yönetiminin tutumuna yönelik şikayetleri de ayyuka çıkmıştır. Bu meselenin merkezinde yine Fuat Köprülü yer almıştır. Nitekim Kenan Öner, DP il başkanlığından ve parti üyeliğinden istifa etmiş, istifasına gerekçe olarak Köprülü'nün İstanbul il başkanlığı üzerinden kendisini saf dışı bırakma gayesini göstermiştir. Öner'e göre DP içerisindeki ılımlı grubun amacı aşırıları parti yönetiminden uzaklaştırmaktır. Ayrıca DP yönetimi, halk menfaatini bir tarafa bırakarak, kendi çıkarları pahasına iktidarla yakınlaşmaya başlamıştır.³⁵⁹

DP'nin yaşadığı bu çalkantılı süreci Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde ele alan Nadir Nadi, parti içerisinde aykırı sesler çıkaran ve temeli olmayan birtakım gerekçelerle partide bir buhrana sebebiyet veren muhalif grubu “kodaman” olarak tanımlarken, öne sürdükleri milletvekili ödenekleri gibi dar ve kısır meselelerin halk tarafında karşılık bulmadığını ifade etmiştir. Nadi'ye göre DP'nin hazırlığını yeterince tamamlamadan seçimlere katılmasında etkisi olan bu grubun bir an evvel partiden tamamen tasfiye edilmesi parti adına elzem olmuştur. Partide sayıca değil ruhça kuvvetlenmenin daha önemli olduğun belirten Nadi, DP yönetiminin bu muhalif sesleri bastırıp, tek sesmiş gibi görünme yoluna gitmemesini de taktikle karşılamıştır.³⁶⁰

DP içerisinde baş gösteren bu muhalefet hareketleri, birçok ihraç ve istifayı da beraberinde getirmiştir. Ancak bu ayrılan grup tek bir çatı altında toplanamamıştır. Bir kısım vekiller parti içerisinde kendilerine “Müstakil Demokratlar” adını vererek çalışmalara devam ederken, bir kısmı ise Fevzi Çakmak liderliğinde Millet Partisini

³⁵⁸ *Yeni Sabah Gazetesi*, 20 Ocak 1948, s.1

³⁵⁹ İnan, a.g.e., s.356

³⁶⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Mart 1947, s.1-3

kurarak DP'den ayrı bir şekilde siyasete devam etme kararı almıştır. DP bu süreç sonunda milletvekillerinin neredeyse yarısını kaybetme durumuna gelmiştir.³⁶¹ Bu şartlar altında DP'den ayrılanlar tarafından kurulan Millet Partisi, DP'ye karşı oluşan sempatinin etkisiyle kamuoyunda pek de olumlu karşılanmamıştır. Fevzi Çakmak partisinin halkın ihtiyaçlarına cevap veren gerçek muhalefet partisi oluşunu, DP'nin halk nazarında hoşnutsuzluk yarattığını söylemiştir. Partisinin hedefini, iktidarı yeni bir hükümete devrederek vatandaşın devlet emrinde değil, devletin vatandaş emrinde olduğu bir düzen getirmek ve devlet kapitalizmine son vermek olarak açıklamıştır. Çakmak'ın bu iddialı açıklamalarına rağmen kamuoyunda parti hakkında oldukça sert tenkitler yer almıştır. Millet Partisi, çoğu üyesinin siyasette tecrübesiz olması, kurucularının yaşlı olması ve muhafazakâr-dinci eğilimler göstermesi gibi sebeplerden dolayı şiddetle eleştirilmiştir.³⁶²

3.5.3. II. Hasan Saka Hükümeti ve Ara Seçimler

Hasan Saka hükümetinin kurulduğu dönem itibariyle geline politik durum, ekonomik anlamda istenen başarının gelmemesinde etkili olmuştur. Programda bahsedilen birtakım vaatlerin yerine getirilememesinde bakanların yetersizliği ve statik olmalarının etkisi görünmüş, geline ekonomik konumun sorumlusu olarak bakanlıklar gösterilmiştir.³⁶³ Bu noktada Hasan Saka'nın hükümette değişiklikler yapması kaçınılmaz olmuş ve Saka, 8 Haziran 1947'de istifa etmiştir. Ertesi gün hükümeti kurma görevini yeniden alan Saka, eski kabinesinden birçok isimle yollarını ayırmış ve kendine yeni bir ekip kurmuştur.³⁶⁴

Yaşanan bu hızlı hükümet değişikliği basında kendine geniş yer bulmuştur. Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, özellikle 12 Temmuz sonrası oluşan ılıman siyasi ortamın bu süreçte yeniden son bulmasından duyduğu üzüntüyü dile getirirken, 12 Temmuz öncesinde iki taraf arasındaki gerginliğin ve güvensizliğin bu süreçle birlikte yeniden nüksetmekte olduğunu ifade etmiştir. Yalman'a göre iki taraf da birbirine karşı kuruntular içine girmiş ve atılan adımların arkasında farklı niyetler aranmaya başlanmıştır. Bunda DP içerisinde yaşanan muhalefet hareketlerinin de etkisi

³⁶¹ Timur, a.g.e., s.89

³⁶² Karpat, a.g.e., s.191

³⁶³ Ahmad, a.g.e., s.41

³⁶⁴ İnan, a.g.e., s.370-371

olduğunu belirten Yalman'a göre DP'li vekiller partiye yönelik "danışıklı parti" iddialarının yeniden ortaya çıkmaması için bu yolu seçmişlerdir.³⁶⁵

Cumhuriyet Gazetesi'ndeki imzasız yazıda ise bu değişikliğin bir süredir beklendiği, ancak yapılış tarzının sürpriz olarak nitelendirildiği görülmektedir. Yazıda, Hasan Saka'nın hükümeti için güvenoyu almadan böyle bir karar vermesi şaşırtıcı olarak değerlendirilmiştir. Burada özellikle üzerinde durulan konu ise yeni kabineye seçilecek kişilerin taşıyacağı özellikler olmuş, tuttuğunu koparan, liyakat ve ehliyeti ön plana çıkaracak kişilerin kabineye girmesi gerektiği yönünde tavsiyede bulunulmuştur.³⁶⁶

Yeni kabinenin programını açıklayan Hasan Saka, önceki programıyla hemen hemen aynı söylemler içerisinde kalmış, dış politikadaki durumdan söz etmiş, savunma giderlerinin artış sebeplerini açıklamış ve tasarruf için gerekli adımların atılması konusuna değinmiştir. Saka ayrıca, basın kanunu üzerinde de durmuş, bu konuda basına en geniş eleştiri hakkının tanınacağını söylerken, aynı zamanda kişilerin şeref ve haysiyetine veya rejime zarar verecek kışkırtma ve propagandalara da müsamaha gösterilmeyeceğini sözlerine eklemiştir.³⁶⁷

Saka hükümetinin ikinci programı da muhalefet tarafından eleştirilere maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Bu konuda sözcülüğü yine Adnan Menderes yaparken, programda dile getirilen savaş şartlarının ülke ekonomisindeki kötü gidişatın tek sebebi olamayacağını, hükümetin yıllardır izlediği hatalı ve basiretsiz politikaların görmezden gelinemeyeceğini, nihayetinde ülke ekonomisinin geldiği durumun tek sorumlusunun CHP yönetimi olduğunu söylemiştir. Menderes, hükümetin kalkınma planlarının ülke şartların uygun olmadığını ve özel teşebbüse gerekli desteğin de sağlanamadığını belirterek iktidara yüklenmiştir.³⁶⁸ Bu tartışmalardan yaklaşık iki ay sonra hükümet programının başarısızlığına yönelik Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan imzasız yazı ise Menderes'i haklı çıkarır niteliktedir. Yazıda savaş yıllarının etkisiyle yara alan ülke ekonomisinin hızla iyileştirilmesi gerekirken, bu konuda hiçbir faydalı adımın atılmadığı, aksine pek çok şeye üst üste zam geldiği paylaşılmıştır. Özellikle ekmek ve şeker yapılan zamların eleştirildiği yazıda, bu tür ürünlerin ana besin maddeleri olduğunu ve bunlara

³⁶⁵ *Vatan Gazetesi*, 10 Haziran 1948, s.1-3

³⁶⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran 1948, s.1-3

³⁶⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.235

³⁶⁸ İnan, a.g.e., s.372-373

erişemeyen halkın diğer pahalı ürünlere zaten erişemediği, bunun da halk sağlığı açısından risk taşıdığı vurgulanmıştır.³⁶⁹

İkinci Saka kabinesinin yaptığı en önemli çalışmalar şüphesiz ki seçim kanunu üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı düzenlemeler olmuştur. Ne var ki bu çalışmalar da muhalefeti memnun etmemiş, aksine iktidar ile muhalefet arasında 12 Temmuz'dan beri oluşan yumuşama devrinin son bulmasına vesile olmuştur. Nitekim yeni seçim kanun tasarısı meclise sunulur sunulmaz muhalefetin hücumları şiddetlenmeye başlamış, alınan yeni tedbirler yetersiz bulunmuştur. Hükümet bu hücumlar karşısında tasarıda tavizler verme yoluna giderek, parti temsilcilerinin seçim kurullarına katılmasına ilişkin düzenlemeyi de kabul etmiştir.³⁷⁰ Bu tavize rağmen muhalefet yine de tasarıdaki düzenlemeleri yetersiz bulmuştur. Hükümetin 1948 ve 1950 seçimlerini düşünerek “gizli oy, açık sayım” ilkesini getirmesine rağmen, muhalefetin memnuniyetsizliğinde iki gerekçe vardır. Bunlardan birincisi seçimlerin yargı denetimine tabii olma isteğiyle ikincisi ise iktidarla kurulacak yeni bir çatışma ortamından faydalanarak, Millet Partisi'ne kayma ihtimali olan halkı DP etrafında birleştirmektir. DP yönetimi bu amaçlar doğrultusunda hareket ederek, kanun tasarısının oylaması esnasında meclisi terk etmiş ve bu şartlar altında yapılacak olan ara seçimlere de katılmayacağını ilan etmiştir. Muhalefetin bu tutumu Saka hükümetini oldukça zor duruma sokmuştur. DP'nin yanı sıra Millet Partisi de ara seçimlere katılmama kararı alınca 17 Ekim 1948 tarihli ara seçime sadece iktidar partisi katılmak durumunda kalmıştır. Bu şartlar altında girilen seçimlere ilgi oldukça düşük olmuş, ülke genelinde seçimlere katılma oranı %41 olurken, İstanbul'da ise %21'de kalmıştır.³⁷¹

Bu sürecin sonunda şüphesiz ki güç kazanan taraf muhalefet olmuştur. Yapılan ara seçimler sonrasında yaşanan baskı ve yolsuzluk tartışmaları, ülkede yeni ve temiz bir seçimin yapılması konusunda istekleri arttırmıştır. Bu durum DP'nin kendine olan güvenini yükseltmiş ve ülkenin çeşitli yerlerinde mitingler yaparak “Derhal seçim!” sloganları altında kitlelerin desteğini sağlamıştır. Bu desteği arkasına alan DP'li muhalifler Kasım 1948'de Hasan Saka hükümeti için gensoru vererek iktidarı baskı altına

³⁶⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Eylül 1948, s.1

³⁷⁰ Eroğul, a.g.e., s.37

³⁷¹ Karpat, a.g.e, 194-195

almıştır. DP gensorudan istediği sonucu alamasa bile Saka hükümeti bu durum karşısında fazla direnemeyerek 14 Ocak 1949'da istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁷²

Hasan Saka'nın istifası üzerine bir değerlendirmede bulunan Ahmet Emin Yalman, CHP'de yaşanan son olayları "Prensip buhranı" olarak nitelendirmiştir. Yalman, kabinede yaşanan değişimlerin ülke yönetimine katkıda bulunmaktan çok uzak olduğunu, sürekli rehavet içinde, suya sabuna dokunmayan bir zihniyetin hükümette yer almasının memleket menfaatlerine hizmet etmediğini ifade etmiştir. Yalman'a göre bu şartlar altında yeni bir seçimin yapılması ve milli bir kabinenin kurulması için 1950 seçimlerini beklemek zaman kaybı olacaktır. CHP içerisinde genç ve kabiliyetli birçok ismin yeni hükümet görevinde başarılı olacağına ve muhalefetle daha güvenli bir ilişki kuracağına inanan Yalman, parti içi şahsi ihtiras yarışı ve verimsiz çalışma inadının devam etmesi halinde ülkenin iş ve dış tehlikelere karşı zayıf düşeceği konusunda uyarıda bulunmuştur.³⁷³

Yalman'ın bu görüşlerine paralel olarak bir yazı kaleme alan Nadir Nadi de üç yıldır geçilmeye çalışılan gerçek demokrasi hayatının bir türlü oturtulamamasından dem vurarak bu durumun yegâne sebebini tek partili şef idaresine bağlamıştır. Nadi'ye göre tam demokrasi ile katı bir şef idaresi arasında kalmış ve bu üç yıldır kurulan hükümetlerin akıbeti başarısızlıkla son bulmuştur. Bu yüzden asıl mesele Hasan Saka'dan sonra gelecek ismin kim olacağından ziyade üç yıl önce girilen yeni sistemin gerektiği şartların ne zaman yerine getirileceği olmalıdır.³⁷⁴

3.6. ŞEMSETTİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ VE 1949 BÜTÇE GÖRÜŞMELERİ

Hasan Saka hükümetinin son bulmasının ardından yeni hükümeti kimin kuracağına yönelik çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Nitekim Hilmi Uran, Necmeddin Sadak, Fuat Sirmen ve Nurullah Sümer gibi isimler bu süreçte konuşulmuştur. Hilmi Uran'ın görev için kendisinin değil, Şemsettin Günaltay'ın uygun olduğunu söylemesi üzerine hükümeti kurma görevi Şemsettin Günaltay'a verilmiştir.³⁷⁵

³⁷² Eroğul, a.g.e., s.38

³⁷³ *Vatan Gazetesi*, 18 Ocak 1949, s.1-3

³⁷⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1949, s.1-3

³⁷⁵ İnan, a.g.e., s.384-385

Şemsettin Günaltay, göreve gelmesinin ardından ilk iş olarak hükümet programını açıklamıştır. Genel olarak liberal bir görüntü veren bu programda özetle demokrasiye bağlılık, söz ve basın hürriyeti ve tarafsız seçim sistemi gibi vaatler yer almıştır. Programda, ayrıca ekonomide özel teşebbüse imkân yaratacak adımların atılacağına yer verilirken, laikliğe bağlı olmakla birlikte ibadette hürriyetin esas alınacağı ve ilk okullarda din dersi okutulacağına dair vaatlere de yer verilmiştir.³⁷⁶ Programda din hürriyeti ve eğitimine yer verilmesi özellikle CHP içindeki aşırıların tepkisini çekmiştir. Nitekim İslâm sempatisi olarak tanınan Günaltay'ın laikliğe sırt dönme ihtimali parti içerisindeki aşırıları için önemli bir tehdit unsuru olarak görülmüştür.³⁷⁷

Hükümet programını muhalefet adına değerlendiren Adnan Menderes, Günaltay'ın da tıpkı diğer hükümetler gibi birtakım ekonomik meseleleri savaş yıllarına bağlamasını eleştirmiş ve bu konuda hükümetlerin de büyük sorumluluğu bulunduğunu ileri sürmüştür. Menderes ekonomik alanda ülke genelinde yapılacak yatırımlar için ABD'den gelecek yardıma bel bağlamak yerine, ülkenin kendi öz kaynaklarını değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte programda yer verilen demokrasiye yönelik konuların umut verici olduğunu söyleyen Menderes, hürriyet vaatlerinin sonuna kanun üstünlüğü vurgusu yapılmasının ise eleştirmiştir.³⁷⁸

Şemsettin Günaltay, hükümeti kurmasından birkaç gün sonra DP genel merkezini ziyaret ederek muhalefetle arasını iyi tutma gayreti içine girmiştir. Bu ziyaretten hemen sonra seçim kanununda tadil yapılmasına yönelik girişimlerde bulunması da bu amaca yönelik önemli bir adım olmuştur. Nitekim DP'lilerin uzun süredir en çok şikâyet ettiği konu seçim kanunu meselesidir. Günaltay, seçim kanunu konusunda Nihat Erim' e yetki vererek bir komisyon kurulmasını sağlamıştır. Ancak, Erim'in bu konuda hızlı bir sonuç alamaması muhalefette rahatsızlıkların yeniden baş göstermesine neden olmuştur. Nihat Erim komisyonu kurduktan 3 ay sonra yabancı hukukçuların görüşlerine yer verdiği bir "pembe kitap" yayınlayarak seçim kanunda yapılması gereken çalışmalar hakkında yabancı seçim mevzuatları hakkında bilgi vermiştir. DP yönetimi bu çalışmayı gereksiz bulmuş, kanunda yapılacak değişiklikler için bilimsel tartışmaların zamanının çoktan geçtiği yönünde sitemde bulunmuşlardır.

³⁷⁶ Karpat, a.g.e., s.198

³⁷⁷ Ahmad, a.g.e., s.42

³⁷⁸ İnan, a.g.e., s.387-389

Böylece iktidar ile muhalefet arasında ipler bir kez daha gerilmiş ve DP yönetimi yeniden seçim havasına girmiştir.³⁷⁹

Bu dönemde muhalefetin iktidar üzerinde eleştiri yapma imkânı veren baka bir gelişme ise 1949 yılı bütçe görüşmeleri olmuştur. 21 Şubat 1949 tarihinde başlayan bütçe müzakerelerinde DP sözcülüğünü yapmakta olan Adnan Menderes, çeşitli konular üzerinde hükümeti eleştirmiştir. Menderes öncelikle son iki yılın bütçe tahminlerindeki yanlışlıklara dikkat çekmiş, gelir giderlerdeki tahminlerin tutmadığını belirtmiştir. Ardından bütçenin detayına inen Menderes, devlet borçlarındaki artışa dikkat çekmiş, vergi dağılımındaki adaletsizlikten bahsederek milli gelir ile vergi gelirleri arasındaki uyumsuzluğu açıklamıştır. Tarım ve sanayi konusunda da birtakım eleştirilerde bulunan Menderes' e göre tarım, diğer tüm ekonomik alaların gelişebilmesi için öncelikle ele alınması gereken bir alan olmasına rağmen, çiftçi ve köylüyü gözetecek bir ekonomik program geliştirilmemiştir. Menderes ayrıca devlet bütçesindeki açığın vergilerle değil, sağlam tasarruflarla sağlanabileceğini ifade etmiştir.³⁸⁰

Altı gün süren bütçe görüşmeleri sırasında bütçeye dair getirilen olumlu ve olumsuz görüşlere Türk basınından da farklı yorumlar getirilmiştir. Bütçe görüşmelerindeki tartışmaları Ulus Gazetesi'nde ele alan Sadi Bekter, karşıt görüşlerin mecliste çarpışmasının faydasına değinerek, bu sayede halkın bütün meseleleri kavrayabilmesine imkân sağlandığını ayrıca iç ve dış politikada atılacak adımların belirlenmesinde katkı sağladığını belirtmiştir.³⁸¹

Mümtaz Faik Fenik ise bütçe görüşmelerinin iki ay gecikmeli başlamasının ağır bir şekilde eleştirerek, idare sistemindeki aksak zihniyetin buna sebebiyet verdiğini, bu zihniyetin ayağını yorganına göre uzatamadığını hatta ayağına göre yorgan bulamadığını ileri sürmüştür. Bütçeyi yılar geçtikçe kemiren bir yapıdan söz eden Fenik'e göre bütçeyi har vurup harman savuran zihniyet, milletin ekonomik gücüne bakmaksızın hareket etmiş ve sürekli gereksiz masraflara yönelmiştir. Devletçilik esasına göre idare edilen ekonomik politika yüzünden memur sayısının 20 yılda 43 binden 148 bine yükseldiğini söyleyen Fenik, bu problemin temelini ise tek partili yönetim anlayışına bağlamış ve şu ifadeleri kullanmıştır: "... Tek parti zihniyeti ile idare edilen yerlerde, memleket

³⁷⁹ Eroğul, a.g.e., s.39

³⁸⁰ İnan, a.g.e., s.389-395

³⁸¹ *Ulus Gazetesi*, 23 Şubat 1949, s.1-3

bütünüyle refaha kavuşturmaktan daha çok, idarede muayyen bir takım merkezleri, nüveleri ellerinde bulunduran bir takım kimselerin memnun edilmesi düşünülür ve bu maksatla daima memuriyet kadroları kabartılır. Çünkü seçimlerde kazanmak şansı daima bu kadroların hükümetle olan alakasına bağlanmıştır...”³⁸² Mümtaz Faik Fenik, bütçenin tasarrufa yönelik tavrını da şiddetle eleştirmiş, bütçede ufak tefek tasarrufların yapacağı katkıdan pek ümit beslenmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Fenik, devlet kadrolarında hiçbir iş yapmadığı halde adeta bir kadro maaşını yutan kodamanların olduğunu ve asıl tasarrufun bu kadrolar üzerinden yapılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁸³ Yine Cumhuriyet Gazetesi’ndeki imzasız yazıda da Fenik’in görüşlerini destekler nitelikte eleştiriler yapılmış, vergi sistemindeki adaletsizliklerin acil bir şekilde düzeltilmesi ve sağlam bir tasarruf politikasına geçilmesi gerektiği aktarılmıştır. Yine bu yazıda maliye bakanlığının ekonomiyi bir defterdar gibi değil, yüksek bir maliyeci kafasıyla yönetmesinin daha sağlıklı sonuçlar vereceği paylaşılmıştır.³⁸⁴

3.7. 1950 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİ GELİŞMELER

3.7.1. Demokrat Parti’nin II. Olağan Kongresi

1950 seçimleri yaklaşırken, DP’nin yurt genelinde örgütlenme süreci büyük ölçüde tamamlanmış, bu dönem içerisinde il kongreleri yapılmış ve çeşitli illerde mitingler düzenlenerek hem DP’ye yönelik çeşitli suçlamalara karşılık verilmiş hem de ülkede yaşanan geçim sıkıntısı protesto edilmiştir.³⁸⁵

İkinci büyük kongresini düzenleyecek olan parti, bu sürece 12 Temmuz süreci sonrası büyük sarsıntılarla gelmiştir. Nitekim bu dönemde meclisteki vekillerinin yarısını kaybetmiş ve birinci kongre döneminde seçilen genel yönetim kurulunun üçte biriyle yollar ayrılmıştır.³⁸⁶ Doğal olarak DP’nin meclis içerisinde temsil edilme gücü de oldukça kırılmış ve DP grubunda sadece 32 milletvekili kalmıştır.³⁸⁷

³⁸² *Vatan Gazetesi*, 21 Şubat 1949, s.1

³⁸³ *Vatan Gazetesi*, 22 Şubat 1949, s.1

³⁸⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Şubat 1949, s.1-3

³⁸⁵ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.270

³⁸⁶ İnan, a.g.e, s.396

³⁸⁷ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.271

Bu şartlar altında 20 Haziran 1949’da toplanan DP kongresinde ilk önemli husus 12 Temmuz sürecinin partide yarattığı olumsuz sonuçların giderilmesi olmuştur. Parti için muhalefetin özellikle 12 Temmuz beyannamesini bahane ederek yaptıkları eleştirileri savunma imkânı bulan parti yönetimi, bu beyannamenin kabul edilmesinin altında yatan sebepleri açıklamış ve buna karşı gelmenin “ihtilalcilik” anlamına geldiğini savunmuştur. Yönetim, bu savunmayla birlikte, kendilerine yöneltilen “muvazaa partî” suçlamalarına da cevaplama imkânı bulmuştur. Yönetim bu konudaki haklılığını ortaya koymak için de kongre sırasında “Millî Teminat Andı” adı verilen bir metin sunarak gerçekleştirmiştir. İktidar tarafından “Millî Husumet” olarak adlandırılacak olan bu bildiride, yaklaşan seçimlerin güvenilirliğine vurgu yapılarak, vatandaşların sandıktaki haklarının gasp edilmesi durumunda meşru müdafaaya başvurabilecekleri ve bunu yaparken anayasa ve kanunlar çerçevesinden ayrılmamaları gerektiği yönünde bir açıklamaya yer verilmiştir. Yönetim bu meşru müdafaanın bir “ihtilalci” harekete dönüşmemesi gerektiğini de özellikle vurgulamıştır. Partinin katı muhalefetinin devam edeceğini gösterir nitelikte olan bu belgenin duyurulması ile birlikte parti içerisindeki muhalefetin büyümesinin önüne geçilmiş ve parti bütünlüğü de büyük ölçüde sağlanmıştır.³⁸⁸

DP’nin yayınladığı yemin metnine iktidardan doğal olarak sert tepkiler gelmiştir. Bu konuda bir bildiri yayınlayan hükümete göre DP yönetimi, halkı devlete karşı kışkırtmakta ve ülke genelinde huzursuzluk yaratarak bundan faydalanma amacı gütmektedir. Hükümet, muhalefetin bu yöntemle iktidara gelme arzusunun kanun ve nizamlara uymadığını, iktidar ulaşmanın tek yolunun seçimler olduğunu da hatırlatmıştır.³⁸⁹ Hükümet ayrıca DP’nin bu metni yayınlamasının devlet memurları üzerinde bir tehdit unsurunun doğmasına, halk üzerinde ise korku ve baskı oluşmasına sebebiyet vereceğini belirtmiştir. Bu eleştirilere ertesi gün cevap veren Celal Bayar’a göre ise DP’nin bu metni yayınlamasının temelinde 21 Temmuz seçimlerinde yaşanan haksızlıkların yeniden yaşanma ihtimaline yönelik endişesi yer almıştır.³⁹⁰

Bayar’ın bu açıklamalarına karşın iktidar kanadının tepkileri dinmemiş, özellikle o dönem başbakan yardımcılığı yapmakta olan Nihat Erim’in Batı Anadolu gezisi sırasında açıklamaları oldukça sert olmuştur. Aydın halkevindeki bir konuşmasında bu

³⁸⁸ Timur, a.g.e., s.91

³⁸⁹ Karpat, a.g.e, s.201-202

³⁹⁰ Eroğul, a.g.e., s.41

konuya değinen Erim, DP kongresinde genel olarak iki sakat düşüncenin ortaya çıktığını, DP’li vekillerin kanunlara uyma konusunda kendine özgü bir yorum getirerek kanunları kendi anlayışlarına göre sınıflandırdıklarını, yayınlanan milli antla birlikte ise devlet memurları üzerinde yargılayıcı bir görev üstlendiklerini ileri sürmüştür.³⁹¹

DP’yi bu çıkışıyla vatandaşlar arasında nifak ve düşmanlık tohumları ekmekle suçlayan Yavuz Abadan ise bu metni “Milli husumet” olarak nitelendirmiş ve DP’nin önceki Hürriyet Misakından daha da geriye gittiğini belirtmiştir. Bu metne ortak olan insanları Balkan ve Bizans çekişmelerinin yeni bir sahnesini hazırlamakla suçlayan Abadan’a göre iktidar hırsına kapılan bazı kesimler, meşru yollardan umudunu keserek, milli husumet parolasıyla korku ve kargaşa yaratma ve bundan faydalanma yoluna girmişlerdir.³⁹²

Yaklaşan seçim süreci öncesi yaşanan bu gelişmeler ve iki partinin de birbirine karşı güvensizliğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim, muhalefet kanadı iktidarın gelecek seçimlerde hile yaparak konumunu korumaya çalışacağını veya baskı yoluyla muhalefeti tasfiye edeceğini düşünürken, iktidar ise muhalefetin ülke genelinde büyüyen memnuniyetsizliği kullanarak hükümete karşı bir isyan hareketine öncülük etmesinden ve iktidarı ele geçirmesi halinde, geçmişe yönelik bir hesaplaşmanın yaşanmasından endişe duymuştur.³⁹³

3.7.2. Yeni Seçim Kanunu

Şemsettin Günaltay’ın başbakanlığa getirilmesinin ardından, özellikle muhalefetin yıllardır beklediği seçim kanunu tadiline yönelik birtakım çalışmaları, DP’nin ikinci kongresi öncesinde başlamış olsa bile oldukça ağır ilerlemiştir. Nitekim bu konuda muhalefetin isteklerinin yerine getirilmesi, ikinci kongre sırasında DP için bir zafer belgesi anlamına gelebilirdi. Nihayet 1949 yılı sonlarında doğru seçim kanununa yönelik çalışmalar da hız kazanmış, hükümet adına seçim kanunu çalışmalarını yapan ilim heyeti, muhalefet partilerine seçim kanunu hakkındaki görüşlerini sormuştur. DP

³⁹¹ İnan, a.g.e., s.404

³⁹² *Ulus Gazetesi*, 30 Haziran 1949, s.1-3

³⁹³ Eroğul, a.g.e., s.42

genel itibariyle olumlu yanıt verirken, Millet Partisi, hükümete bu konuda destek vermemiştir.³⁹⁴

Tam bu dönemde DP'nin küçük kongreyi toplama kararı alması, CHP ile DP'nin arasında yeni bir gerginliğe sebebiyet vermiştir. Kongrede, Millet Partisi'nin DP üzerinde oluşturduğu hasarlar görüşülürken aynı zamanda düzenlenmekte olan seçim kanunu tasarısı üzerinde hükümete bir baskı oluşturmak hedeflenmiştir.³⁹⁵ Henüz tasarı meclis gündemine gelmeden yapılan bu kongreye yurt genelinden 153 delege katılmış ve kongre üç gün sürmüştür. Kongrenin en önemli amacı düzenlenecek olan seçim kanunu tasarısının tam güvenceli olarak hayata geçmesidir. Bu doğrultuda bir bildiri yayınlayan DP yönetimi iktidarı seçimler konusunda sert bir şekilde uyarak, seçimlerde baskı ve usulsüzlüklerin tekrarlanması halinde DP'nin seçimlere katılmayabileceğine yer verilmiştir. Ayrıca kongrede konuşan Adnan Menderes de DP'nin seçimlere katılması halinde bile, vekillerin meclise girmeden istifa edeceği ve meclise girmeyeceği açıklamıştır.³⁹⁶

DP kongresinde duyurulan bu bildiri ve özellikle Menderes'in sarf ettiği sözler doğal olarak iktidar kanadının tepkisini çekmiştir. Nitekim o sıralarda Kayseri'de bir konuşma yapan Nihat Erim, DP'nin görevinden kaçması halinde yerinin boş kalmayacağını hatta kendi listelerinden bağımsız adayların meclise girmelerine ve farklı görüşlerin mecliste temsil edilmesine imkân vereceklerini söylemiştir.³⁹⁷

Erim'in bu eleştirilerine Zafer Gazetesi'nde bir yazıyla karşılık veren Adnan Menderes, partiler ve vatandaşlar arasında gelişen karşılıklı saygı ve güven ortamının Nihat Erim'i rahatsız ettiğini iddia ederek, CHP içerisinde ortaya çıkan ve aşırılığa karşı görünen "otuz beşler" grubunun bu söylemler neticesinde son bulduğunu ileri sürmüştür. Nitekim "otuz beşler" grubunun asıl amacı CHP içerisindeki tek parti yanlısı zihniyeti sonlandırmakken, şimdi bu gruba dahil kişiler de bu zihniyete hizmet ederek yaklaşan seçimler öncesi kendilerine taraftar çekmek gayreti içine girmişlerdir.³⁹⁸

³⁹⁴ İnan, a.g.e., s.408-409

³⁹⁵ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.289

³⁹⁶ Vatan Gazetesi, 10 Ocak 1950, s.1-4

³⁹⁷ İnan, a.g.e., s.411-412

³⁹⁸ Zafer Gazetesi, 18 Ocak 1950, s.1-5

Bu tartışmalar altında 7 Şubat 1950’de tasarı meclis gündemine gelmiş ve genel itibariyle DP’li vekillerin istekleri doğrultusunda düzenlenmiştir. Tasarıda gizli oy, açık tasnif, yargı denetimi ve YSK gibi konular üzerinde düzenlemelere gidilerek muhalefetin yıllardır istediği sağlıklı yapıya ulaşılmıştır. Böylece tasarı genel olarak DP’de memnuniyetle karşılanmıştır. Yine bazı küçük detaylarda da iki taraf da karşılıklı olarak tavizler vermişlerdir. Örneğin muhalefetin yoğun isteği üzerine bir adayın iki seçim bölgesinden aday olma hakkı bu düzenlemeyle getirilirken, iktidar ise bir seçim bölgesindeki toplantıya başka bölgenin seçmenin katılamayacağı yönündeki maddeyi muhalefete rağmen kanuna eklemiştir. Bu karşılıklı taviz ve anlaşmalar neticesinde 16 Şubat 1950’de tasarıya yönelik oylama yapılmış ve Demokratlar CHP ile birlikte olumlu oy kullanmışlardır. Aynı zamanda yaklaşan seçimlerin de tarihi belirlenerek 14 Mayıs tarihi için mutabakata varılmıştır.³⁹⁹

Öte yandan bu tarihlerde 1950 bütçe görüşmeleri de başlamıştır. Bu görüşmelerde muhalefet adına yine Adnan Menderes sözcülük yapmıştır. Menderes, önceki bütçenin kabulünden çok kısa süre sonra yönetime gelen Günaltay hükümetinin ilk etapta beklenen tasarruf adımlarını atma gayretini umut verici bulmuş, ancak devam eden süreçte ve yeni bütçede yine eski anlayışa dönülmesinin ümit kırıcı olduğunu belirtmiştir. Yatırım girişimlerini olumlu karşılayan Menderes, bununla birlikte bu yatırım masraflarının gerçekten amacına hizmet etmesi hususunda titizlikle dikkat edilmesi gerektiğini de hatırlatmıştır. Ayrıca bu dönemde alınan Marshall yardımlarının bu programın şekillenmesinde önemli rol oynadığını belirten Menderes’e göre bu yardım alınmamış olsaydı bütçe açığının kapatılmasında yeni vergilerin gelmesi kaçınılmaz olacaktı. Dolayısıyla bütçenin dış destek olmadan kendi açıklarını kapatabilmesi veya yeni yatırımlara imkân sağlaması olanaksız görünmektedir.⁴⁰⁰ Günaltay, muhalefetin bu eleştirilerini göz önünde tutacağını belirttikten sonra bütçenin oylaması yapılmış, 18’e karşı 365 oyla meclisten geçerek yürürlüğe girmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁹ Eroğul, a.g.e., s.4344

⁴⁰⁰ *Vatan Gazetesi*, 14 Şubat 1950, s.1-4

⁴⁰¹ *Ulus Gazetesi*, 26 Şubat 1950, s.1

3.8. 1950 GENEL MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

3.8.1. Partilerin Seçim Çalışmaları ve Propaganda Süreci

14 Mayıs genel seçimlerine gidilirken, bazen gerginleşen bazen yumuşayan iktidar-muhalefet ilişkisi artık yeni bir platformda kendisini göstermiş, özellikle CHP ve DP arasında hem kadrolaşma hem de etkili propaganda uygulama konularında büyük bir seçim mücadelesi başlamıştır.

Bu mücadelede güç dengesi şüphesiz ki iktidara sahip olan CHP'nin lehinde olmuştur. Nitekim CHP'nin hem maddi gücü hem propagandada kullanacağı gereç miktarı DP'ye oranla oldukça üstün gelmiştir. DP ise bu yoksunluğa karşın halkın büyük çoğunluğundan fedakârca bir destek görürken, yine özellikle İstanbul gazetelerinin de desteğini üzerinde toplamıştır. Partiler bu şartlarda yarışa girerken, ülkenin önemli siyasi simalarının tutumu da önem kazanmıştır. Özellikle CHP'den ayrılan Ali Fuat Cebesoy'un DP saflarına katılması DP için önemli bir kazanç olmuştur.⁴⁰²

Ne var ki DP için bu dönemin en büyük problemi İstanbul il başkanlığında yaşanmıştır. İstanbul il başkanı Esat Çağa ve yine il örgütüne bağlı bazı isimlerin istifası DP'yi CHP'ye karşı zayıf düşürmüştür. Bu fırsattan yararlanan hükümet, özellikle Ulus Gazetesi üzerinden DP'nin çeşitli il örgütlerinde yaşanan sorunları gündeme getirerek muhalefeti zora sokma yoluna girişmiştir. Gazeteye göre başta İstanbul olmak üzere, Bursa, Adana, Kütahya ve Hatay gibi illere bağlı birçok yerleşim yerinde DP'li üyeler sorunlar yaşamış ve istifalar peş peşe gelmiştir. Ulus Gazetesi bu haberleri “Demokrat Parti'de işler sarpa sardı” başlıklarıyla verilmiş ve partinin güç kaybettiği algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴⁰³ Keza Cumhuriyet Gazetesi'nde bu olaya değinen Nadir Nadi de İstanbul il teşkilatındaki gelişmeleri üzüntüyle karşılarken, buhran olarak nitelendirdiği bu duruma parti içerisinde bir grubun büyük kütle üzerinde hakim olmaya çalışmasına bağlamıştır.⁴⁰⁴ Buna karşılık Vatan Gazetesi'nde ise DP'li vekillerin çeşitli şehirlerdeki nutuklarını sayfalarına taşıyarak, iktidarın baskı ve sabotaj hareketlerinde

⁴⁰² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.304

⁴⁰³ *Ulus Gazetesi*, 28 Şubat 1950, s.1-6

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 1950, s.1-3

bulunma ihtimali gündeme getirilmiş,⁴⁰⁵ Ali Fuat Cebesoy, Sinan Tekelioğlu ve Refet Bele'nin CHP'den istifalarına yer verilmiş⁴⁰⁶ ayrıca CHP'lilerin muhalifleri Rusya ile işbirliği yapmakla itham ettiklerini bildiren gazete, DP'lilerin "14 Mayıs bir hesap günüdür" söylemlerini de paylaşmayı ihmal etmemiştir.⁴⁰⁷ Bu dönemdeki en çarpıcı gelişmelerden biriye yine Vatan Gazetesi'nin düzenlediği dokuz soruluk seçim anketi olmuştur. Bu ankete göre halkın %28,8'i Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı olmasını isterken, %27,9 u ise İsmet İnönü'yü tercih etmiştir. Seçimlerde ise DP'ye oy vereceğini söyleyenlerin oranı %54,44 olarak belirlenmiş, CHP'nin ise sadece %11,24 oranında kaldığı bildirilmiştir. Yine ankette vatandaşların seçim güvenliğine yönelik düşünceleri sorulmuş ve cevaplayanların çoğunun seçimlerin adil bir şekilde yapılmayacağını düşündükleri ortaya konulmuştur.⁴⁰⁸

Bu dönemde sürpriz bir şekilde ortaya çıkan koalisyon fikirleri ise ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Seçimler öncesinde kurulma ihtimali gündeme gelen bu koalisyonun kurulma amacı ise seçimlerin güvenli bir şekilde tamamlanması sağlamak olmuştur. Özellikle DP yönetiminin sıcak baktığı bu mesele bir süre Türk basınında da kendine yer bulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi'nde koalisyon ihtimali üzerine bir değerlendirmede bulunan Nadir Nadi, koalisyonu isteyen kesimin amacını seçim güvenliğini sağlamak olarak özetlerken, istemeyen kesimin gerekçesini ise meclisteki ezici çoğunluğa dayandırdıklarını belirtmiştir. Nadi'ye göre ise koalisyon kurulması için mecliste illa bir partinin çoğunluk sağlayamadığı dönemi beklemek gerekmemektedir. Ancak iç ve dış şartlarda bir mecburiyet ortaya çıkmamışsa böyle bir işe girişmek de tuhaf olur. Bununla birlikte seçim ortamında halka güven sağlama amacıyla geçici koalisyon hükümetlerinin kurulmasına sıcak bakan Nadi, sadece seçim haftalarında bu şekilde bir çalışma yapmanın faydalı olabileceğini savunmuştur.⁴⁰⁹ Bu konuda Cumhuriyet Gazetesi'nin verdiği habere göre Nihat Erim de bu tarz bir koalisyonun kurulmasına sıcak bakmıştır.⁴¹⁰ Vatan Gazetesi'nin de bu konuda verdiği haberde DP yönetiminin koalisyon fikrine sıcak baktığını ve seçimlerden önce bir koalisyon hükümetinin kurulacağı tahmin

⁴⁰⁵ *Vatan Gazetesi*, 20 Mart 1950, s.1

⁴⁰⁶ *Vatan Gazetesi*, 27 Mart 1950, s.1

⁴⁰⁷ *Vatan Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s.1

⁴⁰⁸ *Vatan Gazetesi*, 14 Nisan 1950, s.1-4

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ocak 1950, s.1

⁴¹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak 1950, s.1-3

edilmektedir.⁴¹¹ Ancak bu konudaki tartışmalar beklenen koalisyonun kurulmasına yeterli olmamıştır. Nitekim yine Vatan Gazetesi'ndeki haberde iktidar kanadının seçimlerde baskı yapabilmek için koalisyon fikrine sıcak bakmadığı bildirilmiştir.⁴¹²

CHP bir taraftan basın yoluyla propagandasını sürdürürken diğer taraftan meydanlara da inerek halka kendini anlatma gayreti içine girmiştir. Bu aşamada tıpkı 1946 seçimlerinde olduğu gibi yine ön plana İsmet İnönü çıkmış ve ülke genelinde çeşitli şehirlerde mitingler düzenlenmiştir. İlk seçim nutkunu Polatlı'da yapan İnönü, CHP iktidarlarının ülkenin iç düzenini korumak ve dış siyasetteki güvenliğini sağlamak amacıyla yaptığı çalışmalara değindikten sonra, iç siyasette büyüyen demokratikleşme ve muhalefet hareketlerinin sağlıklı ilerlemesinde gösterdikleri gayretlerden bahsetmiş ve 1946'dan itibaren yaşanan bu gelişmeler neticesinde demokratik rejimin tam manasıyla oturmasından duyduğu memnuniyeti paylaşmıştır. İnönü konuşmasının devamında anayasada eğişime işaret ederek, milletvekillerinin dışında ikinci bir meclisin kurulması fikrini ortaya atmıştır. İnönü'ye göre bu ikinci meclisin görevi anayasanın işleyişinde bir usulsüzlüğün önüne geçmek olacaktır. Böylece siyasi istikrarın emniyeti sağlanacaktır. İnönü'nün düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü diğer önemli konu ise siyasette gelişen şiddet politikası olmuştur. İnönü'ye göre muhalefette olan partilerin bir alışkanlığı haline gelen bu yöntem yüzünden uzun zamandır demokratik rejim tam olarak sağlanamamıştır.⁴¹³

İnönü'nün bu nutkuna Konya'da cevap veren Celal Bayar ise kendilerinin şiddet yanlısı bir tavır içinde oldukları iddiasına karşı gelerek, DP'nin memleketin içerde ve dışarda huzur ve istikrarı için çaba gösterdiğini dile getirmiştir. Tek gayelerinin milli haklarına kavuşmak olduğunu söyleyen Bayar, muhalefete başladıkları dönemden itibaren zaman zaman bu haklarını gasp eden iktidarın bu şiddet iddialarını ortaya atarak kendi günahlarını örtmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür.⁴¹⁴ Öte yandan Celal Bayar'ın seçimlere dair verdiği bir beyan ise iktidarın şiddet politikası suçlamaları için başka bir

⁴¹¹ *Vatan Gazetesi*, 25 Şubat 1950, s.1-3

⁴¹² *Vatan Gazetesi*, 29 Şubat 1950, s.1-4

⁴¹³ *Ulus Gazetesi*, 24 Mart 1950, s.1

⁴¹⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1950, s.1-3

dayanak unsuru olmuştur. Bayar, bu demecinde seçimler sırasında milletin hakkına girildiği taktirde kanunlara dayanarak gereken müdahalenin yapılacağını söylemiştir.⁴¹⁵

İsmet İnönü'nün bir başka önemli seçim konuşması ise Adana'da olmuş, burada demokratik rejimdeki kararlılığa değinilmiş ve yine muhalefetin şiddet politikası üzerinde durulmuştur. İnönü'ye göre muhalefet 12 Temmuz Beyannamesi'nin getirdiği karşılıklı güven ortamını terk ederek, beyannamenin getirdiği ödevleri tek tarafa yükleme yoluna girmiştir.⁴¹⁶

Seçim süreci boyunca muhtelif yerlerde şiddet politikası hakkında muhalefete yüklenen İnönü'nün bu konuşmaları gazetecilerin de gündemine girmiştir. Bu konuda Ulus Gazetesi'nde "Şiddet politikasının tehlikeleri" başlıklı bir yazı kaleme alan Yavuz Abadan, Bayar'ın seçim sonuçlarına müdahale manası taşıyan konuşmasını ön plana çıkararak ifadenin sert bir şiddet politikası tonunda olduğunu ileri sürmüştür. Abadan'a göre Bayar'ın bu söylem tarzının arkasında husumet andındaki fikirler yatmaktadır. Bu yüzden İsmet İnönü'nün şiddet politikası hakkındaki uyarıları yerinde olmuştur. Bu uyarılardan alınan insanlar sadece kendi kör ihtiras ve kişisel emelleri için şiddet politikasından medet uman gafillerdir.⁴¹⁷

Bu şiddet politikası tartışmalarına Cumhuriyet Gazetesi'ndeki köşesinde yazısında değinen Nadir Nadi, şiddetin demokratik rejimlerde asla kabul edilemez bir unsur olduğunu, şiddete başvurarak yönetime gelenlerin kısa sürede mevkilerini kaybettiklerini ya da yine şiddet yoluyla iktidarlarını ellerinde tuttuklarını belirtmiştir. Nadi, özellikle iktidarın bu konu üzerinde sıklıkla durmasını ve sürekli olarak muhaliflerin şiddete başvuracağını ima etmesini üzüntüyle karşılamış ve bu durumun ülkenin zararına olacağı konusunda iktidarı uyarmıştır. Muhalefetin elinde şiddete başvurabilecek herhangi bir imkân olmadığını söyleyen Nadi'ye göre eğer bir şiddet uygulanacaksa bu güce sadece iktidar sahiptir. Nadi, bununla beraber iktidarın da böyle bir yola başvurmayacağına olan inancını paylaşmıştır.⁴¹⁸

Girilen bu seçim maratonunda propagandalardaki ölçüye dikkat çeken Abidin Daver, partilerin halkın oyunu kazanma uğruna yapacakları söylemlerin akılcı ve tutarlı

⁴¹⁵ *Vatan Gazetesi*, 3 Nisan 1950, s.1

⁴¹⁶ *Ulus Gazetesi*, 3 Nisan 1950, s.1-3

⁴¹⁷ *Ulus Gazetesi*, 5 Nisan 1950, s.1-3

⁴¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Nisan 1950, s.1-3

olması gerektiğini ve demagoji yaparak oy avcılığına girişmemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Daver, demagojiyi demokrasinin baş düşmanı olarak nitelendirirken, partililerin propaganda yaparken etraflarına ateşli sözler ve bol vaatler savurmalarının seçim sonrasında olumsuz sonuçlar doğuracağını ileri sürmüştür. Daver, halkın oy verip iktidara getirdiği partinin vaatlerini yeri getirip getirmediğini takip edeceğini, dolayısıyla propaganda yapanların kısa vadeli olarak günü kurtarma düşüncesine girmek yerine daha uzun görüşlü olmaları gerektiğini vurgulamıştır.⁴¹⁹ Ulus Gazetesi de bu konuya dikkat çekmiş ve DP adına propaganda yapanların açık sefalet edebiyatı yaptıklarını, boş asılsız sözler söylediğini, askerlik, vergi gibi konulardaki propagandalarının halkta karşılık bulmadığını paylaşmıştır.⁴²⁰

Bu sırada partilerin milletvekili adayları da ilan edilmiş, CHP’ de önceki dönemde milletvekilliği yapan 169 isim, yeni dönem için aday gösterilmemiştir.⁴²¹ DP’ de ise 8 bağımsız adaya yer verilirken, 8 aday ise iki farklı şehirden aday gösterilmiştir. Celal Bayar hem Bursa hem de İstanbul’ dan aday olurken, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ise İstanbul ve Aydın’ dan adaylıklarını koymuşlardır.⁴²²

Aday listelerinin duyurulmasıyla birlikte iki tarafın birbirine yönelik suçlama ve karalama propagandaları devam etmiştir. Vatan Gazetesi, CHP adaylarının tespiti sırasında yaşanan anlaşmazlıklara ve CHP genel sekreter yardımcısı Cevat Dursunoğlu’nun adaylıktan çekilmesini manşetlerine taşırken⁴²³ Ulus Gazetesi ise DP listesinin hazırlanma sürecinde yaşanan tartışmaları gündeme getirerek DP genel merkezinin keyfine göre hareket ettiğini ve İstanbul’ da liste dışı bırakılan adayların itirazlarda bulunduğunu yazmıştır.⁴²⁴ Yine Ulus Gazetesi’ nde aday listelerini değerlendiren Hüseyin Cahit Yalçın ise adayların bir partide yer alamamaları üzerine diğer partiye geçmelerini eleştirerek böyle bir durumun milletvekilliğinin şeref ve haysiyetini kırdığını bu şekilde hareket eden birinin milletvekilinden ziyade memurluk peşinde olduğunu ileri sürmüştür. Yalçın, sırf vekillik alamadı diye bir partiden ayrılıp diğer partiye girme anlayışını eleştirerek partilerin bir ticaret yolu veya yükselme vasıtası

⁴¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1950, s.1

⁴²⁰ *Ulus Gazetesi*, 22 Nisan 1950, s.1

⁴²¹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.305

⁴²² *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Nisan 1950, s.1-4

⁴²³ *Vatan Gazetesi*, 19 Nisan 1950, s.1

⁴²⁴ *Ulus Gazetesi*, 27 Nisan 1950, s.1

değil, memlekete hizmet etmek için var olduğunu hatırlatmıştır.⁴²⁵ Nadir Nadi ise CHP içerisindeki değişimi ve gençleşmeyi memnuniyet verici bulurken DP'nin listesini ise çeşitlilik göstermesi ve dolayısıyla meclise geniş ölçüde fikir ve tartışma hürriyeti taşıma amacı gütmesini taktir etmiştir.⁴²⁶

Milletvekili adayları üzerine bu tartışmalar sürerken diğer yandan partilerin seçim beyannameleri de yayınlanmış ve karşılıklı vaatler sıralanmıştır. CHP'nin beyannamesinde dikkat çeken en önemli vaat, parti ilkeleri olan 6 umdenin anayasadan çıkarılacağı maddesidir. CHP yönetimi bu maddede tek parti döneminin gerekliliği olan bu 6 umdenin artık anayasada bulunmasının lüzumu kalmadığını, ancak laikliğe yönelik bir düzenlemenin de gerekli olduğunu duyurmuştur. Bunun yanı sıra demokrasi rejiminin ve vatandaş haklarının korunması, çok partili düzeninin kuvvetlendirilmesi, köylü ve çiftçilerin medeni hayat şartlarından faydalanabilmesi gibi hedeflerin de yer aldığı beyannamede daha önce İsmet İnönü'nün açıkladığı ikinci meclis fikri de eklenmiştir. Beyannamede devletçiliğe de değinilmiş ve büyük işletmelerin geliştirilmesinde devletçilik anlayışının kullanılmasının yanı sıra özel teşebbüse de bazı imkanlar sağlanacağı belirtilmiştir.⁴²⁷

CHP'nin seçim beyannamesi basında kendine geniş yer bulmuş yazarlar beyannameyi çeşitli açılardan değerlendirmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nden Nadir Nadi, beyannamenin vaatlerinden ziyade öncelikle geçmişe yönelik bir değerlendirmede bulunmamasını eleştirirken, iktidarda olan bir partinin seçim beyannamesinde öncelikle geçmişte yaptığı veya yapamadığı işleri gerekçeleriyle birlikte anlatması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Nadi'ye göre beyannamede yer verilen vaatlerin gerçekleşebilmesinde de CHP tek başına başarıyı üstlenmekte hata etmektedir.⁴²⁸

Ahmet Emin Yalman ise beyannameyi herkesi hoşnut etme amacıyla masa başında gelişigüzel yazılmış bir metin olarak nitelendirmiş, ikna edici ve inandırıcı bulmamıştır. CHP'nin beyannamede daha samimi bir şekilde tek partili dönemindeki yanlışlarından ders aldığını, ısrar ettiği hatalardan dönerek önemli aşama kaydettiğini paylaşması gerektiğini savunan Yalman, böyle bir tercihin partiye hiçbir şey

⁴²⁵ *Ulus Gazetesi*, 26 Nisan 1950, s.1

⁴²⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1950, s.1-3

⁴²⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1950, s.1-4

⁴²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1950, s.1-3

kaybettirmeyeceğini aksine sevgi ve güven kazandıracağını ileri sürmüştür. Beyannamede ülkeyi yeni bir geleceğe taşıyacak bir azim ve iman göremeyen Yalman, beyannamede 6 umdenin tasfiyesinin yer almasını ise memnuniyetle karşılamıştır.⁴²⁹ Yalman'ın bu görüşlerine paralel olarak Vatan Gazetesi'nde yer alan haberde halkın iktidar partisinin vaatlerine kulak asmadığı ve DP'nin beyannamesini sabırsız bir şekilde beklediği ileri sürülmüştür.⁴³⁰ Ayrıca Bayar'ın Bolu ve Düzce'deki nutuklarını manşetine taşıyarak şu ifadelerle yer vermiştir: “Biz olmayacak şeyleri vadetmeyiz, fakat vaatlerimizi tutarız.”⁴³¹

Beyannameyi olumlu karşılayanların başında gelen Hüseyin Cahit Yalçın ise, CHP'yi beyanname üzerinden eleştirenlerin sürekli olarak geçmiş üzerinden hücum ettiklerini belirterek, beyannamede taahhüt edilen işlere bir eleştiri getiremediklerini ileri sürmüştür. Muhafiflerin beyannameyi eleştirirken CHP'yi geçmişte bir şey yapmamakla itham ettiklerini oysa CHP'nin en güçlü yanının geçmişte yaptıkları olduğunu iddia eden Yalçın, şimdiye CHP'nin geçmişte yaptıklarını hiçe sayanların vicdan sahibi kesim tarafından ayıplanacaklarını ifade etmiştir. İnönü döneminde yaşanan gelişmeleri ve atılımları özetleyen Yalçın, bütün bu süreçte yaşananların kendi kendine ortaya çıkmadığını ve İsmet İnönü'nün becerisi olduğunu belirtmiş, ayrıca Türk Milleti'nin sağduyu ve muhakeme yeteneği sayesinde yalan ve iftiralara karşın gerçeği göreceğine ve nankörlük etmeyeceğine olan inancını okurlarıyla paylaşmıştır.⁴³² Öte yandan Ulus Gazetesi bu görüşü destekler nitelikte haberler yayınlarak beyanname üzerinde olumlu algı yaratmaya çalışmış ve beyannameyle birlikte CHP'nin seçim şansının gittikçe kuvvetlendiğini iddia etmiştir.⁴³³

CHP'nin ardından DP de seçim beyannamesini yayınlarken, bu beyannamenin CHP'ye bir cevap niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim beyannamenin ilk bölümünde CHP'nin beyannamesi uzun uzun eleştirilerek rasyonellikten uzak olduğu ve meselelerin düzensiz bir şekilde ele alındığı belirtilmiştir. Ayrıca beyannamenin bir toptan vaat halinde yayınlandığı ve dört yıllık süreçte hangi maddelerin ne ölçüde yapılacağına dair emare bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Beyannamenin devamında kendi vaatlerini

⁴²⁹ *Vatan Gazetesi*, 29 Nisan 1950, s.1-3

⁴³⁰ *Vatan Gazetesi*, 28 Nisan 1950, s.1

⁴³¹ *Vatan Gazetesi*, 30 Nisan 1950, s.1

⁴³² *Ulus Gazetesi*, 6 Mayıs 1950, s.1-3

⁴³³ *Ulus Gazetesi*, 30 Nisan 1950, s.1

sıralayan DP yönetimi, iktidara gelinmesi durumunda parti tarafından ortaya konulmaya başlanan inkılapların muhafazasını sağlanacağını birinci görev olarak belirlerken, aynı zamanda bu değişim esnasında herhangi bir sınıfın veya zümrenin sıkıntıya düşürülmeyeceğinin de sözünü vermektedir. Bu amaçla yapılacak olan anayasal düzenlemelerin de vatandaş hak ve hürriyetlerine ve milli iradeye dayanacağını vurgulayan DP idaresi, buna gerekçe olaraksa mevcut anayasanın kuvvetler birliğine dayanmasını göstermiş ve beyannamede son söz olarak “Söz milletindir” ifadesini kullanmıştır.⁴³⁴ Bu beyannameyi İzmir’de okuyan isim ise milli mücadelenin ünlü simalarından olan ve seçimlerde DP saflarına katılmış olan Halide Edip Adıvar olmuştur.⁴³⁵

DP’nin seçim beyannamesini iç açıcı olarak nitelendiren Ahmet Emin Yalman, beyannamenin sadece geç açıklanmasından dolayı bir eleştiriyi hak ettiğini, onun dışında bu beyannameye karşı CHP’nin beyannamesinin cansız sıradan bir vesika olarak kaldığını belirtmiştir. Yalman’a göre bu beyannamede ekonomik sıkıntıların temeline inilmiş ve bu sıkıntıların düzeltilmesinde alınması gereken önlemler de açıkça dile getirilmiştir. CHP’nin özel teşebbüse yönelik somut bir adım atmadığını ve herhangi bir düzenleme yaptığında bunu lütuf olarak gördüğünü ileri süren Yalman, DP’nin ise özel teşebbüsün ülkede yayılması için güven verecek bir ekonomik programa sahip olduğunu aktarmıştır. Bu şartlarda DP’nin beyannamesinin seçimlerde daha ağır basacağını ve vatandaşlar üzerindeki tereddüdü dağıtacağını düşünen Yalman, CHP’nin böyle bir program karşısında seçimleri kaybetmesi durumunda dahi sonuçları iç rahatlığıyla kabul edebileceğini de sözlerine eklemiştir.⁴³⁶

Ulus Gazetesi’nde ise DP’nin beyannamesine yönelik Cemil Sait Barlas imzalı bir yazı yayınlanmış ve yazıda beyannameye yönelik yoğun eleştirilere yer verilmiştir. Barlas’a göre beyanname ilk etapta bir CHP’li için sevindirici görünmektedir. Çünkü bu belge DP’nin devlet idaresine hazır bulunmadığını ve zaafı bulundugunu göstermektedir. Dolayısıyla CHP için bu bir seçim avantajıdır. Ancak bir vatandaş olarak düşünüldüğünde ise çok partili hayata geçildiğinden beri en teşkilatlı muhalefet partisi olan DP’nin bu durumu üzüntü vericidir. DP’nin beyannameyi seçimlere çok az zaman

⁴³⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1950, s.1-4

⁴³⁵ *Yeni Sabah Gazetesi*, 9 Mayıs 1950, s.1

⁴³⁶ *Vatan Gazetesi*, 10 Mayıs 1950, s.1-3

kala açıklamasını eleştiren Barlas, DP'nin tarihi mesuliyetini hakkıyla yerine getiremediğini ve bu beyannamede sadece CHP'yi eleştirmeye odaklanmasını kulüp ve kahve köşelerindeki lakırdılarla eş değer görmüştür. DP'nin bu bakış açısıyla asıl maksadının toplumsal veya ekonomik bir harekete öncülük etmekten ziyade, sandalye kapmak olduğunu iddia eden Barlas, bu durumun üzüntü verici olduğunu ve tek umudunun seçimler vesilesiyle, halkın bu partiyi bir ihtiras partisi olmaktan çıkarması veya gerçek manada demokrasi amacı güden yeni bir partinin kurulmasıdır.⁴³⁷

Bu tartışmalar devam ederken liderler de miting meydanlarında son konuşmalarını yaparak seçmeni ikna etmeye çalışmıştır. Celal Bayar, son seçim nutkunu 35 bin kişinin katılımıyla Bursa'da yapmış ve burada iktidarın ekonomi siyasetini eleştirirken, ayrıca şiddet iddialarına cevap vererek şiddetten bahsedenlerin kendilerini aldattığını söylemiştir.⁴³⁸ İsmet İnönü ise 4 Mayıs tarihli İzmir mitinginde ana meselelerinin köylünün refahı olduğunu ve hem üretimde hem de eğitimde köylüye destek verileceğini söylemiş, çalışma ve iş meselelerinde de partisinin evvelden beri yaptığı yeniliklere değinmiştir. Daha önce ilan ettiği anayasal değişimler ve demokratik rejimin güçlenmesi meselelerinden de bahseden İnönü, bu konular hakkında yapılan eleştirilerin küçük politika hislerinin sonucu olduğunu ileri sürmüş ve bu meselelerin halledilmesindeki kararlılığını bir kez daha ilan etmiştir.⁴³⁹ Öte yandan, İnönü'nün bu miting sırasında gazetecilerle yaptığı konuşmaya yer veren Vatan Gazetesi, İnönü'nün seçim sonuçlarına ne olursa olsun boyun eğeceğini ve halkın ona "Senin zamanın geçti" dediği gün minnettar olacağını okurlarıyla paylaşmıştır.⁴⁴⁰ İnönü, son mitingini ise Taksim Meydanı'nda yaparak seçim çalışmalarını tamamlarken burada, partiler üstü milli birliğe vurgu yapmış ve yıkıcı telkinler karşısına halkı uyanık olmaya davet etmiştir.⁴⁴¹

Bu seçim mücadelesinde Millet Partisi'ndeki durum ise pek iç açıcı değildir. MP'nin onursal genel başkanlığını yapmakta olan Fevzi Çakmak'ın seçim süreci sırasında ölümü ülke genelinde büyük üzüntü yaratırken, Çakmak'ın cenaze töreni sırasında MP mensubu olan aşırı dinci grupların çıkardığı olaylar, MP adına olumsuz etki

⁴³⁷ *Ulus Gazetesi*, 10 Mayıs 1950, s.1-3

⁴³⁸ *Vatan Gazetesi*, 10 Mayıs 1950, a.y.

⁴³⁹ *Ulus Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s.1-5

⁴⁴⁰ *Vatan Gazetesi*, 4 Mayıs 1950, s.1-4

⁴⁴¹ *Ulus Gazetesi*, 9 Mayıs 1950, s.1

yaratmıştır.⁴⁴² Törende yaşanan şeriatçı eylemler devrimlere sadık kesimlerin tepkisine neden olmuş hatta Celal Bayar bu olaylar hakkında bir açıklama yaparak milli birliği bozmaya yönelik girişimlere karşı kanunların uygulanmasında hükümete destek vermiştir.⁴⁴³ Öte yandan MP'nin seçim beyannamesi ise tam manasıyla İnönü'ye karşı bir bildiri niteliği taşımaktadır. Beynamede İnönü'nün mevcut anayasaya uymamakla itham eden MP yönetimi, İnönü'nün tek gayesinin kendi kişisel konumunu her ne olursa olsun korumak ve diktatörlük anlayışını devam ettirmek olduğunu iddia etmiştir. MP'ye göre İnönü'nün bu hedefine ulaştıktan sonra parti genel başkanlığını bırakması sadece şekilcilikten ibaret olacaktır.⁴⁴⁴ MP'nin yanı sıra bir diğer muhalefet partisi olan MKP ise 20 kişilik bir aday listesiyle seçimlere sadece İstanbul'da katılmıştır.⁴⁴⁵

3.8.2. 1950 Genel Seçimlerinin Yapılması ve Sonuçları

14 Mayıs gününe gelindiğinde seçimler oldukça sakin ve ağırbaşlılık içerisinde yapılmış ve seçmenlerin ezici çoğunluğu seçimlerde oy haklarını kullanmışlardır. Öyle ki yaklaşık 9 milyon civarında olan seçmenlerin %89,3'ü sandığa gitmiştir.⁴⁴⁶

Seçim günü muhtelif gazetelerde son değerlendirmeler yapmış ve seçimden beklentilerini dile getirmişlerdir. Burada genel olarak üzerinde durulan konu ise seçmenin sandığa gidip gitmeyeceği olmuştur. Ahmet Emin Yalman, seçimleri büyük imtihan olarak görürken, bu imtihanın sonucuna göre ülkenin ya bir Balkan veya Ortadoğu ülkesi ya da en ileri medeni milletler seviyesine erişeceğini düşünmüştür. Yalman seçim propagandaları sürecinde halkın seçim kanununa uygun olarak her türlü acı münakaşayı terk ettiklerini ve propagandaların sarhoşluğuna kapılmadan, seçimlerdeki vazife ve mesuliyetini kavramış olmasını dileyerek seçim imtihanını başarıyla tamamlanacağına olan inancını paylaşmıştır. Seçmenlerin sandığa gidip oy kullanması gerekliliğini ise bireysel imtihan olarak gören Yalman'a göre oy verebilecek durumdayken sandığa gitme zahmetine girmeyenlerin bu milletin bir parçası olma haklarını kaybedeceklerini de vurgulayan Yalman, her vatandaşın sandığa gitmekte tereddüt etmeksizin vicdani kanaati

⁴⁴² Karpat, a.g.e., s.207

⁴⁴³ Eroğlu, a.g.e., s.45

⁴⁴⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1950, s.1-3

⁴⁴⁵ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, s.308

⁴⁴⁶ Karpat, a.g.e., s.208

doğrultusunda tercihini yapmasıyla birlikte milletçe girilen bu imtihanı kazanacaklarını dile getirmiştir.⁴⁴⁷

Hüseyin Cahit Yalçın da tıpkı Yalman gibi vatandaşların oy kullanması gerekliliğine vurgu yaparak, propaganda sürecini başarıyla atlatan ülkenin asıl büyük vazifesinin bu olduğuna dikkat çekmiştir. Yalçın, bazı ülkelerde oy vermenin bir hak olmakla birlikte vazife olarak görüldüğünü ve oy vermeyenlere yönelik cezai yaptırımların bulunduğunu hatırlatarak, Türkiye’de böyle bir yaptırım olmamasına rağmen, bu durumun oy vermeyi bir vazife olmaktan çıkarmadığını savunmuştur. Yalçın’a göre oy hakkını kullanmayan kişi, kendisini siyaset hayatının dışına çıkarmış ve partilere veya hükümetlere bir söz söyleme hakkını kaybetmiş olur. Bir oyun bile mühim olduğunu hatırlatan Yalçın, bir oyla hükümetin kazanılıp kaybedilebileceği konusunda seçmeni uyarmıştır.⁴⁴⁸ Yine Nadir Nadi de milli irade vurgusu yaparak vatandaşların sandığa gitmesini bir vazife olarak görmüş ve bu vazifeden kaçınmayı devletin mukadderatına ilgisizlik anlamına geleceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁹ Ayrıca Yeni Sabah Gazetesi’nde yer alan imzasız başyazıda sükûnet çağrısında bulunarak, dört yıl boyunca ülkeyi yönetecek milletvekillerinin seçileceğini, bu yüzden karar verirken vicdani muhasebenin iyi yapılması ve hassas yaklaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Aksi şekilde davranarak meseleye özenli yaklaşmayacak olan kişilerin, ortaya çıkacak sonuçlardan dolayı şikâyet etmeye de hakkının olmayacağı belirtilmiştir.⁴⁵⁰ Gazetelerin bu seçimler sırasında, özellikle seçim günü takındıkları tavır, 1946 seçimlerine oranla daha sağduyulu olmuştur. Aşırı sert, baskıcı ve yönlendirici yazılara yer verilmemiş ve ortamı gelecek bir söylemden ziyade sağduyu çağrıları daha çok tercih edilmiştir.

Seçimlerin ardından Vatan Gazetesi Türk Milleti’nin seçim imtihanını şerefle geçtiğini ve DP’nin bütün yurttta büyük farkla önde geldiğini okurlarına duyurmuş, buna göre İstanbul, İzmir, Eskişehir, Trabzon gibi şehirlerde DP’nin oy oranının büyük olduğu haberi paylaşılmıştır.⁴⁵¹ Ulus Gazetesi ise CHP’nin iktidarı devrettiğini ve meclis içi ve

⁴⁴⁷ *Vatan Gazetesi*, 14 Mayıs 1950, s.1-3

⁴⁴⁸ *Ulus Gazetesi*, 14 Mayıs 1950, s.1-3

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1950, s.1

⁴⁵⁰ *Yeni Sabah Gazetesi*, 14 Mayıs 1950, s.1-7

⁴⁵¹ *Vatan Gazetesi*, 15 Mayıs 1950, s.1

dışında muhalefet partisi olarak vazifesine devam edeceği haberi yer almıştır.⁴⁵² Yeni Sabah Gazetesi'nde ise İnönü'nün Ankara'daki mağlubiyeti manşete taşınmıştır.⁴⁵³

Seçim sonuçları ise tam manasıyla DP'nin zaferini müjdelere nitelikte olmuştur. Hatta DP'nin umduğundan daha büyük bir başarı elde edilmiştir. Birkaç gün içinde netleşen sonuçlara göre DP, oyların %53,35 ini alarak mecliste 408 vekil bulundurma hakkına sahip olmuştur. CHP 69 vekil çıkarırken, MP ise sadece 1 milletvekilini meclise sokabilmiştir.⁴⁵⁴

Bu beş yıllık siyasi mücadele neticesinde CHP'nin böyle bir hezimete uğramasının temelinde uzun zamandır geniş bir kitle üzerinde etkili olan imajının son dönemde uygulamaya çalıştığı yeni politikalara rağmen hızla zedelenmesi ve bu politikaların özellikle yoksul kesim tarafından DP'ye atfedilmesiyle birlikte CHP'ye olan güvenin halk nezdinde azalması yatmaktadır. DP'nin Türkiye genelindeki oy oranlarına bakıldığında kapitalizmden en çok etkilenen ve değişime giren bölgelerde ortalamanın üstünde oy alırken, CHP ise henüz kapitalizm akımına kapılmamış olan bölgelerden daha çok oy almıştır. Bu durumda DP'nin ülkede kapitalizmi hızlandırıcı bir akımı temsil ettiği söylenebilir.⁴⁵⁵

DP'nin bu büyük başarısı sonrası gireceği süreçte yapması gerekenlere yönelik bir yazı kaleme alan Ahmet Emin Yalman, DP'nin yönetimi ele aldıktan sonraki ilk sınavının eskiden beri süregelen “ganimetler, iktidara konanlarıdır” anlayışına kapılmadan, kendilerine yaranmak için yaklaşan mevki düşkünlerine fırsat vermemek olduğunu belirtmiştir. Yalman bu tavsiyesini şu sözlerle dile getirmiştir: “... Demokrat Parti yeni bir yol tutmak azminde bulunduğu göre, ilk gayreti, politika sahalarını ve umumi hayatı, midecilerin, huluskarların, riyakarların, piston aramaya ihtiyaç duyan acizlerin ve tufeylilerin cevalan yeri halinden kurtarmak istikametinde olmalıdır.”⁴⁵⁶

Yeni Sabah Gazetesi'ndeki imzasız başyazı yazıda ise seçim sonuçlarından duyulan büyük memnuniyet göze çarpmaktadır. Yazıda DP'nin ezici bir zafer kazandığı belirtilirken aynı zamanda seçmenin rahat bir şekilde oy kullanabilmiş olması da

⁴⁵² *Ulus Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s.1

⁴⁵³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 15 Mayıs 1950, s.1

⁴⁵⁴ Eroğul, a.g.e., s.45

⁴⁵⁵ Timur, a.g.e., s.108,109

⁴⁵⁶ *Vatan Gazetesi*, 18 Mayıs 1950, s.1-3

memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim 1946 seçimleri hatırlatılarak, o dönemden beri çok büyük adımlar atıldığı, DP'nin seçim kanunundaki ısrarlarının faydalarının artık görüldüğü ön plana çıkarılmıştır. Nitekim Yeni Sabah'a göre bu ortam eğer 1946 seçimlerinde de sağlanmış olsaydı, CHP çoktan iktidarı kaybetmiş olacaktı.⁴⁵⁷ Diğer bir yazıda ise CHP'nin durumu ele alınmış ve yıllardır iktidarda olan partinin nihayetinde bu hezimetini yaşamasının temelinde milletin hislerini hiç anlayamamasına ve iktidarı kişisel menfaatler adına kullanıp adam kayırma yoluna gitmesine bağlanmıştır. Buna dair bir benzetme yapan gazete, CHP'nin iktidar anlayışını ziyafet sofrasında bir misafir olarak oturtmak olarak tanımlamıştır.⁴⁵⁸

Basında seçimlerin sonuçlarına yönelik en çarpıcı yorumlardan birini ise Nadir Nadi yapmıştır. Nitekim Nadi, 14 Mayıs gününü kansız, ihtilal olmaksızın yaşanan bir iktidar değişikliği olarak görmüş ve halk iradesinin ülkede tam bir olgunlukla gerçekleşmesinden büyük memnuniyet duymuştur. Seçimlere katılım oranının yüksekliğine değinen Nadi, bu oranın batı demokrasilerinde bile az görülebilecek bir oran olduğuna dikkat çekerek vatandaşların hiçbir hadise çıkarmadan sükûn ve emniyet içerisinde oy haklarını kullanarak bu mukaddes vazifeyi yerine getirdiklerini vurgulamıştır. Böylece halk kendi kaderini kendi eliyle çizmiştir. CHP'nin yaşadığı durumu bir iktidar yıpranmasının sonucu olarak gören Nadi'ye göre CHP'nin bundan sonra yapması gereken, halk arasında daha fazla bulunarak onlara daha fazla yaklaşmak, derlenip toparlanmak ve dört yıl sonrasına hazırlanmak olmalıdır. Nadir Nadi, iktidara ulaşmayı başaran DP'nin muhalefet döneminde elde ettiği sevgiyi muhafaza etmek için önünde daha zor bir dönem olduğunu ve bunu başarmanın yolunun ise sözden ziyade eylemden geçtiğini de sözlerine eklemiştir.⁴⁵⁹

Hüseyin Cahit Yalçın ise bu sonuçları yeni bir sayfanın açılması ve yeni bir devrin başlaması olarak nitelendirmiştir. Kapanan sayfayı "Milli Kahraman" Cumhurbaşkanları devri olarak gören Yalçın'a göre açılan yeni sayfa ise alelade fani vatandaşlar arasında seçilmiş alelade Cumhurbaşkanları devri olarak tanımlamıştır. Yalçın yeni devrin başlamasında oylarıyla büyük rol oynayan vatandaşların, seçtikleri hükümetin atacağı adımları sıkı bir şekilde takip etmelerini vatani bir göre olarak görmüş

⁴⁵⁷ *Yeni Sabah Gazetesi*, 15 Mayıs 1950, s.1-5

⁴⁵⁸ *Yeni Sabah Gazetesi*, 17 Mayıs 1950, s.1

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s.1

ve bir taraftan milli hakimiyet ve hürriyet taraftarı görünüp diğer taraftan bu görevi ihmal etmenin manasız bir durum olacağı konusunda halkı uyarmıştır.⁴⁶⁰ Mecliste DP'nin büyük çoğunluk kazanmasının arkasında özellikle ülke genelinde yaygınlaşan memnuniyetsizlik algısının etkili olduğunu ileri süren Yalçın, özellikle Celal Bayar'ın "Halinizden memnun iseniz Halk Partisi'ne oyunuzu veriniz, halinizden memnun değilseniz bizim partiye!" şeklindeki söylemini ön plana çıkararak DP'nin bu söylemin etkisiyle seçimlerde çoğunluğu kazanmayı başardığını iddia etmiştir. Yalçın'a göre bu söylemin etkisiyle yaşanan başarı sarhoşluğuyla yükselenler, bu sarhoşluğun geçmesinin ardından gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalacaklardır. Halinden memnun olmayanlara yönelik DP'lilerin verdiği bol ve cömert vaatlerin karşılığını verip veremeyeceğini sorgulayan Yalçın, bu şartlar içerisinde DP hükümetini zor dönemlerin beklediğini öngörmüştür.⁴⁶¹

Seçim gecesı CHP'nin sonuçları takip ettiği merkezde bulunan ve yaşananları aktaran gazeteci Metin Toker, CHP'nin çoğunluğu kazandığı yerlerin haberleri geldikçe memnun olan yönetimin, DP'nin çoğunluk haberlerini duydukça şaşkınlıklarını ancak genel sonuçlara ulaşıldığında yine zaferi kazanacaklarına inandıklarını belirtmiştir. Genel sonuçlarda da DP'nin üstün olduğu haberleri gelmeye başlayınca bu defa teselliye henüz haber gelmemiş olan uzak bölgelerde teselli aramaya başlayan CHP idaresinin, olumsuz haberler geldikçe şaşkınlık ve endişeye kapıldığını anlatan Toker, herkesin kendi bölgesinden bir güzel haber alma gayretiyle telefonlara sarıldığını, ancak beklediği karşılığı bulamadıklarını aktarmış ve ardından İnönü'nün sonuçları kabullenişini şöyle paylaşmıştır: "... Yarın DP'nin başını davet edip hükümeti hemen devralmak hususunda ne düşündüğünü soracağım..."⁴⁶² CHP'nin yaşadığı bu şaşkınlığı en iyi anlatan şey ise Yeni Sabah Gazetesi'nde yer alan bir karikatür olmuştur. Karikatürde İnönü'nün bir seçim mitingi resmedilmiş ve onu dinlemeye gelen kalabalıkların, arkalarında gizledikleri DP pusulalarına dikkat çekilmiştir.⁴⁶³

CHP, büyük mağlubiyetinin şokunu yaşarken, DP yönetimi ise sonuçların netleşmesinin ardından bir beyanname yayınlarak öncelikle seçmene teşekkür etmiş ve

⁴⁶⁰ *Ulus Gazetesi*, 17 Mayıs 1950, 1-3

⁴⁶¹ *Ulus Gazetesi*, 19 Mayıs 1950, s.1-3

⁴⁶² Toker, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, s.13-15

⁴⁶³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 18 Mayıs 1950, s.6

partie verilen bu vazifenin mesuliyetinin farkında olduklarını paylamıştır. İktidar değişikliğinin halk arasında hiçbir şekilde huzursuzluk oluşturmaması yönünde hassasiyete değinen DP kurulu, farklı görüşteki her yurttaşın sevgi ve güven ortamı içerisinde bulunması için gösterecekleri çabayı dile getirmiştir. DP'nin bu beyannamesindeki en dikkat çeken husus ise diğer partilere dair açıklamaları olmuş, azınlıkta kalan muhalefet kadrolarının kanunlar çerçevesinde kat'i teminatının sağlanacağı duyurulmuştur.⁴⁶⁴

Bu beyannamenin akabinde yeni cumhurbaşkanı ve başbakanın kim olacağı yönünde ihtimaller tartışılırken, Akşam Gazetesi ilk etapta Ali Fuat Cebesoy'un cumhurbaşkanı, Fuat Köprülü'nün ise başbakanlığa getirilebileceğini⁴⁶⁵ manşetlerine taşısa da 22 Mayıs 1950'de ilan edilen durum böyle olmamış Celal Bayar 66 ret oyuna karşılık 387 oyla cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kabinayı kurma görevi ise Adnan Menderes'e verilirken meclis başkanlığına Refik Koraltan, dış işleri bakanlığına ise Fuat Köprülü getirilmiştir.⁴⁶⁶ Kabinenin ilanından sonra Vatan Gazetesi'ne bir beyanatta bulunan Celal Bayar, alınan zaferi milli hakimiyetin tam anlamıyla gerçekleşmesi ve milletin beş yıl süren mücadelesinin bir sonucu olarak nitelendirirken, zafere ulaşacağına olan inanca her an sahip olduğunu ve bu zafere ulaştıktan sonra vazifelerini henüz tamamlamadıklarını da sözlerine eklemiştir. Türk Milleti'nin esaslı bir inkılabı başardığını ve ileri manada bir devlet kurma imkanını eline aldığını söyleyen Bayar, bu imkân vesilesiyle ülkenin bütün geriliklerden ve gecikmelerden hızlı bir şekilde kurtulabileceğini ifade etmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ *Vatan Gazetesi*, 19 Mayıs 1950, s.1-4

⁴⁶⁵ *Akşam Gazetesi*, 17 Mayıs 1950, s.1

⁴⁶⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1950, s.1

⁴⁶⁷ *Vatan Gazetesi*, 26 Mayıs 1950, s.1-4

SONUÇ

Atatürk'ün ölümünün ardından, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte başlayan Milli Şef Dönemi, özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında ülke yönetiminde oldukça zor bir dönem olmuştur. Gerek demokratik beklentiler gerekse ekonomik problemlerin getirdiği yenileşme ihtiyacı bu dönemin son bulmasında önemli etkenler olmuştur.

Uzun bir süre ülkede tek parti olarak hüküm süren CHP yönetimi, artık ihtiyaçlara karşılık vermekte yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu durum karşısında birtakım önlemler alma yoluna giden iktidar, özellikle Toprak Reformu'nu gerçekleştirerek parti içerisinde kendine yeni bir muhalefetin doğmasına zemin hazırlamıştır. Böylece dış politikadaki demokratikleşme ruhunun da etkisiyle ülkede yeniden çok partili düzene geçiş yapılmıştır. Ülkenin bu zor dönemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan DP, özellikle 1946'dan itibaren Türk siyasetine yeni bir şekil vermiş ve ülkenin demokratikleşme sürecine büyük katkı sağlamıştır. DP'nin yanı sıra MKP, MP gibi partiler de bu dönemde kurularak ülke siyasetinde beklenen çok sesli siyasi yapıyı oluşturmuşlardır. Ancak bu partiler dışında kurulan sol partilerin ömrü pek uzun olmamıştır. 2.Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında Sovyet tehdidinin en üst noktada olması, bu sonuca ulaşılmasındaki en önemli faktör olmuştur.

Şüphesiz ki diğer muhalefet partilerine oranla DP'nin Türk siyasetine verdiği etki oldukça yüksektir. DP'nin geliştirdiği siyaset sayesinde, o döneme kadar ülkede hâkim olan siyasi alışkanlıklar kökten değişmiş, mecliste gerçek manada bir muhalefet oluşmuş, hükümetler tenkit edilmeye, bütçeler tartışılmaya başlanmıştır. CHP içerisindeki müstakil grubun aksine muhalefetini danışıklı değil, acımasızca yapan DP, CHP'nin de iç politikada birtakım yeni girişimlerde bulunmasına vesile olmuştur. Bu sayede halk, milletvekillerinin gözünde itibar kazanmış, başta İsmet İnönü olmak üzere tüm CHP'liler, oy toplayabilmek için daha önce hiç gitmedikleri yurdun en ücra köşelerine kadar gitmek durumunda kalmışlardır. Bunların yanı sıra artık ülkede tek dereceli, kapalı oy ve açık sayım ilkeleri yürürlüğe girmiş, seçimlerde hile ve yolsuzluk ihtimallerine karşı kanun düzenlemeleri yapılmış, böylece ülkenin demokratikleşme süreci hızlanmıştır.

Bu çalışmada 1946-1950 arasında ülke siyasetindeki gelişmelerin Türk basınında bulunduğu karşılığa yer verilmiştir. Yeniden çok partili sürece girilen bu dönemde Türk basınının iktidara ve muhalefete karşı tutumu gözlemlenmiş ve özellikle seçim süreçlerindeki basın-siyaset ilişkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Ülkede önemli sonuçlar doğuran siyasi gelişmelerin, gazete sütunlarında ve köşe yazılarında uyandırdığı akisler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Çalışmamızda, bu dönemde özellikle ekonomik anlamda büyüyen memnuniyetsizliğin ve yeni demokratik arayışların, yeni partilerin kurulmasında ve bir ideolojisi veya programı olsun veya olmasın sorgusuz sualsiz desteklenmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Kamuoyundaki bu mutlak değişim arzusu özellikle DP'nin siyasi gelişimi açısından çok fayda sağlamış ve böylece DP kısa sürede büyük kitlelerin ve basın organlarının desteğini kazanmıştır. Türk basınının büyük çoğunluğu yaşanan demokratikleşme hareketlerine destek verirken, iktidar yanlısı basın ise ellerinde yeterli argüman bulunsun ya da bulunmasın her fırsatta muhalefet hareketlerine karşı durmuştur. Ekonomide liberal bir bakışa sahip olan DP'nin bu büyük desteği arkasına alması, CHP'nin de birtakım liberal önlemler almasında etkili olmuştur. Ancak artık kendisine yeni bir çıkış yolu bulan halk, 25 yıllık tek parti iktidarına son vermiş ve Türk siyasetinde yeni bir döneme girilmesini sağlamıştır.

EKLER

EK-3: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, Tek Dereceli Seçim Müjdesini Verdiği ve Ülkedeki Muhalefet Partisi Eksikliğine Değindiği, 1 Kasım 1945 Tarihli Meclis Açılış Konuşması (Vatan Gazetesi, 2 Kasım 1945)

EK-4: Vatan Gazetesi'nin DP'nin Kuruluşuna Dair 8 Ocak 1946 Tarihli Haberi

Yazı: 8 Ocak 1946

VATAN

Yazı: 8 Ocak 1946

Demokrat Parti, resmen teşekkül etti

Parti programını veriyoruz

Hükûmet, yeni partinin kurulması hakkındaki müracaatı resmen kabul etti ve partinin kurulduğu hakkındaki resmî ilmhâberi partiyi kuranlara verdi

Demokrat parti programını tahlil

Yazan: Ahmet Emin YALMAN

Boğazlar işi

Eğines'in Londra'ya yeni bir tasarı götüldüğü söyleniyor

Fuad Köprülü

tarafından hazırlanan kıymetli bir yazı serisi

Şirkeli Hayriye Tekait Sandığı

Denizyollarına devrediliyor

Ulaştırma Bakanı diyor ki:

"Eski denizcilerimizle bunların üstü ve yatımlarını elilerine vereceğiz, ufak bir para ile ortada birakamayız."

Demokratik Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.

Gazetecilere demitçe bulunan Demokrat Parti kurucuları, Partinin gayeleri hakkında türlü izahat verirken ayrılan bir suale cevaben de partinin kat'iyen dânişıklı olmadığını, fakat iki tarafın husnû niyetinin muhtâk olduğu düşünürler

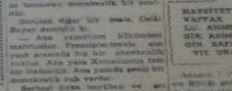

Rusya, Türkiye'ye Harp ilân etmiş!

Tass ajansı, bu haberi namussuzca yayın diye vasıflandırıyor

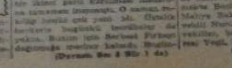
Basın Birliği Genel Kongresi kapandı

İdare Heyeti, Muvaffak Sunal ve Hasan Reşit Tankut'la tamamlandı

Bir gece içinde

İki cinayet, dört ölüm

EK-6: Cumhuriyet Gazetesi'nin 1946 Seçimleri Sonrası Meclisin Yeni Yapısını Gösteren Fotoğrafı (DP Grubu Meclisin Sağında Bulunuyor)

EK-7: 7 Eylül Kararlarına Dair Vatan Gazetesi'nin Haberi (8 Eylül 1946)

VATAN
Yıl 7 - Sayı 1097 8 EYLÜL 1946 PAZAR
EGRIYE EGRI - DOGRUYA DOGRU Fiyatı 10 Kuruş

Halk Partisi Grubu, dün toplandı
Paramızın ayarlanması prensibiyle malî ve iktisadî meseleler üzerinde çok mühim kararlar alındı

Ticaret Bakanlığı ile Merkez Bankasının tebliği
İthalâta genişlik vermek için alınan tedbirler - Ecnebi dövizleri için alım satım rayıçları

Ankara 7 (A.A.) — Ticaret Bakanlığının tebliği şöyledir:
Hükümetçe alınan karar üzerine Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından tebliğ ve ilan edilmiş olan yeni döviz rayıçları pazarından itibaren yürürlüğe girecek, aynı karar gereğince ithalâta genişlik vermek üzere Bakanlığın aşağıdaki tedbirler alınmıştır:
1 — Yeni döviz kuruları ilâzımlı olarak surette layık olacak ve bu suretle döviz gelistirmek olacaktır. Bu dövizlerin gelmesi beklenmektedir. İthalâtta genişlik vermek için döviz tahsis kararlaştırılmıştır.
2 — Bu maksatla 9 Eylül pazarı gününden itibaren bazı mühim maddelerin ilâzını daha (Devamı 8a: 3 Sü: 4 de)

Yarından itibaren tatbikine geçilecek kararlar
İthalât ve ihracatı arttırmak için derhal tatbikine geçilmek üzere tedbirler alındı
Döviz rayıçları, iç ve dış fiyat seviyeleri arasında muvazene temin edecek suretle ayarlanacak

Ankara 7 (Tölvoni) — Dün de bildirilmiş olan bir iki gün önce belirlenen döviz kuruna göre ithalât ve ihracatı arttırmak için derhal tatbikine geçilmek üzere tedbirler alındı. Bu karar gereğince ithalâtta genişlik vermek üzere Bakanlığın aşağıdaki tedbirler alınmıştır:
1 — Yeni döviz kuruları ilâzımlı olarak surette layık olacak ve bu suretle döviz gelistirmek olacaktır. Bu dövizlerin gelmesi beklenmektedir. İthalâtta genişlik vermek için döviz tahsis kararlaştırılmıştır.
2 — Bu maksatla 9 Eylül pazarı gününden itibaren bazı mühim maddelerin ilâzını daha (Devamı 8a: 3 Sü: 4 de)

Sönen serap
Yazan: Ahmet Emin Yalman
T... yirmi dokuz sene önce... nevi bakından hakikat etmek için...
...Almanlar birinci et...
...Lening...
...Dünyanın bu...

Ankara

EK-10: 1950 Seçimleri Sonrası CHP'nin Kalabalık Mitinglerine Gönderme Yapan Bir Karikatür (Yeni Sabah Gazetesi, 18 Mayıs 1950)

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Samet, (1972), **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul
- AHMAD, Feroz, (1990), **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul
- AKANDERE, Osman, (1998), **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)**, İz yayıncılık, İstanbul
- ARMAOĞLU, Fahir, (1986), **20.yy. Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara
- ARMAOĞLU, Fahir, (1975), **Siyasi Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1968), **İkinci Adam**, C.2, Remzi Kitabevi
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2000), **İkinci Adam**, C.3, Remzi Kitabevi
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (2000), **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul
- EROĞUL, Cem, (1990), **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, İmge Kitabevi, Ankara
- BAYAR, Celal, (1986), **Başvekilim Menderes**, Düzenleyen: İsmet Bozdağ, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul
- GOLOĞLU, Mahmut, (1982), **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul
- GOLOĞLU, Mahmut, (1974), **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Turhan Kitabevi, Ankara
- İNAN, Süleyman, (2006), **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, Ankara
- KARPAT, Kemal H., (1967), **Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Sebepler)**, İstanbul Matbaası, İstanbul
- SANDER, Oral, (1991), **Siyasi Tarih (1918-1990)**, İmge Kitabevi, Ankara

TİMUR, Taner, (1991), **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul

TOKER, Metin, (1990), **DP’nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara

TOKER, Metin, (1970), **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul

GAZETELER

Akşam Gazetesi (1946,1950)

Cumhuriyet Gazetesi (1945-1950)

Kuvvet Gazetesi (1946,1947)

Tan Gazetesi (1943,1945)

Tanin Gazetesi (1945,1946)

Ulus Gazetesi (1945,1946,1947,1949,1950)

Vatan Gazetesi (1943-1950)

Yeni Sabah Gazetesi (1946,1948,1950)

Yeni Asır Gazetesi (1947)

Zafer Gazetesi (1950)

TBMM ZABIT CERİDESİ

TBMMZC, 1. Dönem, 3. Yasama Yılı, 1. Birleşim, 1. Oturum, Cilt:18

TBMMZC, 7. Dönem, 2. Yasama Yılı, 64. Birleşim, 1. Oturum, Cilt:10

DİZİN

-A-

Adnan Menderes, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 25, 33, 38, 39, 41, 43, 51, 56, 63, 71, 76, 80, 85, 97, 98, 103, 108, 111, 113, 114, 117, 119, 123, 130, 132, 136, 139, 140, 144, 145, 150, 160, 174, 175

Ahmet Emin Yalman, 5, 9, 33, 34, 42, 48, 50, 53, 57, 65, 67, 72, 77, 83, 93, 97, 102, 104, 107, 119, 120, 124, 128, 131, 132, 135, 138, 151, 153, 155, 157

Atatürk, 1, 10, 15, 19, 27, 30, 34, 44, 52, 58, 59, 76, 79, 81, 89

-B-

basın kanunu, 71, 136

Bütçe, 8, 17, 107, 111, 131, 133, 140

-C-

Celal Bayar, 8, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 25, 43, 45, 51, 52, 56, 58, 59, 63, 66, 74, 79, 80, 85, 90, 95, 96, 106, 111, 112, 113, 114, 118, 122, 123, 127, 131, 142, 147, 148, 150, 154, 155, 159, 160

CHP, v, vi, xi, 1, 7, 8, 9, 10, 15, 19, 27, 31, 33, 34, 39, 42, 44, 45, 48, 51, 57, 58, 59, 63, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 78, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 103, 106, 107, 111, 112, 113, 115, 116, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 138, 139, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 161, 173

çok partili, v, vii, 1, 19, 46, 51, 60, 67, 74, 89, 112, 151, 153

cumhurbaşkanı, 86, 160

-D-

Demokrat Parti, v, xi, 1, 17, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 64, 68, 76, 77, 79, 81, 90, 96, 108, 109, 116, 119, 141, 146, 157, 175

demokratikleşme, vii, 1, 2, 6, 34, 46, 70, 74, 85, 118, 121, 148, 161

DP, v, vi, xi, 9, 51, 54, 56, 58, 59, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 89, 90, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 167, 169

-E-

Erim, 71, 72, 95, 115, 117, 118, 120, 122, 125, 126, 127, 139, 142, 144, 147

F

Falih Rıfkı Atay, 28, 31, 33, 38, 40, 48, 53, 63, 64, 71, 75, 78, 84, 94, 110, 128, 129, 131

Fevzi Çakmak, 78, 79, 154

Fuat Köprülü, 15, 16, 17, 20, 25, 28, 31, 39, 41, 43, 51, 52, 103, 109, 110, 111, 114, 115, 118, 122, 123, 125, 134, 150, 160

-G-

Günaltay, 138, 139, 143, 145

-H-

Hasan Saka, 129, 131, 135, 136, 138

Hikmet Bayur, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 20,
43, 45, 67, 87
Hürriyet Misakı, 114, 115, 116, 122
Hüseyin Cahit Yalçın, 51, 71, 92, 99,
108, 150, 152, 156, 158

-I-

İnönü, 4, 8, 9, 12, 19, 26, 27, 46, 49, 50,
56, 66, 69, 70, 81, 86, 89, 97, 99, 106,
111, 112, 115, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 130, 147, 148, 149,
151, 152, 154, 155, 157, 159, 166,
171
İsmet İnönü, 8, 46, 123, 128, 149, 152

-K-

Koraltan, 12, 16, 17, 19, 43, 44, 45, 51,
63, 80, 107, 114, 160

-M-

meclis, 8, 10, 12, 16, 17, 20, 21, 26, 29,
32, 35, 40, 41, 43, 45, 48, 49, 63, 64,
70, 71, 73, 75, 98, 99, 103, 107, 110,
111, 117, 121, 122, 127, 131, 133,
141, 144, 145, 151, 156, 160
Menderes, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 25,
38, 39, 40, 41, 52, 59, 63, 76, 86, 98,
103, 108, 111, 115, 117, 121, 122,
127, 130, 132, 136, 139, 140, 144,
145, 175
Millet Partisi, xi, 135, 137, 144, 154
Milli Şef, 3, 4, 26, 40, 44, 45, 47, 70, 96,
175
MP, xi, 154, 157

-N-

Nihat Erim, 72, 127, 139, 144

-P-

Peker, 10, 17, 47, 100, 102, 103, 104,
108, 109, 111, 117, 119, 120, 122,
123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
131

-R-

Recep Peker, 17, 119, 122, 123, 127,
128
Refik Koraltan, 12, 17, 44, 45, 107, 114

-S-

Saka, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 138
Şemsettin Günaltay, 138
Sovyet, 2, 5, 14, 15, 22, 26, 54, 74
Sovyet Rusya, 2, 5, 22, 26, 54, 74

-T-

tek parti, 5, 6, 17, 26, 38, 71, 74, 92,
128, 138, 140, 151
toprak reformu, 28
Türkiye, v, vii, xi, 1, 2, 3, 5, 6, 8, 10,
12, 13, 15, 20, 22, 23, 24, 28, 36, 46,
49, 54, 55, 58, 60, 66, 67, 74, 75, 83,
84, 89, 92, 99, 100, 104, 105, 112,
156, 157, 175, 176

-V-

varlık vergisi, 94

-Y-

Yalçın, 51, 92, 99, 108, 150, 152, 156,
158
Yalman, 9, 34, 35, 48, 49, 53, 57, 65,
68, 72, 77, 84, 93, 102, 104, 105, 107,
124, 128, 131, 132, 135, 138, 151,
153, 155, 156, 157

